

Міністерство освіти і науки України
Чорноморський національний університет імені Петра Могили

М. О. МІНЦ

**ІСТОРІЯ СОЦІАЛЬНОЇ ДУМКИ:
ПРОТОСОЦІОЛОГІЯ В
ОСОБИСТОСТЯХ**

Навчальний посібник

Миколаїв – 2018

УДК 316.2:929](075.8)

М 62

Рекомендовано до друку вченою радою Чорноморського національного університету імені Петра Могили (протокол № 12 від 2 липня 2014 р.).

Рецензенти:

Г. С. Лозко – доктор філософських наук, професор кафедри соціології Чорноморського національного університету імені Петра Могили;

О. М. Дрожанова – кандидат соціологічних наук, доцент кафедри філософії та культурології Національного університету кораблебудування ім. адмірала Макарова.

М 62

Мінц М. О. Історія соціальної думки: протосоціологія в особистостях : навч. посіб. / М. О. Мінц. – Миколаїв : Вид-во ЧНУ ім. Петра Могили, 2018. – 156 с. : іл.

Використовуючи праці та наукові дослідження українських та зарубіжних вчених, автор показав процеси розвитку соціального знання від античного періоду до середини XIX століття. Навчальний посібник побудовано за принципом довідника, в якому подано 50 персоналій найбільш відомих мислителів, окреслено основні їхні погляди під кутом зору соціальної думки. Для кращого сприйняття матеріалу посібник структуровано. Він складається з чотирьох розділів: протосоціологічні погляди античного періоду, Середньовіччя, доби Відродження (Ренесансу) та епохи Просвітництва. Розкрито проблеми походження та розвитку суспільства, сутність соціальних процесів, соціальну структуру суспільного життя, державного устрою, людського буття, місце та роль релігії у житті людини тощо. Для студентів, які вивчають соціологію та соціальну роботу в закладах вищої освіти.

ISBN 978-966-336-405-6

УДК 316.2:929](075.8)

© Мінц М. О., 2018

© ЧНУ ім. Петра Могили

ЗМІСТ

Передмова	5
Античний період (I тис. до н. е. – V ст. н. е.)	6
Конфуцій (451–479 рр. до н. е.)	7
Демокріт (прибл. 460 – 370 рр. до н. е.)	9
Сократ (469 – 399 рр. до н. е.)	12
Платон (між 429 і 427 рр. до н. е. – 347 р. до н. е.)	14
Аристотель (384–322 рр. до н. е.)	17
Стоїцизм. Зенон із Кітіона (прибл. 336–264 рр. до н. е.)	21
Аврелій Августин (Блаженний) (354–430 рр. до н. е.)	25
Протосоціологічні погляди в Середньовіччі	29
Олександр Гельський (1185–1245 рр.)	31
Фома Аквінський (1225–1274 рр.)	32
Протосоціологічні погляди доби Відродження (Ренесанс)	36
Данте Аліґ'єрі (1265–1321 рр.)	38
Марсилій Падуанський (1280–1342 рр.)	40
Леонардо Бруні (1370 або 1374–1444 рр.)	42
Маттео Пальмієрі (1406–1475 рр.)	44
Лоренцо Валла (1407–1457 рр.)	45
Еразм Роттердамський (1469–1536 рр.)	47
Нікколо Макіавеллі (1469–1527 рр.)	50
Томас Мор (1478–1535 рр.)	54
Мартін Лютер (1483–1545 рр.)	57
Жан Кальвін (1509–1564 рр.)	60
Жан Боден (1529 або 1530–1596 рр.)	62
Мішель Монтень (1533–1592 рр.)	67
Френсіс Бекон (1561–1626 рр.)	69
Томазо Кампанелла (1568–1639 рр.)	72

Гуго Гроцій (1583–1645 pp.).....	74
Епоха Просвітництва	77
Томас Гоббс (1588–1679 pp.).....	78
Рене Декарт (1596–1650 pp.).....	80
Вільям Петті (1623–1687 pp.).....	83
Джон Локк (1632–1704 pp.).....	87
Бенедикт Спіноза (1656–1687 pp.).....	89
Жан Мельє (1664–1729 pp.).....	92
Джамбатіста Віко (1668–1734 pp.).....	94
Бернард де Мандевіль (1670–1773 pp.).....	95
Антоні Ешлі Купер Шефтсбері (1671–1713 pp.).....	97
Шарль-Луї Монтеск'є (1689–1755 pp.).....	98
Вольтер (1694–1778 pp.).....	101
Девід Юм (1711–1776 pp.).....	105
Жан-Жак Руссо (1712–1778 pp.).....	107
Дені Дідро (1713–1784 pp.).....	110
Клод Адріан Гельвецій (1715–1771 pp.).....	117
Етьєнн-Габріель Мореллі (1717 або 1718 pp.).....	118
Адам Сміт (1723–1790 pp.).....	119
Поль Анрі Гольбах (1723–1789 pp.).....	124
Іммануїл Кант (1724–1804 pp.).....	125
Анн-Робер-Жак Тюрго (1727–1781 pp.).....	129
Томас Джефферсон (1743–1826 pp.).....	130
Марі-Жан Антуан Нікола де Каріта Кондорсе, маркіз (1743–1794 pp.)....	133
Іоганн Готфрід Гердер (1744–1803 pp.).....	135
Бентам Ієремія (1748–1832 pp.).....	138
Франсуа П'єр Гійом Гізо (1787–1874 pp.).....	140
Сен-Симон Клод-Анрі де Рувруа (1760–1825 pp.).....	144
Огюст Конт (1798–1857 pp.).....	147

ПЕРЕДМОВА

Соціологія як наука була заснована у 1838 році. Її започаткував французький вчений Огюст Конт. Він і дав їй назву, яка походить від лат. *соціетас* (суспільство) і грец. *логос* (слово, наука, вчення).

Процес підготовки до створення науки про суспільство був надзвичайно тривалим – 2,5 тис. років. Наука «соціологія» вийшла з філософії і тісно пов'язана з нею, а також з іншими науками (історія, географія, математика, соціальна статистика, педагогіка, психологія, філологія та інші). Період, який передував появі соціології як науки з I тис. до н. е. до середини XIX ст. називається протосоціологічним. Цей термін виник ще в XIX ст. і зберігся до наших днів.

У межах протосоціологічного періоду виокремлюють кілька етапів формування поглядів на суспільство, закони його розвитку: античний, середньовічний, епохи Відродження і Просвітництва. Вирішальний внесок у формування та розвиток вчення про суспільство зробили видатні вчені-філософи античності Демокрит, Сократ, Платон, Аристотель, Зенон із Кітіона, Августин Блаженний. В епоху Середньовіччя мислителів цікавили проблеми походження та розвитку суспільства, сутність соціальних процесів, соціальної структури суспільного життя, державного устрою, людського буття, місце та роль релігії у житті людини тощо. Цим питанням присвятили свої праці Фома Аквінський, Нікколо Макіавеллі, Томас Мор, Томазо Кампанелла, Д. Вінстенлі та багато інших.

В епоху відродження та Просвітництва за панування розуму, соціального порядку в суспільному житті активно виступали: Дж. Локк (Англія), Вольтер, Ж. Ж. Руссо, Ш. Монтеск'є, П. А. Гольбах, К. А. Гельвецій, Д. Дідро (Франція), Г. Е. Лессінг, І. Г. Гердер, Ф. Шиллер, І. В. Гете (Німеччина), Т. Джефферсон, Б. Франклін (США).

Протосоціологічні теорії відіграли помітну роль у подальшому розвитку науки, впливаючи на формування не тільки класичних, але й сучасних поглядів на закономірності становлення та розвитку суспільства.

АНТИЧНИЙ ПЕРІОД (I тис. до н. е. – V ст.)

За часів античності у людей формувалися погляди на суспільство, місце та роль людини у формуванні взаємовідносин з державою, накопичувалися знання про світ, природу та навколишнє середовище. Отримали розвиток патріархальне натуральне господарство, державна форма власності на землю, суспільне землеводіння. Відбувається процес подальшого формування державності. На карті світу з'являються перші значні державні утворення: Єгипет, Дворіччя, Індія, Китай, Рим, Греція, що відображали основні риси ранніх типів суспільств, які змінили первісний лад.

Намагання зрозуміти світ сприяє появі міфів (*міф* – слово, або сказання), фантастичних уявлень про світ та навколишнє середовище, походження людини, землі, зірок, неба, суспільства, держави, формуються теорії права і держави та суспільства, а також добра, зла, моралі, влади. На думку професора В. Г. Городяненка, з розвитком суспільства та зменшенням залежності людини від природи відбувається поступовий перехід від міфологічного сприйняття дійсності, реальності подій і явищ до інших форм світосприйняття, помітне місце серед яких займає епос (грец. *epos* – слово, розповідь, пісня) – тобто оповідь про героїчне минуле, картини життя народу, його ідеали, мораль, прагнення. Побутовують в усній та письмовій формі: пісні, думи, билини, поеми, оповіді; більші за обсягом жанри: поеми, повісті, романи-епопеї.

З появою письма виникла можливість записувати на пергаменті історичні події, природні явища, географічні відкриття, війни, що дозволило збагатити історію конкретним доказовим матеріалом.

Пізнання про світ та намагання його зрозуміти і пояснити породжує нові форми суспільної думки, різноманітні форми пізнання дійсності. Таким чином виникла наука про суспільство – філософія. Міфологія та епос замінюються історичними хроніками.

Починаючи з V ст. до н. е., у Стародавній Греції з'являється ціла плеяда вчених-філософів, які зробили значний внесок у започаткування та розвиток знань про суспільство. До видатних мислителів античного періоду розвитку соціального знання треба віднести Демокріта, Сократа, Платона, Аристотеля, Зенона із Кітіона, Аврелія Августина та інших.

Завдячуючи трьом найвидатнішим представникам грецької філософії – Сократу, Платону і Аристотелю – Афіни стали центром грецької філософії. Сократом вперше в історії порушується питання про філософську особистість з її рішеннями, що диктуються совістю, і

з її цінностями. Платоном створюється філософія як довершена світоглядно-політична і логічно-етична система; Аристотелем – наука як дослідницько-теоретичне вивчення реально існуючого. Ці видатні грецькі мислителі (кожен по-своєму і у найрізноманітніших формах) здійснюють вплив вже більше ніж дві тисячі років фактично на весь розвиток європейської і світової наукової думки.

КОНФУЦІЙ

(451–479 рр. до н. е.)

«Великий китайський філософ Конфуцій був першою людиною, яка розвинула систему переконань, синтезувала основні уявлення про світ китайського народу. Його філософія, заснована на особистій моралі та на концепції влади правителя, який служить своєму народові і править за допомогою свого морального прикладу, підживлювала китайське життя і китайську культуру більш ніж дві тисячі років й істотно вплинула на значну частину населення Землі.

Конфуцій народився близько 551 року до н. е. в невеликому царстві Лу, яке знаходилося на північному сході Китаю в межах сучасної провінції Шаньдун. Його батько помер, коли він був ще зовсім юним, і йому з матір'ю довелося жити в бідності. У молодості майбутній філософ був дрібним чиновником на державній службі. Прослуживши кілька років, він залишив свою посаду. Наступні 16 років він присвятив викладанню і залучив до своєї філософії значне число прихильників. Коли йому було близько п'ятдесяти, йому була дарована висока посада в уряді Лу, однак чотирма роками пізніше його вороги при дворі домоглися його відставки і висилки з держави.

Наступні тринадцять років він був мандрівним учителем, а потім повернувся на батьківщину, щоб прожити там останні п'ять років життя. Він помер в 479 році до н. е. Конфуцію часто приписують роль

засновника релігії, але така характеристика помилкова. Він дуже рідко посилався на Бога, відмовлявся обговорювати загробне життя і уникав всіх форм метафізичних спекуляцій. Конфуцій був світським філософом, якого цікавили проблеми особистої та політичної моралі, проблеми поведінки.

Згідно з Конфуцієм, існують дві найголовніших чесноти – «жень» і «чи», і благородна людина керується ними у своїй поведінці. «Жень» іноді перекладають як «любов», але доречніше було б інше визначення – «доброзичливе ставлення до ближнього». «Лі» визначається цілі роки ретельному вивченню конфуціанської спадщини, і впродовж багатьох століть цивільна адміністрація Китаю складалася з людей, чий світогляд був сформований на основі конфуціанської філософії.

Конфуцій проповідував також повагу та покірність жінок по відношенню до своїх чоловіків і підданих по відношенню до своїх правителів. Однак, китайський мудрець не схвалював тиранії. Він вважав, що держава існує на благо людей, а не навпаки, і він не переставав повторювати, що правитель повинен керувати головним чином за допомогою морального прикладу, а не за допомогою сили.

Ще один з його принципів являв собою варіант Золотого правила «Чого не бажаєш собі не роби іншим». Основне кредо Конфуція мало яскраво виражений консервативний характер. Він вірив, що минулому існував Золотий вік, і спонукав як правителів, так і народ повернутися до старих добрих моральних стандартів. Але насправді конфуціанський ідеал правління за допомогою морального прикладу не був поширеною практикою в старі часи, і Конфуцій в силу цієї причини виявився куди більш передовим реформатором, ніж він сам того очікував.

Конфуцій жив під час правління династії Чжоу, в період посиленого інтелектуального бродіння в Китаї. Сучасні правителі не прийняли його програми, але після смерті філософа його ідеї набули широкого поширення в країні. Проте з приходом до влади у 221 році до н. е. династії Цинь для конфуціанства настали важкі часи. Перший імператор династії Цинь-Цинь Шихуанді був сповнений рішучості покінчити з впливом Конфуція і розірвати зв'язки з минулим. Він наказав заборонити вчення Конфуція і спалити всі конфуціанські книги. Спроба заборони вчення була невдалою, і коли династія Цинь впала декількома роками пізніше, конфуціанські вчені знову отримали свободу викладати своє вчення.

Під час правління наступної династії Хань (206 рік до н. е. – 220 рік н. е.) конфуціанство стає офіційною релігією Китайської держави. Починаючи з часів правління династії Хань, китайські імператори поступово взяли за практику при відборі чиновників на

державну службу організувати іспити на тему «Державна служба». З плином часу в основу цих іспитів все частіше і частіше включалася вимога знання конфуціанської спадщини.

Оскільки в Китайській імперії вступ до лав урядової бюрократії був основним шляхом для здобуття фінансового успіху і соціального престижу, іспити з предмета «Державна служба» проводилися на серйозній конкурсній основі. У результаті протягом тривалого часу багато найбільш інтелігентних і честолюбних молодих людей в Китаї присвячували цілі роки ретельному вивченню конфуціанської спадщини, і впродовж багатьох століть цивільна адміністрація Китаю складалася з людей, чий світогляд був сформований на основі конфуціанської філософії.

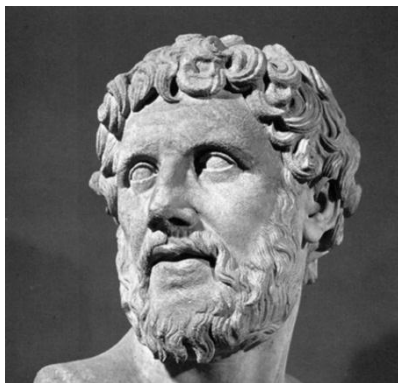
Ідеали Конфуція хоча і проникли глибоко в китайську культуру, але не мали помітного впливу на країни за межами Східної Азії. Вони надзвичайно популярні в Кореї і Японії, на розвиток яких великий вплив мала китайська культура».

Список використаних джерел

1. Мусский С. А. Сто великих людей. ЛитМир-Электронная библиотека. – С. 7–8 : Сто великих людей [Электронный ресурс] / С. А. Мусский. – Режим доступа : <http://www.litmir.net/br/?b=111956&p=1>.

ДЕМОКРИТ

(приблизно 460–370 рр. до н. е.)

«Один із засновників атомістики, давньогрецький філософ-атоміст, вчений-енциклопедист, можливо, учень Левкіппа. Демокріт народився

в місті Абдери у Фракії (приблизно 460 до н. е. – приблизно. 370 до н. е.). Згідно зі свідченнями доксографів, Демокріт навчався у Левкіппа, а також, можливо, і у піфагорійців.

Подорожуючи землями Стародавнього Єгипту, Вавилону, Персії, Індії, Ефіопії, вивчав філософські погляди різних народів. Відвідував в Афінах виступи філософів Філолая і Сократа, мав знайомство з Анаксагором.

На подорожі Демокріт витратив усі свої кошти, за що був притягнутий до суду. Але на суді він довів, що кошти, витрачені на мандрівки, не були розтринькані дарма. На суді, після того як він ознайомив членів суду зі своїм твором «Великий світоустрій», був виправданий.

Мешканці міста звертали увагу на незвичний спосіб життя Демокріта. Він любив бути наодинці, роздумуючи над сенсом життя, часто його бачили за межами міста, він ночував на кладовищі, повадився як відлюдник. Співгромадяни вважали його психічнохворим. Якесь дрібничка могла викликати у нього нестримний сміх, настільки смішними здавалися йому людські справи на тлі великого світового порядку. Його називали «філософ, який сміється». Дійшло до того, що мешканці міста запросили для його огляду знаменитого лікаря Гіппократа. Який після зустрічі зробив висновок, що Демокріт абсолютно здоровий як фізично, так і психічно, і крім цього сказав, що Демокріт є одним із найрозумніших серед тих людей, з якими йому доводилося спілкуватися.

Демокріт вважав, що поведінка людини відповідає її природним можливостям і здібностям. Людина, на його думку, повинна перебувати у стані милостивого, безтурботного настрою (евтумія), спокою, безтурботності і гармонії, позбавленому пристрастей і крайнощів.

Демокріт говорив, що все зло і нещастя відбуваються з людиною через відсутність необхідного знання. Звідси він зробив висновок, що усунення проблем лежить у набутті знань. Оптимістична філософія Демокріта не допускала абсолютності зла, виводячи мудрість засобом досягнення щастя.

Демокріт заперечував існування богів і роль всього надприродного у виникненні світу. У каталозі його праць у Діогена Лаєртія згадується близько 70 різних робіт Демокріта, які до сьогодні не збереглися, та 300 цитат у працях античних авторів. Більшість його творів утрачено ще в перших століттях нашої ери. Існує легенда про те, що Платон велів скупити і знищити всі праці Демокріта – свого філософського антагоніста. Дослідження вчення Демокріта спираються на цитати і критику його ідей у працях пізніших філософів, таких як Аристотель, Секст, Цицерон, Платон, Епікур та інших.

Філософія Демокріта є прототипом послідовного матеріалістичного вчення, яке в подальшому кардинально вплинуло на розвиток європейської філософської та природничої науки.

Розвиваючи вчення Левкіппа про необхідність і закономірності розвитку, Демокріт наблизився до механічного розуміння світорозуміння, розглядаючи необхідність руху, опору і зіткнення атомів. Випадковість ним заперечувалась. На його думку, випадковими були ті події, про які ми не знаємо. Усіляке пізнання зводиться до встановлення причин того, що відбувається.

Різні типи живих істот – птахи, тварини, риби – відрізняються характером атомів, з яких вони побудовані. Усе живе відрізняється від неживого тим, що має душу. Людина відрізняється від тварин особливим розташуванням атомів душі. Проводячи аналогію між побудовою людського організму і космосом, він уперше використав термін «мікрокосм». Душу він вважав смертною. Боги, на думку Демокріта, – це особливі поєднання круглих, вогнених атомів, що важко руйнуються, але вони не вічні. Вони здатні благотворно або погано впливати на людину.

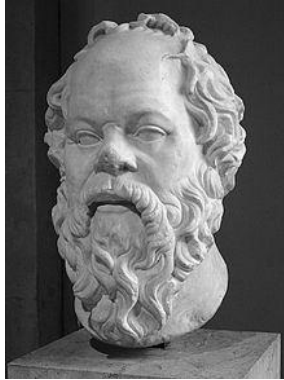
Значне місце в ученні Демокріта займають етичні і соціальні проблеми. Найкращою формою державного устрою він вважав демократичний поліс. Необхідною умовою збереження демократії є моральні якості громадян, що є освіченими і вихованими. Метою життя Демокріт вважав хороший стан душі – евтюмію, яка не є подібною до чуттєвої насолоди, а має спокійний та щасливий стан, коли людина не підвласна дії пристрастей і страху. Найвище добро – спокійна і виважена мудрість.

Найбільш значущою роботою Демокріта слід вважати «Великий світоустрій», космологічну роботу, що охоплювала практично всі доступні на той час галузі знання. Крім того, на основі списків Діогена Лаерція Демокріту приписують авторство таких робіт, як «Про душевний настрій мудреця», «Про чесноти», «Про планети», «Про почуття», «Про різницю форм», «Про смаки», «Про квіти», «Про розум», «Про логіку» та ін.».

Список використаних джерел

1. Философский энциклопедический словарь / Гл. ред. Л. Ф. Ильичев, П. Н. Федосеев, С. М. Ковалёв, В. Г. Панов. – М. : Сов. энциклопедия, 1983. – 840 с.
2. Демокріт : Знаймо [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://znaimo.com.ua>.

СОКРАТ (469–399 рр. до н. е.)

«Давньогрецький філософ Сократ народився в Афінах у 469 році до н. е. в сім'ї багатих афінських громадян скульптора Сафронікса і повитухи Фінарети. Усі відомості про Сократа дійшли до нас у працях його учнів Платона і Ксенофонта. Сам Сократ був неписьменним. Ми мало знаємо про ранні роки його життя, хоча є відомості, що вже у 17 років він був найкращим учнем філософа Архілая. Прагнучи допомогти моральному вдосконаленню своїх співгромадян, Сократ багато спілкувався з ними. На вулицях і майданах, в тіні оливкових дерев, він обговорював питання справедливості і добра. Зневага до щоденних життєвих та побутових справ довела Сократа до крайньої нужденності. Він ходив Афінами босоніж і у рваному одязі. Сучасники дивувалися: якби раба примусили жити таким життям, то він обов'язково б утік. Сократ іноді так «входив у себе», що одного разу простояв на одному місці цілу добу. Але коли рідному місту стала погрожувати небезпека під час Пелопоннеської війни Сократ хоробро бився, захищаючи Афіни.

Коли дельфійський оракул оголосив, що Сократ є наймудрішою людиною, афінський голодранець був украй здивований. Бажаючи переконати оракула у зворотному, Сократ почав спілкуватися з тими, кого він вважав розумнішими за себе, горделивими вчителями філософії і красномовства, яких називали софістами. Удаючи простака, Сократ скромно просив співрозмовника пояснити суть понять «доброта», «мужність» та «справедливість», а потім серією каверзних запитань підштовхував співрозмовника до відмови від власних слів. А

згодом з розгубленим опонентом Сократ намагався підняти нагора мудрість, яка містилася в його душі, подібно до того, як його мати-повитуха допомагала народжуватися дітям. Свій метод пошуку істини, шляхом постановки навідних питань, Сократ назвав маєвтикою, повивальним мистецтвом. Сократ дійшов висновку, що він дійсно наймудріший із людей, тому що, маючи незначну мудрість, як і інші, він усвідомлює власне невігластво – «Я знаю, що я нічого не знаю». На думку Аристотеля, Сократ досліджував моральні якості людини і перший намагався надати їм пояснення, спираючись на логічні докази та знання.

Сократ намагався осягнути і сформулювати моральні норми, які повинні стати єдиними для всіх людей. На його думку, існує лише одне добро – знання. Існує лише одне зло – невігластво. Він наполягав на систематичній освіті афінської молоді, якою повинні займатися не батьки, а поети і філософи. Афінські громадяни з цим не погоджувалися. Вони думали, що втрачають контроль над своїми дітьми, а їхнє місце в серцях юнаків займають лукаві філософи.

Коли один юнак запитав у Сократа, чи варто йому одружуватися, той відповів: «Вчини, як хочеш, все одно пожалкуєш». Сам Сократ одружився в сорокарічному віці на дев'ятнадцятирічній Ксантіпі, яка мала скандальний характер. Але Сократ сприймав свою дружину з філософським спокоєм. Він був поганим сім'янином і не турбувався про дітей.

Після поразки Афін у багаторічній Пелопоннеській війні в місті була встановлена жорстока спартанська тиранія, на чолі якої став Критій, колишній слухач бесід Сократа. Хоча Сократ не співпрацював з тираном, але після подолання тиранії у 399 році, афіняни притягнули філософа до суду, звинувачуючи його в безчесті і розбещенні молоді. Ставши перед судом, сімдесятирічний філософ шляхом логічних побудов довів, що його треба не судити, а надати йому почесні як благодійнику і духовному наставнику суспільства. Це викликало в суддів великий гнів і Сократ був засуджений до страти. Очікуючи страти, філософ цілий місяць провів у тюрмі, бесідуєючи з іншими засудженими про безсмертя душі. За декілька днів до страти його друг Критон, підкупивши охорону, запропонував йому втечу. Але Сократ відмовився, вважаючи, що треба підкорятися встановленим законам держави. Філіжанку з отрутою цикути він випив до дна спокійно і легко. А своїх друзів, які плакали, стоячи поруч, він посоромив. Останніми словами Сократа були: «Критоне, ми винні Асклепію півня». Тоді півня приносили в жертву богу лікування Асклепію, коли хворий видужував. І слова Сократа можна зрозуміти, як те, що смерть тіла стала одужанням його душі.

Афінський філософ Сократ став засновником нової філософії і вчителем цілої плеяди філософів.

Багато висловлювань Сократа дожили до наших днів:

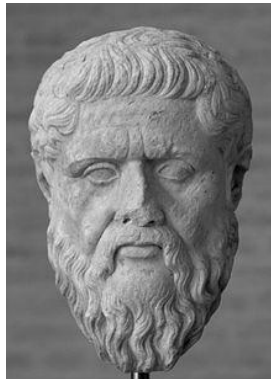
- я знаю те, що нічого не знаю, але інші не знають і того;
- ніхто не бажає зла;
- ніхто не робить зла по своїй волі;
- чеснота – це знання».

Список використаних джерел

1. Философский энциклопедический словарь / Гл. ред. Л. Ф. Ильичев, П. Н. Федосеев, С. М. Ковалёв, В. Г. Панов. – М. : Сов. энциклопедия, 1983. – С. 625.
2. Сократ. Encyclopedia channel [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://yandex.ua/yandsearch?text=%D0%A1%D0%BE%D0%BA%D1%80%D0%B0%D1%82&lr=148>.

ПЛАТОН

(428 р. або 427–348 рр. або 347 р. до н. е.)

«Платон – давньогрецький філософ, учень Сократа, учитель Аристотеля народився в 428–427 роках до н. е. в Афінах (або на острові Егин). Його сім'я мала аристократичне походження, рід його батька, Аристона (465–424 рр.), сходить, відповідно до легенд, до останнього володаря Аттики Кодра, а предком Периктіони, матері Платона, був афінський реформатор Солон. Першим учителем Платона був Кратил. Платон отримав традиційну для аристократичного юнака освіту. Він писав вірші і трагедії, вивчав праці філософів минулого і вів переписку з сучасниками, грав на музичних інструментах,

малював, займався гімнастикою, верховою їздою, єдиноборствами. Уже в 20 років він був шанованою людиною. Близько 407 року до н. е., Платон познайомився із Сократом, вуличним афінським філософом і став одним з його учнів. Характерно, що Сократ є незмінним учасником практично всіх творів Платона, написаних у формі діалогів між історичними й іноді вигаданими персонажами. Сократ – обірваний, босоногий старий, оточений гуртом учнів і просто натовпом зівак, вів безкінечні розмови про благо. За нашими мірками був схожий на вуличного дивака, але, як не дивно, зробив переворот у свідомості Платона. Завдячуючи Сократу, він зрозумів, що суспільство, яке спирається на існуючі суспільні та політичні ідеали приречене на загибель, і для порятунку треба шукати інші шляхи. Після смерті Сократа в 399 році до н. е. він виїхав у Мегару. Дванадцять років він провів у мандрівках світом. За переказами, протягом 399–389 років відвідав Кирену і Єгипет. У 389 році вирушив до Південної Італії, де спілкувався з піфагорійцями. Згодом Платон подався до Сицилії, щоб за допомогою Діонісія Сиракузького заснувати там ідеальну державу, у якій би філософи замість чаші з отрутою одержували би «кермо влади». У 387 році Платон повертається до Афін, де засновує власну школу – Платонівську Академію, яка стала найзнаменитішою школою в усьому античному світі і проіснувала приблизно 1 тисячу років, поки в 529 році її не заклав римський імператор Вістиніан. Ця школа стала прообразом сучасної вищої освіти. Сучасники називали його Божественним вчителем. В його працях говорилося про ідеальне влаштування суспільства і про безсмертя душі. Він говорив, що час – це рухома подібність вічності. Платонівська філософія змінила античне уявлення про навколишній світ. Його ідеї про неподільний початок світу і про безсмертя душі стали прообразом християнської релігії. Платон порівнює людське життя з колісницею, в якій запряжені чорний і білий коні – благородне та нище почуття в людині. Візник, який управляє колісницею, – це розум. Коли йому вдається утримати чорного коня, то душа може піднятися високо і сподобатися Богам. Сутність людини вбачав у її вічній і безсмертній душі, що вселяється в тіло при народженні. Вона (а значить і людина) сприйнятлива до знання. У цьому Платон бачив родову (загальну) відмінність людини від тварини. А на видовому рівні людина відрізняється від тварини своїми зовнішніми особливостями.

Одна з центральних тем філософії Платона, що детально викладена в праці «Держава», – це ідеальне влаштування суспільства і держави. Твір «Держава» або «Про справедливість» – діалог Платона, який складається з десяти книг. Більша частина першої книги, вірогідно, являє собою діалог раннього періоду, який інколи називають «Фрасимах». Книги 2–10 мають відношення до зрілого періоду (написані після

«Федона», але до «Теетета» і закінчені до 374 року до н. е.). Головні учасники діалогу – Сократ, Кефал, Главкон, Адимант і Полемарх. Діалог послідовно розвиває одну тему – «про справедливість». Із цієї точки зору його можна поділити на шість частин.

У першій частині відбувається постановка питання про справедливість і неможливість його вирішення традиційними методами сократівського визначення понять. Тому у другій частині співрозмовники приходять до необхідності знайти особливий метод дослідження – мислимий експеримент. У третій частині книги доводиться, що оскільки справедливість і несправедливість найбільш виразно проявляються не в окремій людині, а в державі, і оскільки держава і людська душа мають аналогічну будову, пропонується образ ідеальної держави: основною причиною створення держави є багатоманітність матеріальних потреб людини і неможливість їх задовольнити самотужки, а також неможливість захищати державу, а для захисту необхідно виховати особливий прошарок охоронців. Основний засіб їхнього виховання – гімнастика, музика і поезія. Три стани громадян – правителі, охоронці, землероби і ремісники, відповідають трьом частинам душі – розумовій, афективній і сповненій прагнення, до того ж їм відповідає три чесноти – мудрість, мужність і стриманість. Четверта чеснота – справедливість – виконання кожним громадянином державної функції, яка на нього покладається.

Четверта частина (кн. 5–7) – спроба вказати на засоби, за допомогою яких можна створити ідеальну державу: встановити спільність дружин і дітей у охоронців, позбавити їх власності, з дитинства виховувати в них військову доблесть; на чолі держави повинні стояти філософи, які від природи здатні пізнавати буття й істину та досягати ідеї блага.

П'ята частина (кн. 8–9) присвячена розгляду питань про існування несправедливого державного устрою (тимократія, олігархія, демократія, тиранія).

У «Державі» Платона розвинуто вчення про суспільство і державу, буття і пізнання, викладені етичні, психологічні і педагогічні погляди. Через весь трактат проходить паралель душі і держави, тобто, на думку Платона, дивлячись на ідеальне влаштування держави, справедлива людина повинна замислитись над тим, як вдосконалити себе.

Платон вірив у здійснення і практичне впровадження в життя своїх ідей. Заради цього у свої 61 рік він їде на Сицилію. Сіракузький тиран Діонісій, захоплений ідеями філософа, запрошує Платона для проведення реформ. Платон сподівався, що йому вдасться змінити Сіракузи в ідеальну державу. Але втягнутий у придворні інтриги він дуже скоро був вимушений залишити місто. Розчарування Платона, напевно, не було занадто глибоким. Тому через 5 років потому він повертається на Сицилію і знову робить спробу перетворень, але без

успіху. Після цієї невдачі Платон більше не покидає рідних Афін і керує академією практично до кінця життя.

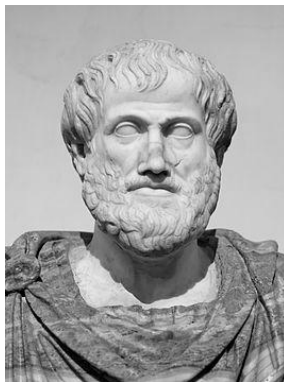
Платон помер у день свого народження в 347 році, залишивши після себе величезну письмову спадщину, цілу плеяду учнів і оновлену філософію. Праці Платона написані в формі діалогів. Долаючи час, вони розбурхують розум вчених. Найдавніше старогрецький переказ, написаний Платоном, – міф про Атлантиду, родючий густонаселений острів з високорозвиненою цивілізацією. У результаті невідомого катаклізму, можливо, землетрусу, Атлантида пішла під воду. Цей невеличкий епізод, написаний в Платонівському діалозі «Критій», і в наші дні породжує багато гіпотез. Учені ведуть суперечки про місце, час і про сам факт існування Атлантиди.

Основними політичними творами Платона є трактати "Держава", "Закони" і діалог "Політика" ».

Список використаних джерел

1. Философский энциклопедический словарь / Гл. ред. Л. Ф. Ильичев, П. Н. Федосеев, С. М. Ковалёв, В. Г. Панов. – М. : Сов. энциклопедия, 1983. – С. 497.
2. Платон. Encyclopedia channel [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://yandex.ua/yandsearch?text=%D0%9F%D0%BB%D0%B0%D1%82%D0%BE%D0%BD&lr=148>.

АРИСТОТЕЛЬ (384–322 рр. до н. е.)

«Він був спокійною і розсудливою людиною. Вважав, що щастя у того, хто задоволений. Багато хто знає його як знаменитого філософа.

Хоча цей великий давньогрецький вчений зробив фундаментальні відкриття в біології, етиці, стилістиці, метеорології, естетиці. Античний мудрець Аристотель вірив у силу людського розуму і прагнув пізнати реальність, яка існує незалежно від людської думки і бажань.

Аристотель народився в 384 р. до н. е. на півострові Халкідіка в Північній Греції. Його батько Нікомах займав почесну посаду лікаря при дворі македонського царя Амінта III і мав репутацію хорошого та освіченого лікаря. Він дав своєму єдиному сину чудову домашню освіту. Вірогідно, що у юності Аристотель був впевнений, що піде батьковим шляхом, і тому серйозно займався фармакологією і анатомією, і можливо, асистував батьку при прийомі хворих. У 367 році до н. е. Аристотель поїхав із Македонії до Афін продовжувати освіту. Під час подорожі молодий юнак, завдячуючи своїм знанням у галузі медицини, зумів врятувати від зараження крові одного багатого городянина. Так, вже у 17 років Аристотель отримав славу хорошого лікаря. В Афінах Аристотель став слухачем академії давньогрецького філософа Платона. І вже через два роки здібному і працездатному юнакові довірили читати лекції з риторики. Юний Аристотель завоював прихильність 60-річного Платона і по праву увійшов в коло мудрих філософів «платоніків». Хоча молодий філософ прихильно ставився до свого наставника, але до поглядів Платона він ставився критично. Аристотелю приписують слова: «Амікус плато сед магіс аміка ес верітас» («Платон мені друг, але істина дорожча від усього»). За 20 років викладання в академії Платона Аристотель створив праці з логіки, фізики, риторики, філософські трактати «Про початок буття» і про душу. У 347 році до н. е. після смерті Платона філософ покинув Афіни і переселився до Малої Азії у місто Атарней. Там правив один з вихованців Платона Гермій. Аристотель запропонував йому свою дружбу і безкорисну допомогу в управлінні містом. Аристотель говорив: «Дружба – найнеобхідніше для життя, оскільки ніхто не побажає собі життя без друзів, навіть якщо він мав всі інші блага». У мирі і злагоді з оточуючими Аристотель прожив при дворі Гермія три роки, а після його смерті повернувся до Македонії. Сорокарічний Аристотель з честю був прийнятий при дворі. Македонський цар Філіпп II знаходив інтелектуальне задоволення від бесід з великим філософом і згодом запросив Аристотеля стати вихователем і вчителем царевича Олександра. Вісім років Аристотель був наставником майбутнього великого полководця і завойовника Олександра Македонського. Згодом історики скажуть, що якби у юності Олександр Македонський не отримав від Аристотеля таких глибоких знань з етики, фізики і логіки він не міг би так чудово розробляти переможні воєнні операції. У 335 році до н. е., коли Олександр Македонський сів на

престол Аристотель відмовився від пропозиції колишнього вихованця стати літописцем його славетних перемог. Філософ зволив ризикованим воєнним походам спокійні роздуми на лоні природи і заняття педагогікою. Перед своїм 50-річчям Аристотель повернувся до Афін, щоб заснувати власну філософську школу. Школа знаходилася недалеко від храму Аполлона Лікейського і тому отримала назву «лікей», або «ліцей». Викладаючи юнакам філософію, риторичку і логіку, Аристотель відмовився від традиційної форми читання лекцій. Він навчав філософів-початківців в ході бесід і дискусій, при цьому прогулюючись з ними доріжками саду. Від грецького слова «перепато» (прогулянка) пішла ще одна назва школи Аристотеля – перепатетична, а його послідовників називали перепатетиками. Крім філософії, у школі вивчалися фізика, історія, астрономія і географія. Вчений говорив своїм учням: «Щоб чогось досягти, треба доганяти тих, хто попереду і не чекати, тих хто позаду». Разом з учнями Аристотель зробив чимало відкриттів у різних науках, які стали фундаментом у подальших дослідженнях на декілька століть вперед. Займаючись натурфілософією, Аристотель розділив природу на неорганічний світ, рослин, тварин і людину. У політиці Аристотель класифікував форми державного устрою. Найкращими він вважав монархію, аристократію і помірну демократію. В естетику він ввів поняття «катарсису» – очищення людської душі.

Після смерті Олександра Македонського в 323 році до н. е. в Афінах, які знаходилися під владою Македонії, спалахнуло антимакедонське повстання і, зважаючи на те, що Аристотель був вчителем Олександра, який всіляко підтримував його дослідження і якого недолюбливали афіняни та звинувачували у неповазі до богів, афіняни почали переслідувати Аристотеля, і він був змушений тікати до Халкідиди, пояснивши друзям причину своєї втечі так: «Хочу позбавити афінян від скоєння нового злочину проти філософії», маючи на увазі страту Сократа афінянами. Помер філософ у Халкідиді у 322 р. до н. е. у віці шістдесяти років. Тіло філософа перевезли в його рідне місто Стагіру, де місцяни побудували розкішний мавзолей, який донині не зберігся.

У працях Аристотеля сконцентрувався весь науковий і духовний досвід Стародавньої Греції. На його думку: «Всі люди від природи прагнуть до знань».

Численні твори Аристотеля охоплюють майже весь обсяг доступного тоді знання, яке в його працях отримало глибоке філософське обґрунтування, було приведене в строгий, систематичний порядок, і його емпіричний базис значно зріс. Деякі з цих творів не

були випущені ним самим за життя, а багато інших підроблено і йому приписано згодом. Але навіть деякі місця тих творів, які, безперечно, належать йому, можна поставити під сумнів, і вже стародавні прагнули пояснити собі цю неповноту і уривчастість мінливостями долі рукописів Аристотеля. За переказами, які наводять Страбон і Плутарх, Аристотель заповідав свої твори Феофрасту, від якого вони перейшли до Нелія зі Скепсису. Спадкоємці Нелія заховали дорогоцінні рукописи від жадоби пергамських царів до льоху, де вони сильно постраждали від вогкості і цвілі. У I столітті до н. е. вони були продані за високу ціну багатію і поціновувачу книг Аеллікону в найжалюгіднішому стані, і він постарався відновити постраждалі місця рукописів своїми власними надбавками, але не завжди вдало. Згодом, при Суллі, вони потрапили в числі іншої здобичі до Риму, де Тиранніан і Андронік Родоський видали їх в нібито нинішньому вигляді. На думку деяких дослідників, ця розповідь може бути достовірною тільки відносно дуже невеликого числа другорядних творів Аристотеля.

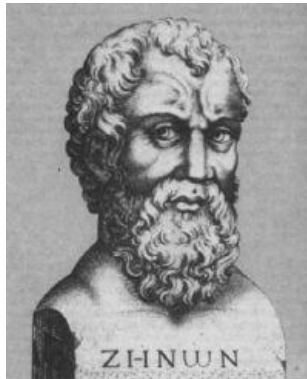
Одним із найважливіших творів Аристотеля була його праця «Політика». Це теоретичний трактат у 8 книгах, основою якого стала серія монографій Аристотеля – «Політій» – з описом 158 грецьких і варварських державних устроїв.

Під умовною назвою «Політика» один з редакторів філософського спадку Аристотеля Теофаст об'єднав відносно самостійні твори, кожен з яких було наділено окремим вступом у відповідну проблематику і методику дослідження: перша книга була присвячена структурі сім'ї і домашньому господарству як найпростішим елементам полісу. У другій книзі розглядалися проблеми аналізу попередніх теорій «найкращого державного влаштування», у т. ч. «Держава» і «Закони» Платона. У Третій книзі висвітлювалися основні поняття політики, сутність держави і громадянина, а також три основні типи «правильних» (монархія, аристократія, політія) і «помилкових» конструкцій (тиранія, олігархія, демократія) і царська влада. Четверта книга – морфологія існуючих демократичних і олігархічних державних утворень; соціальні групи (багаті і бідні), значення середнього стану для збереження стабільності держави; причини революцій і способи запобігання їм. Книги 6, 7 і 8 вміщують у собі проект ідеальної держави (альтернатива платонівській «Державі»). У «Політиці» Аристотель, виводячи основи полісного життя з вимог самої природи людини, розглядає і оцінює різні історичні форми, які склалися у формі державного устрою. Одну з «правильних» форм, т. з. політію, він розглядає як таку, що найбільш легко можна запровадити в життя».

Список використаних джерел

1. Философский энциклопедический словарь / Гл. ред. Л. Ф. Ильичев, П. Н. Федосеев, С. М. Ковалёв, В. Г. Панов. – М. : Сов. энциклопедия, 1983. – С. 508–509.
2. Аристотель : Знаймо [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://znaimo.com.ua/%D0%90%D1%80%D0%B8%D1%81%D1%82%D0%BE%D1%82%D0%B5%D0%BB%D1%8C>.
3. Аристотель. Encyclopedia channel [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <https://www.youtube.com/watch?v=IHLn8Px-rhc&list=PLjn3LAlrfXSASwM17DIu4Rnqq-yi74d->.

**СТОЇЦИЗМ.
ЗЕНОН ІЗ КІТІОНА
(прибл. 336–264 рр. до н. е.).**

«Стоїцизм як науково-філософське вчення і одна з головних течій після аристотелівської філософії, зановником якого був Зенон із Кітіона (прибл. 336–264 рр. до н. е.) і бере свій початок з III ст. до н. е. і триває до II ст. н. е. Фінікієць, колишній торговець Зенон, після того як його корабель з товаром затонув, сказав, що втрата існує поряд з удачею, яка дає йому шанс займатися філософією.

Спочатку він частину свого часу присвятив «кінікам». А згодом створив свою філософську школу, яка отримала назву «стоїцизм», учасники цієї школи стали зватися «стоїками». Не будучи афінянином, Зенон не мав права орендувати якусь будівлю, тому він свої заняття проводив на афінській агорі у громадському портику «Розписна стоя», побудованому ще у V ст. до н. е. який використовувався для судочинства. Як писав Діоген Лаєртський, для своїх бесід з учнями Зенон хотів мати місце, вільне від публіки.

Стоїчна філософія проіснувала в античному світі майже 500 років. Термін «зенініанство» не прижилося в історії і філософії. Літературних джерел стоїків до нашого часу не збереглося. Це вчення дійшло до наших днів в оповідах та переказах інших авторів. Серед великих представників стоїцизму були Хрисіпп (281–208 рр. до н. е. створив вчення про періодичне знищення та відновлення світу Богом), Посідоній (бл. 135–50/51 рр. до н. е. представник Середньої Стої (стоїчного платонізму). Переніс стоїцизм до Риму, вчитель Цицерона), Луцій-Аней Сенека (прибл. 4–65 рр. н. е. Учитель імператора Нерона, що Відомий своїми філософськими діалогами), Епіктет (бл. 50–138 рр. н. е. Походив з рабів. Вчив, що нам непідвладний зовнішній світ, а щасливими чи нещасливими нас роблять не речі, а лише наші уявлення про них), Марк Аврелій Антоній (121–180 рр. н. е. Філософ-стоїк та римський імператор, представник Пізньої Стої. Послідовник Епіктета), Цицерон Марк Туллій (106–43 рр. н. е. Філософ, оратор та політичний діяч. У своїх творах поєднував ідеї стоїцизму, епікурейства та платонізму) і Марк Аврелій (121–180 рр. н. е.). Загалом виділяють три періоди еволюції школи стоїків:

1. Стара Стоя – Зенон та його послідовники: Клеанф із Асса (331–232 рр. до н. е.), Хрисіпп із Сол (бл. 280 – бл. 205 рр. до н. е.);

2. Середня Стоя: Панецій (бл. 185–110 рр. до н. е.) та Посідоній (бл. 135–51 рр. до н. е.);

3. Нова, або римська Стоя: Луцій Аней Сенека (бл. 4–65 рр. н. е.), Епіктет (бл. 50–140 рр. н. е.).

Зенон сформулював основні принципи стоїчної школи:

- Космос – одухотворений та чуттєво сприйнятий організм;
- Зевс-Логос управляє Космосом і обожнюється природою;
- пневма (вогняне дихання) забезпечує єдність світу і надає йому внутрішньої одухотвореності;
- запозичене у Геракліта положення про циклічне виникнення і зникнення світів.

Мета життя, за стоїками, полягає в досягненні байдужості перед ударами долі та слідуванні розумній природі. Згідно з ученням стоїків, боги і природа – одне і те ж, а людина – частина богоприроди. Зважаючи на той факт, що згідно з релігійними віруваннями у Стародавній Греції, боги загалом вороже ставилися до людей і жорстоко карали їх за гріхи, то стоїки наблизили людину до Бога, який є частиною природи. Як сутність, розумна людина є вже не просто членом-громадянином поліса, а елементом світу. Звідси впливає ідея світового, а не полісного громадянства. Світ, у свою чергу, є не тільки великим організмом, але й великою державою.

Діоген Лаєтарський, говорячи про стоїцизм, доводить, що стоїки поділяють філософію на три частини: фізику, етику і логіку. Вони

також порівнюють філософію з живою істотою: кості і нерви – це логіка, м'ясо – етика, душа – фізика. Або ж порівнюють із яйцем: зовнішнє – це логіка, те, що йде за ним, – етика, а те, що знаходиться в самій середині, – фізика.

Що стосується логіки, то вона поділяється ще на дві частини – риторичну і діалектичну. Риторичною вважалося вміння говорити, а діалектичною – вміння правильно вести бесіду, ставити запитання й давати відповідь.

Фізику стоїки поділяли на вчення про тіла, про начала, про стихії, про богів, про нескінченне, про простір, про порожнечу. Це поділ за видами. За родами ж фізику поділяють ще на три вчення: про Всесвіт, про стихії та про причини. Вони вважали, що існує два начала всього: діяльне і пасивне. Начало пасивне – це матерія, без'якісна сутність; начало діяльне – це розум, Бог, що перебуває в матерії. Адже він вічний, створює кожен рік за допомогою своєї матерії. Це вчення було викладене Зеноном з Кітіона в книзі про сутність, Клеафоном – у книзі про атоми та Хрисіппом – у кінці першої книги про явища природи, Архедемом – у книзі про стихії та Посідонієм – у другій книзі його «Вчення про природу».

Стосовно релігійних вірувань стоїки стверджували, що Бог – жива істота, безсмертна, розумна, досконала, умозбагненна, що перебуває у блаженстві, несприйнятлива до всякого зла, піклується про Всесвіт і про те, що знаходиться в ньому. У живої істоти спостерігається потяг до того, щоб зберегти себе у природі. Тобто людина має жити у злагоді з природою, а це означає жити доброчесно, адже вона веде людину до природи.

На думку стоїків, світ різнобарвний і різноманітний. І врешті-решт він прекрасний. Тому вони виділили чотири види прекрасного: справедливість, мужність, добropорядність, розумність. Крім того існують блага – це чесноти: розсудливість, справедливість, мужність, здоровий глузд. Зло протилежне благам: нерозсудливість, несправедливість тощо. Ні благо, ні зло не приносять ні користі, ні шкоди.

Говорячи про доброчесність, стоїки зазначають, що це прихильність душі, яка існує сама по собі. У ній полягає щастя. Перекручення думки є наслідком неправди, а звідси впливають усі численні пристрасті й нестійкості, потяги до поганого. Задоволення – це не розумне збудження тим, що здається бажаним. До задоволення належать захоплення, зловтіха, насолода, розвага.

Стоїки високо цінували мудрість, розум і позитивне ставлення людей один до одного, дружбу та взаєморозуміння.

На думку російського вченого Кирила Мартинова, стоїцизм – це вид античної філософії. Загалом стоїки поставили перед собою мету пояснити людям, як треба влаштувати життя, щоб жити добре, і для цього вони пропонували конкретні і прості практики. Так, світ

багатогранний, і тому людина часто зустрічається з багатьма викликами, які їй пропонує життя в суспільстві – стресами, проблемами, новими різноманітними ситуаціями, коли треба приймати швидкі рішення, змінювати свою поведінку залежно від ситуації, у якій нам ніхто не допоможе. У сучасному світі існує дві структури, які виконують функції схожі на ті, що виконували стоїки для самих себе в античному світі, – це психоаналітики і священники. І ті і інші говорять, що людям за їхньою природою треба комусь іншому віддавати емоції, в тому числі і позитивні, і негативні. Цей процес має періодично повторюватися. Стоїки вважали, що людина має розум і може використовувати його таким чином, що їй не треба буде скаржитися комусь іншому на свої проблеми та негаразди, а самій зрозуміти, що цього не варто робити, тому що за неї цю проблему ніхто не вирішить. Органічне розуміння світоустрою і соціального світу приводить стоїків до революційної на той час ідеї універсальної солідарності. На їхню думку, члени одного соціального організму не можуть перебувати у протистоянні між собою, не повинні шкодити один одному.

Стоїки розділили всі емоції на позитивні та негативні. Хороші емоції (радість, відчуття щастя, задоволення) треба і доцільно відчувати, а погані (заздрість, дратівливість, гнів, страх) треба з себе поступово і постійно вичавлювати крапля за краплею або відразу. Тобто робиться ставка на самостійне ефективне використання розуму, яке би привело до покращення життя людини. Так, згідно з теорією стоїків, кожен з нас вважає, що наше життя є складним, таким, що має цілий ряд нездоланих проблем, тому для людей характерно скаржитися на нього іншим людям. Стоїки для купіювання цієї проблеми, її сублімації пропонують думати, як все насправді могло би бути набагато гірше. Наприклад, на вулиці – 30 °С, але це нічого порівняно з температурою – 60 °С. І, крім того, мороз скоро закінчиться, прийде весна, тому хвилювання безпідставні. За вченням стоїків усе пізнається в порівнянні. Так, наприклад, людина часто скаржиться на біль в ногах, але поряд з нами є люди, у яких немає ніг, і у них ноги не стомлюються. Але ми повинні бути щасливими від того, що у нас є ноги, і вони здатні стомлюватися, тому що втома врешті-решт пройде. І це є щастя. Роздуми про власне життя повинні бути в позитивній тональності.

Згідно зі стоїчним вченням, є речі, які людина може контролювати, а є й такі, які непідвласні їй контролю. Наприклад, примхи погоди від людини не залежать, і не можна вплинути на сильний вітер, шторм, цунами ні силою волі, ні силою думки і т. ін. З іншого боку, ми контролюємо процеси власного життя. Але і тут можуть виникнути певні проблеми. На думку стоїків, недоцільно буде хвилюватися ані в першому, ані в другому випадку. Якщо не можна вирішити або

вплинути на процес подолання проблеми, то для чого тоді марно хвилюватися і витрачати життєві сили. Якщо проблему можна вирішити, то чому тоді теж безпідставно хвилюватися. Якщо є мета, і ви її поставили перед собою, то треба прикладати максимум зусиль для того, щоб її досягти. Але досягнення мети може відбуватися шляхами. Наприклад, не можна примусити одну людину кохати іншу, але можна все зробити для того, щоб бути вартим цього кохання.

Більшість проблем людей пов'язані з їхньою ненажерливістю, незадоволеністю досягнутого, постійним та хворобливим бажанням мати більше. Щастя, на думку стоїків, полягає у розумному використанні речей, розумінні того, що ми можемо, а що не є нам підвладним. Якщо людина має розкіш, то вона повинна бути готова до того, що може її втратити, але повинна поставитися до цього спокійно і готуватися до простого життя».

Список використаних джерел

1. Волинка Г. І. Філософія Стародавності і середньовіччя в освітньому контексті : навч. посібник / Г. І. Волинка. – К. : Вища освіта, 2005. – 544 с.
2. Філософія : ідеї, ідеології, персоналії : Ілюстрований енциклопедичний довідник / укладач Ю. В. Омельченко. – К. : Ракша М. О., 2009. – 296 с.
3. Стоицизм. Эксперт на Russia. ru [Электронный ресурс]. – Режим доступа : https://www.youtube.com/results?search_query=%D0%A1%D1%82%D0%BE%D1%97%D1%86%D0%B8%D0%B7%D0%BC.

АВРЕЛІЙ АВГУСТИН (БЛАЖЕННИЙ) (354–430 рр. до н. е.)

«Витоки «релігійної філософії» знаходяться в Олександрії. Найбільш відомим і популярним її першим представником був

олександрійський філософ Філон. Услід за ним релігійну тематику витлумачували у філософському світлі такі мислителі, як Плотін, Порфирій, Ямвліх, Юліан. Найвидатнішими теоретиками християнського світу цього періоду був єпископ із Гіппона (Північна Африка), теолог Августин. Сила його інтелекту та бажання самовіддання і пошуку істини не перестають викликати повагу теологів усіх конфесій. В одному зі своїх творів він питає себе, що ж він насправді хоче пізнати і сам відповідає – Бога і душу. І більше нічого? Доконечно нічого. Творця середньовічної теорії мислення – Августина Аврелія – у богословській традиції називають Блаженним Августином, тобто таким, що живе благим життям.

Августин Аврелій народився у 354 році в місті Тагасі, що знаходиться на півночі Африки, у небагатій сім'ї члена міської ради. Він змолоду відрізнявся цілеспрямованістю, енергійністю та радикальністю думок. Батько Августина був язичником, а мати – ревнісною християнкою. Августин був вихований у християнській вірі, але мати – не хрестила його, тому що в ті часи вважалося, що охрещувати треба в кінці життя, тому що хрещення знімає з людини всі гріхи перед Богом.

У 15 років він переїхав навчатися до Карфагена. Веселе, розпутне та різноманітне життя було не до душі молодому Августину. Але для того, щоб над ним не насміхалися однолітки, він намагався виглядати так, як інші молоді люди. Одна зі співмешканок народила йому сина Адеодака, якого Аврелій дуже любив. Але, незважаючи на довгі роки спільного життя, Аврелій так і не одружився з нею.

Бурхливе життя не завадило йому з успіхом закінчити навчання і заснувати в Карфагені приватну риторську школу. Де він викладав красномовство і мистецтво суперечки. У 384 році Аврелій отримав прибуткове місце в авериторській школі при дворі імператора Феодосія I в Мілані.

У юності ідеї християнства здавалися Августину нецікавими. Його зацікавило вчення маніхейців, які вважали, що світ заснований на протисторстві двох начал – добра і зла. Захоплення маніхейством тривало близько 10 років. Але з кожним днем Августин знаходив у ньому все більше недоліків і протиріч. Він наполегливо продовжував шукати істину. Ідеї неоплатоніків про єдиного Бога, про божественне слово, за допомогою якого був створений світ, довели йому абсурдність маніхейського вчення. А проповіді видатного богослова єпископа Амвросія Мідеоланського розкрили Августину істинну красу християнства. Августин писав: «Зникли всі питання. Я зрозумів, що все істинне, вичитане мною в книгах філософів є також і у писанні».

Одного разу, залишившись у саду, 3 травня 386 року, Августин почув голос, який говорив йому: «Візьми і читай». Він узяв у руки послання апостола Павла і прочитав навмання: «Не в бенкеті і пиятстві, не в спальнях і розпусті пізнайте господа Ісуса Христа, і турботу про тіло не перетворюйте у хіть». Серце Аврелія залили світло і спокій. Так Аврелій пізнав Бога і для нього почалося зовсім інше життя.

24 квітня 384 року тридцятирічний Августин разом зі своїм сином Адеодаком приймає хрещення. Мати Августина, яка прийняла з великою радістю хрещення сина, померла. Невдовзі помер і син Августина. Тоді Августин залишив вигідну посаду в придворній риторській школі і повернувся до рідного Тагаса. Він роздав усе своє майно бідним і разом з іншими християнами став строгим аскетом.

Августин загалом негативно ставився до сексуального життя навіть у межах шлюбу. Подібна точка зору визначила позиції християнства (католицизму) щодо цього питання на довгі століття.

Августин приймає сан священника і займає єпископську кафедру в м. Гіпоні. Чотири десятиліття він усі сили віддає церкві. Очолює ідейну війну з еретиками і маніхеями. Засновує перший на території Африки монастир. З під його пера виходить близько ста книжок і двохсот послань. В епохальній праці «Про град Божий» Августин проголосив градом божим на землі не зруйнований Рим, а християнську церкву, місія якої полягає в тому, щоб повернути у християнство всі народи. Але найвідомішою до сих пір є книга Августина «Сповідь». У тому чи іншому ступені її наслідували і Петрарка, і Данте, і Паскаль, і Руссо, і Лев Толстой. Розповідаючи власну духовну біографію, Августин водночас, говорить начебто від всього людства, яке шукає Бога. Наполегливою духовною роботою Августин подолав пристрасті, що бушували в його душі. Але він чудово розумів, наскільки він грішний та недосконалий. Він зробив все, що міг для побудови великої будівлі християнської церкви, але до повної перемоги християнства було ще дуже далеко.

За своє життя Августин написав декілька сотень листів і проповідей, понад 100 трактатів, серед яких такі праці: «Про велич душі», «Про вчителя», «Про істинну релігію», «Про свободу волі», «Про Трійцю», «Про душу та її походження» тощо. Саме в них філософ обґрунтував розв'язання найактуальніших для того часу проблем – про Бога та душу людини, про вічність і час, про добро та зло, про пізнання і волю, про віру та розум. Буття Бога є тією вічною реальністю, з якої потрібно розпочинати будь-які філософські вчення про світ, людину і пізнання, вважав філософ. Він уперше глянув на історію людства як на єдиний, закономірний та об'єктивний процес.

Отже, августиніанство – напрямок у середньовічній схоластиці, пов'язаний із впливом ідей Августина. Для Августина характерні: орієнтація на Платона і неоплатонізм, більше, ніж на Аристотеля; у теології аналогія між трьома здібностями душі (пам'яттю, розумом і волею) і трьома обличчями Трійці, а також перевага, яка віддається так званим онтологічним доказам буття Бога; в гносеології тезис про віру як передпосилання всякого знання, а також акцент на розумовоспоглядальній інтуїції, в акті якої прозріння зверху і діяльність людського розуму неподільні; у філософській антропології вкрай ідеалістична позиція, яка бачить у людині душу, яка лише «користується» тілом як своєю зброєю; у доктрині про врятування акцент робиться на визначенні. До дванадцятого століття «августиніанство» було єдиним панівним напрямком: йому протистояли лише пантеїзм Іоанна Скотта Еріугени, номіналізм Росцеліна і Абельяра і крайні еретичні позиції. У тринадцятому столітті августиніанство поступилося аристотелівським доктринам, насамперед томізму. У дебатах пізнього середньовіччя августиніанство відстоювалося мислителями францисканського і августиніанського орденів проти домініканців-томістів. Відголоски критики томізму з позицій августиніанства, трапляються майже до ХХ ст., як у католицькій релігійній філософії (Й. Гессен), так і за її межами (у перетвореному вигляді) (К. Ясперс).

Для середньовіччя Аврелій Августин був беззаперечним авторитетом у питаннях релігії і філософії, впритул до Фоми Аквінського. Від нього витікає платонічна орієнтація ранньої схоластики. Протестантизм шукав у Августина Блаженного обґрунтування релігійного індивідуалізму своєї віри. Представники екзистенціалізму вбачають в Августині одного зі своїх попередників. Деякі католицькі теологи використовують його ідеї і нині».

Список використаних джерел

1. Философский энциклопедический словарь / Гл. ред. Л. Ф. Ильичев, П. Н. Федосеев, С. М. Ковалёв, В. Г. Панов. – М. : Сов. энциклопедия, 1983. – С. 8–9.
2. Аврелий Августин. Цифровая библиотека по философии [Электронный ресурс]. – Режим доступа : <http://filosof.historic.ru/books/item/f00/s00/z0000196/st034.shtml>.
3. Аврелий Августин : filosof.historic.ru/books/item/f00/s00/z000019.

ПРОТОСОЦІОЛОГІЧНІ ПОГЛЯДИ В СЕРЕДНЬОВІЧЧІ

Проміжок часу між античною культурою і Відродженням гуманісти назвали «середнім віком» або «середньовіччям». З XVII століття ця назва збереглася до наших днів. Початком середніх віків вважається падіння Західної Римської імперії (476 р.), кінцем – взяття Константинополя турками (1453 р.) або відкриття Колумбом Америки. Термін «середньовіччя» виник в Італії у XIV–XVI ст. у колі істориків і літераторів, передових людей свого часу.

Середні віки – це період спаду в історії політичних, соціальних і правових вчень, порівняно з античним світом, що було зумовлено догматичним тиском, насамперед з боку католицизму, схоластицизму, метафізичністю свідомості.

У середньовічних філософських вченнях знайшов світоглядне і методологічне відображення спосіб життя феодального суспільства, зміст якого в істотних рисах визначався специфікою феодальної приватної власності, що надавало йому вигляду сукупності «особистісно духовних відносин». Зрозуміло, що за таких обставин «ключем до розв'язання всіх, зокрема суто «земних» проблем у суспільстві цього періоду, починає відігравати теологія як знання про «найдосконаліше» втілення духовності – Бога, а філософія, починає виступати в ролі «служниці» теології. В епоху Середньовіччя тривав процес переосмислювання ідейної спадщини античності в рамках християнсько-теологічного вчення, головним чином ідей неоплатонізму, гностицизму, пізнього стоїцизму і старозавітної міфології. За панівними в середньовічній філософії уявленнями, створений Богом світ непідвладний вдосконаленню і тому є незмінним, «інертним» буттям; відповідно незмінним – «Богом даним» – вважається і феодальне суспільство. Тобто панівна роль церкви, королівська влада, феодальне землеволодіння, кріпосництво є законними і цього божественного закону треба неухильно дотримуватись.

Загалом епоха Середньовіччя характеризується беззаперечним пануванням церкви. Християнська релігія мала значне поширення в Європі вже в перших століттях н. е. Імператор Костянтин у 325 році на Нікейському соборі прийняв рішення про те, що християнська релігія має бути державницькою релігією. Після чого церква значно зміцнила свої позиції. Розкол церкви на християнську і православну в 1054 році дещо послабив її. Запровадження інквізиції (1484 р.) мало за мету

зміцнити позиції католицизму. У період розвинутого феодалізму почалося активне та беззаперечне панування католицької церкви на теренах Західної Європи. Головним джерелом знань про світ, природу, людину, суспільні відносини стає релігія, суттєво потіснивши і навіть поставивши собі на службу науку. Передова думка та наука переслідувалися. На вогнищах інквізиції закінчили своє життя десятки тисяч людей, які на думку інквізиторів, були еретиками, боговідступниками, виступали проти релігійних догматів, по-своєму трактували Святе писання, Біблію тощо. У XVI і XVII ст. були часом переслідування відьом. Вільне імперське місто Ліндгейм у 1631–1633, 1650–1653 і 1661 роках відзначилося особливо жорстоким переслідуванням відьом. Підозрюваних кидали у ями, «башти відьом», і, не допускали ніякого захисту, катували доти, доки вони не зізнавалися. У Трієрському єпископстві з 1587 до 1593 рік, під час єпископства Іоанна, в 22 селах, що прилягали до Трієра, було спалено 368 осіб. У 1585 році після одного великого процесу в двох селах уціліло тільки двоє людей.

Гуманісти епохи Відродження і просвітники XVIII ст. (Д. Дідро, Вольтер, Ш.-Л. Монтеск'є) називали середньовіччя «Темними віками», писали про глибокий занепад культури. На противагу їм романтики XIX ст. у наукових і, особливо, в художніх творах ідеалізували середньовіччя, були схильні бачити в ньому втілення вищої моралі. Визнається, що порівняно з античністю було втрачено чимало досягнень культури, але водночас у сферу культурного розвитку було залучено нові народи, зародилися національні культури.

Масові еретичні рухи, що прокотилися Європою в XI–XIII ст., які однак, не заперечуючи основної догматики християнства, виражали соціальний протест проти існуючої католицької церкви та феодално-кріпосницького ладу, засвідчили хиткість феодалного устрою, доконечну потребу в доктрині, яка, обґрунтовуючи його непорушність, сприймалася в масах. Таку доктрину створив ідеолог католицизму, впливовий релігійний діяч, домініканський монах Фома Аквінський (1225–1274 рр.).

Значний внесок у розвиток пізнання людини, суспільства зробили представники середньовічного гуманізму Марсилій Падуанський (1280–1343 рр.), Данте Аліґ'єрі (1265–1321 рр.), Франческо Петрарка (1304–1374 рр.), Леонардо Бруні (1370–1444 рр.), В. Лоренцо (1407–1457 рр.) та ін.

Список використаних джерел

1. Філософський словник / За ред. В. І. Шинкарука. – 2. вид., перероб. і доп. – К. : Голов. ред. УРЕ, 1986. – С. 619–620.
2. Антологія християнства : хрестоматія з релігієзнавства та культурології. – 2-ге вид. зі зм. і доп. / за заг. ред. Г. Лозко. – Тернопіль : Мандрівець, 2013. – 376 с.

ОЛЕКСАНДР ГЕЛЬСЬКИЙ (1185–1245 рр.)

«Олександр Гельський – середньовічний філософ і теолог народився у 1185 році в Англії у м. Гельс. У 1236 році він став монахом-францисканцем і заснував францисканську школу в Паризькому університеті. Став відомим як професор теології і упорядник приміток для Біблії. Склав перший коментар «Сентенцій» Петра Ломбардського. Широко використовував ідеї Аристотеля у період заборони його праць для навчання. У 1222 році він вступив у францисканський орден. Олександр сформулював ряд питань, які отримали широке обговорення у Бонавентури і його учнів і пов'язаних з доведенням того, що Бог існує. У центрі їх – розуміння Бога як самодостатнього буття. Олександр насамперед спирався на Ансельма Кентерберійського, але приводив аргументи, взяті у Аристотеля, наприклад, доведення необхідності наявного нерухомого двигуна для відновлення руху.

У працях Олександра вперше задано форму схоластичного викладу питання, що обговорюється: 1) постановка питання; 2) заперечення проти запропонованої відповіді; 3) авторитетне судження на користь того доведення, яке є відповіддю автора на поставлене питання; 4) доказ цього ствердження; 5) спростування заперечення. Ця форма стала традиційною для різного роду середньовічних схоластичних творів: «сумм», коментарів до «сентенцій», «питань» ».

Список використаних джерел

1. Философский энциклопедический словарь / Гл. ред. Л. Ф. Ильичев, П. Н. Федосеев, С. М. Ковалёв, В. Г. Панов. – М. : Сов. энциклопедия, 1983. – С. 19.
2. Александр Гельский [Электронный ресурс]. – Режим доступа : <http://yandex.ua/yandsearch?rdnd=228900&text=%D0%90%D0%BB%D0%B5%D0%BA%D1%81%D0%B0%D0%BD%D0%B4%D1%80%20%D0%B3%D1%8D%D0%BB%D1%8C%D1%81%D0%BA%D0%B8%D0%B9&lr=148&msp=1>.

3. В. В. Библин. Философская энциклопедия. Александр Гельский [Электронный ресурс]. – Режим доступа : http://dic.academic.ru/dic.nsf/enc_philosophy/7840/%D0%90%D0%9B%D0%95%D0%9A%D0%A1%D0%90%D0%9D%D0%94%D0%A0.

ФОМА АКВІНСЬКИЙ (1225–1274 рр.)

«Фома Аквінський (Фома Аквінат або Томас Аквінат) – філософ і теолог, систематизатор ортодоксальної схоластики, учитель церкви, «князь філософів», засновник томізму, член ордена домініканців; з 1879 р. визнаний найбільш авторитетним католицьким релігійним філософом, який пов’язав християнське віровчення (зокрема, ідеї Августина Блаженного) з філософією Аристотеля. Визнаючи відносну самостійність природного буття і людського розуму, стверджував, що природа завершується в благодаті, розум – у вірі, філософське пізнання і природна теологія, заснована на аналогії сущого, – в надприродному одкровенні.

Майбутній великий філософ Фома Аквінський народився приблизно в 1225 році в Неаполітанському королівстві поблизу містечка Аквіно. З самого дитинства Фома часто запитував: «Що є Бог?». Пошукам відповіді на це питання він присвятив усе життя. Уже в 5 років хлопчику було визначено вчитися в монастирі бенедиктинців. Свою освіту він продовжує в університеті Неаполя, а подорослішавши, вирішує вступити в орден домініканців, відомий своїм аскетичним статутом. Але впливові і багаті батьки бажали бачити свого сина абатом бенедиктинського монастиря, а Фома, якого не цікавила кар’єра, бажав безкорисливо служити церкві. Домініканський орден

послав його на навчання до Парижа, але по дорозі Фому схопили його власні брати і відвезли в батьківський замок. Заточений у фортеці, Фома продовжував навчання, він студював метафізику Аристотеля і практично вивчив напам'ять священне писання. Брати намагалися піддати Фому плотській спокусі і привели до нього юну куртизанку, але Фома прогнав її, розмахуючи вихопленою з каміна сажкою. За допомогою сестри, зв'язавши до купи постільну білизну і спустившись на ній з вікна, Фома втік з дому. Не зумівши переконати сина, батьки змирилися з його вибором. Отримавши свободу, Фома прийняв чернечу обітницю і в 1245 році відправився на навчання до Паризького університету. Він став учнем Альберта Великого, одного з класиків середньовічної схоластики. Мовчазність новоспеченого студента багато хто сприймав як відсутність інтересу до навчання, але після блискучого захисту Фоמוю однієї важкої тези, Альберт вигукнув: «Ми називаємо цю людину німим биком, але якщо він промичить, то ці звуки почує увесь світ!». Сім років потому, відмінно витримавши іспити і перемігши в диспуті десятьох докторів богослов'я, Фома став викладачем Паризького університету. У 1259 році Папа Урбан IV викликав Фому Аквінського до Рима. У середині XIII століття церква шукала людину здатну переосмислити вчення грецького філософа Аристотеля в дусі католицизму. Вибір припав на Фому. У своїх філософських трактатах «Сума філософії» та «Сума теології» Фома Аквінський застосував для систематизації католицьких догматів Аристотелівський метод умоглядних побудов, на латині – спекуляції. Він зміг з божественних осянь отців церкви вибудувати систему християнської філософії, яку надалі назвуть томізмом, на честь її засновника Фоми. Йому вдалося примирити віру і розум і вивести логічним шляхом 5 доказів буття Бога, а шосте вдалось вивести лише через 5 століть:

1. Доказ через рух означає, що усе, що рухається коли-небудь було приведено в дію чимось іншим, яке в свою чергу було приведено в рух третім. Таким чином викладається ланцюжок «двигунів», який не може бути нескінченним і в підсумку потрібно виявити «двигун», який рухає все інше, але сам при цьому не приводиться в дію чимось іншим. Саме Бог і виявляється першопричиною всього руху.

2. Доказ через причину створення – цей доказ схожий з першим. Тільки в цьому випадку не є причина руху, а власне причина створює що-небудь. Тому що ніщо не може створити самого себе, існує щось, що є першопричиною всього, – це Бог.

3. Доказ через необхідність – кожна річ має можливість як свого потенційного, так і реального буття. Якщо ми припустимо, що всі речі знаходяться в потенції, то тоді б нічого не виникло. Повинно бути щось, що сприяє переходу речі з потенційного в актуальний стан. Це щось – Бог.

4. Доказ від ступенів буття. Четвертий доказ говорить про те, що люди говорять про різний ступінь досконалості предмета тільки через порівняння з власне досконалим. Це означає, що існує найкрасивіше, найблагородніше, найкраще – це є Бог.

5. Доказ через цільову причину. Світ розумних і нерозумних істот спостерігає доцільність діяльності, а значить існує розумна істота, яка є метою для всього, що є в світі, цю істоту ми називаємо Богом.

Католицька церква визнала його праці єдино правильним філософським вченням. Ангелічного доктора Фому Аквінського поважали навіть його супротивники, які говорили: «Приберіть геть Фому і церква зруйнується».

Фома став офіційним філософом католицької церкви. Свої праці він диктував секретарям, тому що у самого Фоми був дуже поганий почерк. За своє життя він створив понад 60 праць, а також безліч чудових творів для католицької меси. У 1262 р. філософ був направлений до Парижа для боротьби з вільнодумцями. У богословських диспутах ніхто не міг зрівнятися з Фомою за силою інтелекту і освіченості. Король Франції Людовик IX запросив богослова до двору. На прийомі у короля неквапливий і апатичний Фома за своїм звичаєм був занурений у власні роздуми і всі забули про його присутність. Але раптом він схопився і, грюкнувши по столу кулаком, крикнув: «Ми приведемо маніхейців до порядку!». Розгромивши французьких вільнодумців, Фома повернувся до Італії. Наприкінці життя до нього стали приходити духовні осяяння. Одного разу, брати по ордену побачили, як під час молитви Фома одохпив релігійний екстаз і почув голос, який йде від розп'яття: «Ти добре написав про мене, Фома. Яку нагороду ти хочеш за це?». Фома відповів: «Нічого мені не треба, крім тебе самого, Господи». Незабаром після цього Фома припинив займатися філософією. Він говорив: «Для мене відкрилися такі таємниці, що все, що я писав раніше, здається мені, має не багато цін». Сорокадев'ятирічний Фома пішки вирушив до Леону, але по дорозі тяжко захворів. Смерть наздогнала великого філософа 7 березня 1274 року в Фосанові, в монастирі бернардинів. Через півстоліття у 1323 року Фома Аквінський був причислений до лику Святих, а його система стає офіційною філософською доктриною римсько-католицької церкви. У 1879 році томізм був офіційно визнаний єдиною філософською істиною католицизму, а Фома оголошений найавторитетнішим католицьким ученим. Філософ Жак Моріта називав святого Фому апостолом Нового часу і вважав вчення Фоми придатним для всіх наук і часів, для всіх форм культури, що відповідає самій сутності людської природи. З другої половини XIX ст. вчення Фоми Аквінського стає основою неотомізму.

Праці Фоми Аквінського:

- два великих трактати, що охоплюють широкий спектр тем, – «Сума теології» і «Сума проти язичників» («Сума філософії»);
- дискусії з теологічних і філософських проблем («Дискусійні питання» і «Питання на різні теми»)).

Список використаних джерел

1. Філософський словник соціальних термінів. Видання третє, доповнене. – Х. : «РИФ», 2005. – С. 24–25.
2. Фома Аквінський [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://yandex.ua/yandsearch?text=%D0%BF%20%D1%8F%D1%82%D1%8C%20%D0%B4%D0%BE%D0%BA%D0%B0%D0%B7%D1%96%D0%B2%20%D0%B1%D1%83%D1%82%D1%82%D1%8F%20%D0%B1%D0%BE%D0%B3%D0%B0%20%D0%B2%20%D1%81%D0%B8%D1%81%D1%82%D0%B5%D0%BC%D1%96%20%D1%84%D0%BE%D0%BC%D0%B8%20%D0%B0%D0%BA%D0%B2%D1%96%D0%BD%D1%81%D1%8C%D0%BA%D0%BE%D0%B3%D0%BE&lr=148&nomisspell=1&noreask=1>.
3. Фома Аквінський. Знаймо [Електронний ресурс]. – Режим доступу : http://znaimo.com.ua/%D0%A4%D0%BE%D0%BC%D0%B0_%D0%90%D0%BA%D0%B2%D1%96%D0%BD%D1%81%D1%8C%D0%BA%D0%B8%D0%B9.
4. Фома Аквінський : Енциклопедія «Мудрий філософ» [Електронний ресурс]. – Режим доступу : https://www.youtube.com/results?search_query=%D1%84%D0%BE%D0%BC%D0%B0+%D0%90%D0%BA%D0%B2%D0%B8%D0%BD%D1%81%D0%BA%D0%B8%D0%B9.

ПРОТОСОЦІОЛОГІЧНІ ПОГЛЯДИ ДОБИ ВІДРОДЖЕННЯ (РЕНЕСАНС)

Ренесанс – соціальний та ідейний рух XIV–XVI ст. в європейських країнах, який був спрямований проти християнсько-схоластичної культури середньовіччя і став перехідним шаблоном від середньовічної культури до культури Нового часу. Відмінними рисами культури Відродження, антифеодальної в своїй основі, є її світський характер, гуманістичний світогляд, «відродження» античної культурної спадщини (звідси й походить назва). Із руйнування старих феодально-релігійних уявлень і створенням нової системи цінностей був пов'язаний антропоцентризм Відродження. Центром світу проголошували людину, яку вважали частиною природи, найдосконалішим її витвором. На протигагу феодально-церковному аскетизмові. Проповіді пасивності, гуманістична етика звеличувала людську діяльність.

У розвитку ж філософської та соціологічної думки епохи Відродження окреслюється три етапи:

1. Гуманістичний (середина XIV – середина XV ст.), якому властиве протиставлення середньовічного теоцентризму інтересу до людини, її зв'язків зі світом.

2. Неоплатонівський (середина XV ст. – перша третина XVI ст.), на якому домінує розгляд проблем буття.

3. Натуралістичний (середина XVI ст. – початок XVII ст.), з його прагненням пристосувати закони природи до пізнання соціальної реальності.

Гуманістичні ідеї Відродження найяскравіше відобразилися в образотворчому мистецтві, спочатку в Італії (Джотто, Боттічеллі, Рафаель, Мікеланджело, Леонардо да Вінчі), а потім в інших країнах. Художники епохи Відродження у своїх творах відображали силу і велич енергійної ділової людини-борця. У літературі видатними представниками Відродження були Ф. Петрарка, Дж. Бокаччо, Л. Аріосто, Т. Тассо та інші. Епоха Відродження характеризувалася значним розвитком архітектури, театрального мистецтва і музики.

Філософія в той період перестала бути служницею богослов'я. Було відкинуто церковні догмати і створено новий, раціональний, життєствердний світогляд. Переосмислювалася по-новому антична філософська спадщина. Особливо популярними стали ідеї пантеїзму і неоплатонізму, що їх брали на озброєння у боротьбі зі схоластикою. Відродилися етичні вчення стоїцизму (Зенон, Петрарка) і епікуреїзму (Л. Валла), спрямовані проти існуючої християнської моралі. Одним з

головних завоювань філософської думки був розвиток натурфілософії (Нікола Кузанський, Ф. А. Т. Парацельс, Дж. Бруно, Б. Телезіо). У цій галузі одним із впливових напрямів був очищений від спотворення його середньовічними коментаторами аристотелізм, особливо аристотелівське вчення про вічність матерії та універсальність руху. Проте прагнення дати цілісну й універсальну картину світу наштовхувалося у мислителів епохи Відродження на недостатність реальних знань, які часто підмінялися антропоморфічними та містичними вигадками (вчення про «світову душу», «життєву силу» тощо). Однією з найістотніших особливостей філософії Відродження була її діалектичність, що виявилась у визнанні вічного руху, змінності буття, в ученні про «збіг протилежностей» Н. Кузанський, Дж. Бруно) та їхню боротьбу як причину всього, що відбувається у світі (Б. Телезіо). Діяльність Н. Коперніка, Дж. Бруно, Х. Л. Вівеса, Е. Роттердамського та інших учених завдало удару церковному вченню про Всесвіт і природу, заклала основи науково-дослідного природознавства. Особливе значення мало обґрунтування Н. Коперніком геліоцентричної системи світу, твердження про множинність світів, про безкінечність природи. У той час було покладено початок розвитку сучасної науки і техніки. Матеріалістичні погляди епохи Відродження нерідко набирали форми пантеїзму. На противагу теологічному тлумаченню явищ природи, який пропонувала схоластика, на перший план висувалися спроби їх наукового пояснення. Соціально-економічні зміни, які сталися в епоху Відродження, знайшли відображення в соціологічних концепціях. Для них було характерним розуміння суспільства як суми ізольованих індивідів, що відображало індивідуалізм буржуазного суспільства, яке зароджувалося. У цей період виникли соціальні утопії (Т. Мор, Т. Кампанелла), що проповідували ідеї рівності, ліквідації приватної власності, соціально корисне застосування науки.

Основне значення Відродження полягає у боротьбі за звільнення науки від засилля релігійних уявлень про природу, суспільство і людину, в розробці основ матеріалістичного світогляду, який спирався на досягнення природознавства. Безпосередніми спадкоємцями Відродження стали діячі Реформації та Просвітництва.

Список використаних джерел

1. Філософський словник / За ред. В. І. Шинкарука. – К. : Голов. ред. УРЕ, 1986. – С. 77–79.

ДАНТЕ АЛІГ'ЕРІ (1265–1321 рр.)

«Данте Аліг'єрі (1265–1321 рр.) – італійський поет, творець італійської літературної мови народився у 1265 році у сім'ї, яка належала до міського дворянства Флоренції. Першим наставником Данте був відомий на той час поет і вчений Брунетто Латіні. Ні про батьків, ні про його дитинство інформації не збереглося. Освіта Данте була досить поверховою, але він набирався знань протягом життя і завдяки своїй цікавості і наполегливості став одним із найосвіченіших людей епохи. Спочатку Данте навчався в муніципальному училищі, потім в Болонському університеті, відвідував також Паризький університет. Брав активну участь у політичному житті Флоренції; з 15 червня по 15 серпня 1300 року був обраний на посаду пріора, виконуючи урядову посаду намагався перешкодити загостренню боротьби між партіями Білих, прибічників короля і Чорних гвельфів, прибічників Папи.

Від імені короля Данте вступає в боротьбу з Папою Римським Боніфациєм VIII сатиричними памфлетами, бере участь у збройній і дипломатичній боротьбі з партією, що перемогла, але в його рідному місті здобувають перемогу чорні гвельфи. У 1302 році вони заочно полишають Данте усіх посад, звинувачують його в ересі, шахрайстві, конфіскують майно і навіть засуджують до спалення на вогнищі, у разі його повернення до Флоренції. 10 березня Данте, як такого, що не сплатив грошову пеню, присудили до смертної кари. З часом, 6 листопада 1315 року, у Флоренції знову було офіційно підтверджено вигнання поета. У 1310 році в Італію вторглося військо Генріха VIII Люксембурзького. Письменник тричі звертався до співвітчизників з закликком підтримати короля, називаючи його визволителем. Але

Генріх, з яким Данте пов'язував свої сподівання на повернення до Флоренції, помер. І Данте знову довелося поневірятися дорогами Італії. У Флоренцію Данте більше не повернувся, кілька років провів у Вероні при дворі Кан Грандові делла Скеля, останні роки життя користувався гостинністю правителя Равенни Гвідо да Полента.

Сподівань на повернення додому більше не було. Це стало причиною того, що від нього відвернулися всі, навіть колишні союзники. Несправедливість глибоко образила гордого Данте. Два роки поет-вигнанець намагався відновити своє добре ім'я і повернутися у рідне місто. Але він зазнав фіаско у перемовинах з новою владою Флоренції. Залишившись без засобів до існування, він відійшов від усіх і цілком присвятив себе літературній творчості. З 1304 до 1308 року Данте створив трактат «Про народну мову» і приступив до написання філософського альманаху «Бенкет» (біля 1304–1307 рр.), який являє собою один з перших в Італії досвідів по створенню наукової прози народною мовою й одночасно обґрунтування цієї спроби – свого роду просвітницької програми разом із захистом народної мови і який складався з богословських есе, а також «Астрологічний збірник» і «Середньовічну теорію кохання», переосмислену на основі його особистих почуттів до Беатріче, яку він кохав понад усе ще з дитинства, і яка померла у 25-річному віці. Її образ він проніс у своєму серці через усе своє складне та таке різнобарвне життя і створив у славу свого платонічного кохання ніжні сонети, називаючи Беатріче молодою Донною Непорочною. Ці сонети були видані у 1292 році і увійшли до роману у Данте «Нове життя».

Після 13 років мандрів Данте вирішив поселитися в Ровені. Там побачив світ новий трактат Данте «Про монархію», з його утопічною ідеєю про «Єдиного правителя світу». У 1320 році вийшли останні твори Данте трактат «Про землю і воду» і два поетичних звернення до учня поета Джовані Девельжиліо. За місяць до смерті Данте завершив роботу над комедією, яку пізніше його прихильники назвуть «Божественною». Над головною працею свого життя він працював 14 років. Вона має 3 частини («Пекло», «Чистилище», «Рай»), (або кантики) і сто пісень (у кожній кантиці по тридцять три пісні й ще одна є вступною до всієї поеми). Написана «комедія» терцинами, що містить 14 233 вірші. Данте показав складний шлях поневіряння людства заради покаяння та прощення гріхів. Струнка ієрархія влаштування раю, пекла і чистилища, описаних в головній праці всього його життя була однозначно сприйнята богословами. Протягом усього твору Данте неодноразово згадував імператорів: Фрідріха II, Гогенштауфен, його кузена Вільгельма II Доброго Сицилійського, Манфреда Сицилійського, Карла I Анжуйського.

Першими критиками і коментаторами «Божественної комедії» стали син Данте Якопо, Джованні Бокаччо і Торквато Тассо. Останні роки життя Данте постійно займався суспільною діяльністю. 56-річний поет відбув посланцем у Верону, але по дорозі захворів на лихорадку і 14 вересня 1321 року помер. Смерть, як і вигнання, натрапила на нього під час виконання суспільних справ, які він вважав священним обов'язком.

Його називають останньою видатною особою середньовіччя і першим титаном Відродження. Він був засновником і літературної італійської мови, і автором знаменитого культурного пам'ятника епохи Відродження».

Список використаних джерел

1. Філософія : ідеї, ідеології, персоналії : Ілюстрований енциклопедичний довідник / Укладач Ю. В. Омельченко. – К. : Ракша М. О., 2009. – С. 81.
2. Данте Алигьери. Проект «Энциклопедия» [Электронный ресурс]. – Режим доступа : https://www.youtube.com/results?search_query=%D0%94%D0%B0%D0%BD%D1%82%D0%B5+%D0%90%D0%BB%D0%B8%D0%B3%D1%8C%D0%B5%D1%80%D0%B8.

МАРСИЛІЙ ПАДУАНСЬКИЙ (1280–1342 рр.)

«У XIII та XIV століттях нові віяння торкаються не лише філософської та наукової сфери, але і соціально-політичної. Зокрема народжується спір, який має велике значення про примат церкви чи імперії. Очолує його томіст Егідій Римський, який пише роботу «Про церковну владу», в якій він намагається впевнити читача у тому, що всяка влада походить від церкви, тобто від Папи, а отже влада Папи первинна. Йому протистоять

політичні мислителі на чолі з Жаном Паризьким, який вважає, що папська влада повинна бути обмеженою, оскільки мета земної влади не співвідносна з турботою про царство небесне. Тому він вважає, що церква повинна відсторонитися від усього земного і займатися справами віри. А імператорська влада здатна вдосконалити суспільство. Це протистояння значно загострилося і потребувалася нова думка для його вирішення. У цей час на політичному та суспільному олімпі з'являється Марсилій Падуанський (справжнє ім'я Майєрардіні) (1280–1342 рр.). Народився у м. Падуа. Навчався в Парижі, там він і відчув вплив аверроїзму. У 1313 році стає ректором Паризького університету. У цей час він пише роботу спільно зі своїм товаришем «Захисник світу». Оскільки в цій праці превалюють аверроїстські ідеї, його відлучають від церкви. Як результат, він шукає захисту у Людвіга Баварського. Згодом, завдячуючи цьому покровительству, Марсилій стає римським вікарієм і робить непогану кар'єру. До кінця свого життя залишається з Людвігом в якості його радника і лікаря. Проживши пристойне життя, помирає у 1342 році.

Ідеї Марсилія Падуанського. На його думку, держава – це насамперед досконале і самодостатнє суспільство, яке засноване на розумі та досвіді людей. Держава не є більше імперією, і головною її характеристикою є те, що вона є комунією і слугуватиме людським цілям. Крім того, вона повинна бути відділена від церкви, подібно тому, як розум відділений від віри. До того ж церква повинна бути підпорядкована державі. Дуже важливим є соціальний закон. Марсилій говорить, що церковним законам приділяється більша частина уваги, у той час соціальні закони недостатньо розроблені. Він говорив: «Законодавець – перша дієва причина, яка притаманна закону – сам народ, колектив громадян, або його важлива частина, яка виражає свій вибір і свою волю відносно всього того, що стосується громадянських актів, невиконання яких має власне земне покарання». Такий закон знаходиться вище виконавчої влади. Тут ми бачимо відхід як від необмеженої влади церкви, так і від необмеженої влади імператора. Виконавча влада має за мету лише контролювати народ безпосередньо спираючись на закон. Зовсім новим повітрям віє від погляду Марсилія Падуанського на справедливість. Він говорив, що земна справедливість є в першу чергу вираженням волі народу. Таким чином, він був одним з перших теоретиків, які відстоювали думку про світський характер держави, який не залежить від церкви по самій своїй природі, яка була створена на основі суспільного договору. Метою держави є досягнення благополуччя народу і забезпечення рівних можливостей для всіх членів суспільства.

На думку Н. В. Єфремової, Марсилій Падуанський, розвиваючи теорію світської держави, яка протистоїть абсолютистським прагненням

не лише папській, але й імперській владі, Марсилій висунув концепцію народного суверенітету, оголошує народ джерелом політичної влади в її найвищій інстанції. У рамках цієї орієнтації він впритул підійшов до ідеї розподілу влади – виконавчої і законодавчої, підпорядковуючи першу (в особі імператора, якого вибирає народ) другій – народному представительському органу, «людському законодавцю». Таким чином, відокремлюючи політико-правову сферу держави від морально-релігійної сфери церкви, Марсилій Падуанський розвиває світську філософію права, яка встановлює незалежність затвердженого людьми «позитивного» закону від божественно «природного» морального закону. Така майже демократична заява наближує нас до епохи Відродження з її духом гуманізму».

Список використаних джерел

1. Философия 99. Политическая теория Марсалия Падуанского. Memorial school [Электронный ресурс]. – Режим доступа : <https://www.youtube.com/watch?v=OC0NDwMytgw>.
2. Н. В. Ефремова. Марсалий Падуанский. Философская энциклопедия [Электронный ресурс]. – Режим доступа : http://dic.academic.ru/dic.nsf/enc_philosophy/6679/%D0%9C%D0%90%D0%A0%D0%A1%D0%98%D0%9B%D0%98%D0%99.

ЛЕОНАРДО БРУНІ (1370 або 1374–1444 рр.)

«Леонардо Бруні – італійський мислитель, письменник та філософ епохи Відродження, учень Салютаті, основоположник

громадянського гуманізму, канцлер-історіограф Флорентійської республіки народився у 1370 або 1374 році в Ацерно. Леонардо Бруні був чудовим знавцем стародавніх мов: він переклав з грецької на латинську твори Аристотеля і написав ряд робіт на моральні та педагогічні теми, а також велику, побудовану на документах «Історію флорентійського народу», що заклала основи історіографії Ренесансу.

Бруні відстоював ідеали республіканізму – громадянські свободи, в тому числі право обирати і бути обраним до магістратури, рівність усіх перед законом (він рішуче засуджував олігархічні наміри магнатів), справедливість як моральну норму, якою в першу чергу повинні керуватися магістрати.

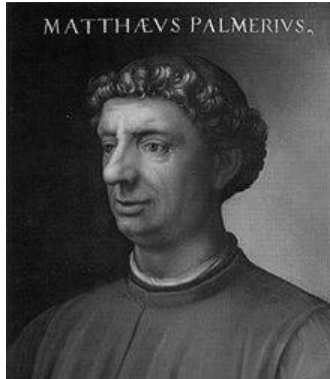
Ці принципи зафіксовані в конституції Флорентійської республіки, але гуманіст ясно усвідомлював розрив між ними і реальною дійсністю. Шлях до їхнього втілення в життя він вбачав у вихованні громадян в дусі патріотизму, високої соціальної активності, підпорядкування особистої вигоди загальним інтересам. Ця світська етико-політична концепція отримала розвиток пізніше, у творчості молодшого сучасника Бруні – Маттео Пальмієрі.

Окрім цього, Бруні робив спроби сформулювати основні положення нової світської етики, що вела би людину найкоротшим шляхом до земного щастя. Така етика, на його думку, була би вільною від релігійних догматів. Її головною метою було би навчання людини умінню творити добро в повсякденному житті».

Список використаних джерел

1. История средних веков. В 2 т. Т. 1 : Учебник для вузов по спец. «История» / Л. М. Брагина, Е. В. Гутнова, С. П. Карпов и др., под ред. З. В. Удальцовой и С. П. Карпова. – М. : Высш. шк., 1990. – 495 с.
2. Марсилий Падуанский [Электронный ресурс]. – Режим доступа : <http://yandex.ua/yandsearch?text=%D0%9B%D0%B5%D0%BE%D0%BD%D0%B0%D1%80%D0%B4%D0%BE%20%D0%B1%D1%80%D1%83%D0%BD%D1%96&lr=148>.

МАТТЕО ПАЛЬМІЄРІ (1406–1475 рр.)

«Маттео Пальмієрі (1406–1475 рр.) народився у сім'ї аптекарів. Освіту отримав в університеті Флоренції. Активно займався в гуманістичному гуртку, а також політичною діяльністю. Славу йому принесли такі роботи: знаменита праця «Про громадянське життя», поема «Місто життя», історичні роботи «Історія Флоренції» та інші. У дусі ідей громадянського гуманізму він висунув трактування поняття «справедливість» і вважав дійсним її носієм народ і наполягав, що закони повинні писатися на основі вимог більшості. Політичний ідеал Пальмієрі – пополанська республіка, де влада належить не лише верхівці, а й середнім прошаркам суспільства. (Пополани (від іт. *popolo* – народ) – торгово-ремісничі верстви міст Північної і Центральної Італії в XII–XIV ст., які об'єднувалися в цехи).

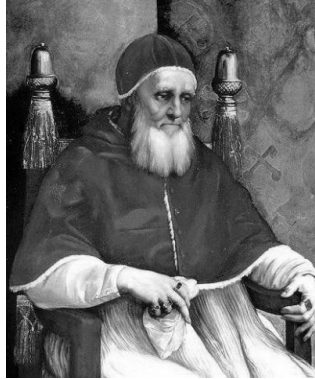
У кінці XII – на початку XIII ст. пополани вели боротьбу з феодалами, до середини XIII ст. встановили свою владу в ряді міст: у Болоньї (1245 рік), у Флоренції (1250 рік) та інших містах.

Головним у вихованні добра він вбачав обов'язковий для усіх труд, виправдовуючи прагнення до багатства, але припускав лише чесні методи накопичення матеріальних благ. Метою педагогіки він вважав виховання ідеального громадянина – освіченого, активного в господарському та політичному житті, вірного патріота своєї країни. У поемі «Місто життя», яка була засуджена церквою, висловив думку про несправедливість приватної власності, яка породжує соціальну нерівність і пороки».

Список використаних джерел

1. История средних веков. В 2 т. Т. 1 : Учебник для вузов по спец. «История» / Л. М. Брагина, Е. В. Гутнова, С. П. Карпов и др.; Под ред. З. В. Удальцовой и С. П. Карпова. – М. : Высш. шк., 1990. – 495 с.

ЛОРЕНЦО ВАЛЛА (1407–1457 рр.)

«Одним із найцікавіших філософів, яких турбували проблеми суспільства та процеси його походження, роль церкви у житті людини, був італійський філософ Лоренцо Валла. Він народився в Римі в 1407 році. Його батько – Лука – за фахом був юристом, доктором цивільного і канонічного права, консисторіальним адвокатом. Після смерті батька у 1420 році Лоренцо залишився на утриманні мами і дядька. Про те і як він отримав освіту досі невідомо. Але у нього були не погані наставники: папські секретарі і гуманісти Джованні Аурисну, Рінуччі і Леонардо Бруні Аретіно, пізніше помічник канцлера і історіографа Франції. Частина свого життя провів у Неаполі. Знайомство з працями стародавніх авторів сформували у нього неповажне ставлення до всіх традицій і святих, перш за все, до осіб самих пап. Його слава перетнула межі Італії. Лоренцо був відомою людиною, освіченою та вихованою. «У свій вік він усіх перевершив своєю красномовністю» – написано на його могильній плиті, яку встановила його мати Катаріна.

Основним предметом його уваги була католицька церква, яка продовжувала зміцнювати свої позиції на Апеннінському півострові. Під його критику потрапляють Папа Римський як глава католицької церкви, його юридичні права на Італію і всю Західну Європу. На думку сучасників Лоренцо, він був найоригінальнішим і найсміливішим з мислителів Відродження. У часи Лоренцо Валли в Італії відбувалися суттєві зміни: республіканська форма правління замінювалася монархічною. Життя і творчість Лоренцо Валли протікали в умовах другого століття раннього італійського капіталізму. Водночас це був другий вік гуманізму. Лоренцо спирався на досвід видатних гуманістів XIII–XIV ст. У його творчості відобразився новий етап ранньобуржуазної ідеології. Валла

рішуче виступав проти феодального сприйняття життя, проти християнського аскетизму, пасивності, очікування на блага потойбічного світу. Основою вчення Валли є антирелігійна філософія Епікура. Але він відмовився від пасивного принципу Епікура уникати страждань і закликів до активного, діяльного прагнення до насолоди, обумовлюючи тим самим характерне для епохи Відродження положення про найтипніше сприйняття світу. Головним життєвим стимулом Валла вважає інтерес до особистості, що відповідало періоду ранньокapіталістичних відносин в Італії. Його теорія корисності була типово буржуазною і була подалі розвинута Джоном Локком, Гельвецієм та ін. В абстрактній формі ця теорія виправдовувала і утверджувала принцип отримання прибутків, принцип експлуатації. Вона служила зміцненню нових прогресивних відносин, підриваючи устої старого середньовічного світу.

Як зазначає В. О. Балух, майже всі гуманісти утримувались від відкритої критики церкви, спрямовуючи свої списи на критику чернецтва і конкретних духовних осіб. У вченні Лоренцо немає місця моральним принципам офіційного християнства і церкви. Він відкидає принцип спілкування з Богом як кінцеву мету людини, оскільки ця мета полягає в насолоді. Він виступає проти думки, що у людини є вроджена вада ворожого відношення до природи. Незважаючи на спроби Валли певною мірою примирити своє вчення з християнською мораллю, він фактично виключає Бога з людського життя, зберігаючи за ним функцію творця всіх благ, а також намагається осмислити місце Бога в житті людини. На його думку, Бога треба любити не самого по собі, а як джерело благ. Тобто Бог і благо ототожнюються ним, а саме благо розуміється як конкретний прояв природи і людини. Звідси він робить висновок, Бог поступається перед людиною. Така його позиція призводить до критики релігії і церкви. Лоренцо намагався зірвати з церкви «ореол святості».

Один з найвідоміших творів Лоренцо Валли «Заява про хибність і надуманість дару Костянтина», яка була найскандальнішою працею, у якій автор не тільки підриває принцип теократії, але й закликає до активних дій проти носія цього принципу – папства. Він уперше в історії навіть насмілювався наполягати на праві смерті для святого отця, який зазіхає на народну волю. Отже, Валла був справжнім ворогом папства і церкви. Його звинувачували у ересі і зазнайстві. За ним накопичилися смертні гріхи перед церквою: підкоп під юридичні основи світської влади, як у памфлеті проти «Константинопольського двору», бунт проти Аристотеля, розвінчування аскези в діалозі «Про чернечу обітницю» і демонстрація логічних суперечностей у догмі з питання «Про свободу волі», також конфлікти з католицькою церквою. Тому в Неаполі у 1444 році він був притягнутий до суду інквізиції і за рішенням

церковного суду був побитий різками. Але з приходом до влади нового папи Ніколи V, який став покровителем меценатів і гуманістів у 1448 році Лоренцо Валла був призначений секретарем папи, якому з часом присвятив нову редакцію твору «Про красу латинської мови». Згодом він стає професором Римського університету, а пізніше каноніком церкви Сан Джованні Латерано.

У своїх працях і висловлюваннях Лоренцо Валла завжди був у центрі громадсько-політичної боротьби, став одним із великих італійських гуманістів епохи Відродження. І цілком закономірно те, що саме в Італії ідеологи нової буржуазії завдали ударів по центру феодального світу – папству. Ідеї Лоренцо Валли сприяли розвитку наукового світогляду і критики церковно-богословських учень, які служили збереженню старих феодальних порядків».

Список використаних джерел

1. Балух В. О., Возний І. П., Коцур В. П. Историчні портрети античності і середньовіччя : Підручник. – Чернівці : Книги – XXI, 2007. – 502 с.
2. Дж. Реале, Д. Антисери. Западная философия от истоков до наших дней. Т. 2. Средневековье. – ТОО ТК «Петрополис», 1995. – 368 с.

ЕРАЗМ РОТТЕРДАМСЬКИЙ (1469–1536 рр.)

«Знайомство з ідеями Платонівської академії й особливо з поглядами Марсіліо Фічіно вплинуло на формування видатного гуманіста. Північного Відродження – Еразма Роттердамського (1469–1536 рр.). Творчо переробивши досягнення гуманітарних наук XV – початок XVI ст.,

Еразм Роттердамський (справжнє ім'я – Герхард Герхардс) став володарем дум освічених кіл суспільства в пору найвищого розквіту ренесансної культури, у переддень Реформації. Літературна й наукова спадщина письменника величезна за обсягом, різноманітна тематично й жанрово. До неї входять «Адагії» – збірник латинських прислів'їв і сентенцій, перша книжка, що зробила ім'я Еразма відомим усій Європі, «Апофтегмата» – збірник висловів знаменитих людей античності, твори на морально-виховні, морально-філософські, педагогічні, філологічні, богословські теми, твори сатиричного змісту, трактати на захист миру, переклади з давньогрецької та римської літератури.

Еразм був пропагандистом гуманістичного ідеалу людяності й справедливості. Як і його великі сучасники Т. Мор і Ф. Рабле, він вважав, що людина створена доброю, що мати-Природа наділила її благородними пориваннями, здатністю творити світле й прекрасне. Тому війна є порушенням гармонійного розвитку людини, великим лихом, що мусить зникнути з життя суспільства. Думки гуманіста з цього приводу яскраво викладені в творі «Війна мила тим, хто її не зазнав», у трактаті «Скарга Миру», в сатирі «Похвала глупоті», у багатьох листах.

У «Скарзі Миру» (1517 р.) Еразм нещадно таврує служителів церкви, які водночас проповідують любов до ближнього і благословляють насильство та розбій! «Як можна поєднувати шолом і митру? Що спільного в єпископського або пастирського посоха з мечем? Як можна вітати людей з миром і водночас кидати їх у найжорстокіші битви, вихвалити мир на словах, а насправді закликати до війни? Як можна, щоб ті самі уста голосно славили миролюбного Христа і вихвалити війну?» Сатира Еразма «Похвала глупоті» (1509 р.), найвідоміша з його доробку, написана у формі пародійного панегірика й викриває вади феодального суспільного ладу. Тавруючи облудну побожність, що виявляється в надмірному культі ікон і читанні молитов, зловживання у відпущенні гріхів, гуманіст протиставляє їй «істинне християнське благочестя», в якому вбачає справжній сенс християнства у дотриманні законів любові та милосердя, а не в сліпому й формальному виконанні зовнішніх обрядів.

Еразм Роттердамський розглядає християнство як завершення найкращих досягнень людської (і «язичницької») культури, як продовжувача античної духовної традиції. «Все, що язичники мужньо зробили, мудро сказали, талановито вигадали, винахідливо передали – все це приготував Христос для майбутньої своєї Республіки». Отже, «філософія Христа», тобто трансформована у відповідності з принципами ренесансного гуманізму християнська етика в Еразма Роттердамського

переростає межі офіційного трактування християнського віровчення. Він вибудовує систему моралі, що спирається на досягнення класичної давнини й – що особливо підкреслює гуманіст – функціонує у відповідності з природою. «Адже чим іншим є філософія Христа, яку він сам називає Відродженням, як не відновленням природи, одвічно створеною благою?» Бути філософом і бути християнином, сповідувати християнство і проповідувати «філософію Христа» означає одне й те ж: суворо дотримуватися природних правил моралі.

У богословстві Еразм Роттердамський відхилився від усяких догматичних дискусій, зводячи все до вивчення і тлумачення Писання в історичному і морально-алегоричному сенсі. Застосування методів гуманістичної філології дозволило Еразму Роттердамському здійснити перший друк видання Нового Заповіту (1517 р.) з детальним коментарем і новим латинським перекладом (1519 р.). Це стало значним кроком до «реформації», а також створило умови для наукової екзегези і критики Нового Заповіту.

Реформації Е. Роттердамський не сприйняв. Його відсахнув фанатизм Мартіна Лютера, його жорстокий догматизм і особливо догмат про несвободу волі. З цього приводу він написав праці «Про свободу волі» (1524 р.) і «Заступник» (1526–1527 рр.), де він полемізував з М. Лютером. У той же час, він до кінця свого життя не переставав критикувати пороки католицької церкви.

У поглядах на владу Е. Роттердамський дотримувався монархічних поглядів, але симпатизував і общині, яка має самоуправління. Негативно ставився до середньовічної системи освіти і виховання.

Гуманізм як ідеологія Відродження сформував нове ставлення до людської особистості, визнав індивідуальність однією з найцінніших людських якостей. «Реабілітація» природи означала підхід до неї як до об'єкта наукового дослідження й початок розвитку нового природознавства на основі нової методології. Гуманістична педагогіка сприяла формуванню нового типу людської особистості – багатобічної, вільної, незалежної від догм і традицій, із розвинутим почуттям власної гідності у стосунках із сучасниками й попередниками в історії. Значною мірою вплинув християнський гуманізм, особливо Еразма Роттердамського, на європейську культуру XVI ст».

Список використаних джерел

1. Философский энциклопедический словарь / Гл. ред. Л. Ф. Ильичев, П. Н. Федосеев, С. М. Ковалёв, В. Г. Панов. – М. : Сов. энциклопедия, 1983. – С. 804.

НІККОЛО МАКІАВЕЛЛІ (1469–1527 рр.)

«Ідеалісти вважають його ім'я синонімом до поняття «аморальний політик», реалісти називають його учителем видатних політичних діячів. Тирани у своїх зlodіяннях, цинічно прикриваючись його знаменитою фразою «Політика не знає моралі», навіть не підозрюють про справжнє звучання цих слів, сказаних великим мислителем. Нікколо ді Бернардо Макіавеллі народився 3 травня 1469 року у Флоренції. Від батька юриста Бернардо він успадкував гострий практичний розум і зацікавленість суспільними науками, а сильну волю та наполегливість у досягненні мети від матері Бартоломеї – ревнотної католички.

Нікколо закінчив міську школу, де особливу перевагу віддавав латинській мові. Подальше навчання в університеті батьки оплатити не могли, тому юнак зайнявся самоосвітою. Його настільними книжками на все життя стали політичні праці античних класиків, а Стародавній Рим він прийняв за модель ідеальної держави. З двадцяти п'яти років Нікколо почав працювати юристом у конторі свого батька, а через чотири роки почав активну політичну діяльність.

На посаді секретаря флорентійської канцелярії Макіавеллі зарекомендував себе настільки добре, що незабаром був наділений повноваженнями представника флорентійської республіки з іноземних та військових справ. Кар'єра молодого амбіційного політика розвивалася

блискуче. Протягом чотирнадцяти років Макіавеллі їздив з посольствами у різні італійські міста-держави, у Францію і Німеччину, вів обширне листування, складав звіти про стан справ в Італії і Європі. Тим часом король Франції Людовік XII, який прагнув до розширення своїх володінь, почав війну проти італійських держав. І коли на початку 1500 року свобода Флоренції опинилася під загрозою Нікколо був відправлений на переговори з французами. Дивовижно, але один проти всієї французької делегації, Макіавеллі блискуче провів переговори і зумів зберегти незалежність рідної Флоренції. Досвід дипломата і вивчення праць давньоримських ораторів дали Макіавеллі багатий матеріал для розробки власних політичних концепцій. Він вважав, що турботою про поширення християнства Ватикан прикриває власні територіальні інтереси, тож засуджував прояви користолюбства у політиці. При цьому Макіавеллі турбувався лише про благо своєї батьківщини і був абсолютно безкорисливим.

У 1502 році Макіавеллі відвідав з візитом герцога Чезаре Борджія, який намагався об'єднати під своєю владою розрізнені області Італії. Макіавеллі був у захваті від результатів безкомпромісної політики Борджія, який ставив своєю метою не особисті інтереси, а загальне благо вільної і єдиної Італії.

У сильній владі правителя Макіавеллі вбачав головну умову процвітання країни. Він вважав допустимим заради зміцнення держави поступитися нормами релігійної моралі. Можливо, саме тому Макіавеллі приписують знаменитий вислів «Мета виправдовує засоби», який насправді був девізом єзуїтів і перегукувався з афоризмом римського поета Овідія – «Результат виправдовує дії».

Описуючи реальні події свого часу, Макіавеллі стверджував: «Не можна назвати доблестю вбивство громадян, зраду, віроломство, жорстокість і нечестивість». Разом з тим йому на собі випало випробувати невдячність правителів. Коли в 1512 році до влади у Флоренції повернулися Медичі, Макіавеллі, як прибічник республіканського устрою був висланий з рідного міста. А ще через рік сорокачотирирічний дипломат, запідозрений у зраді проти нової влади, був покараний різками. Його хотіли стратити, але трапилося диво, від шибениці його врятувала амністія з приводу оголошення Джованні Медичі новим Папою Римським. Покарання різками глибоко образило Макіавеллі, який багато років безкорисливо служив вітчизні. Він вирішив назавжди відійти від політики і зайнятися літературою. У маєтку

Сан-Андреа, фактично у вигнанні, чотирнадцять років Макіавеллі писав свої праці з політичної історії, філософії і військового мистецтва. Він багато працював над багатомною історією Флоренції.

Сподіваючись знайти милість правителів, і, мабуть, забувши про нанесену йому образу, Макіавеллі присвятив тирану Лоренцо Медичі трактат «Государ». Цю книгу можна розглядати як навчальний посібник для будь-якого правителя. На значній кількості історичних прикладів Макіавеллі розкривав технологію тиранії і доводив, як забезпечити любов і повагу натовпу. Правитель повинен співвідносити хитрість лиса і силу лева.

Коли у 1527 році у Флоренції була знову відновлена республіка, п'ятдесятирічний Макіавеллі вирішив знову послужити рідному місту. Але на Великій раді республіки його кандидатуру на посаду канцлера відхилили. Не витримавши сорому 21 червня 1527 року Нікколо Макіавеллі помер. Його поховали в усипальні церкви Санто-Троча поряд з могилами Мікеланджело і Галілея. Глибоко переживаючи з приводу падіння моральності сучасників, Нікколо Макіавеллі не вірив, що за його життя в політику прийдуть морально стійкі і чесні люди. Водночас мудрий Макіавеллі стверджував, що люди завжди нерозумні, поки їх не винудить до добра необхідність, а добрій людині залишається лише гинути серед багатьох тих, хто недобрий. На жаль, ці слова справедливі у наші дні.

У політичних трактатах Макіавеллі зробив теоретичне обґрунтування держави з позицій буржуазної ідеології. Держава розглядається Макіавеллі як прояв високого людського духу, а служба державі – метою, сенсом і щастям людського життя. Розділяючи традиційне християнське уявлення про першородний людський гріх, зло людської природи, Макіавеллі, покладає виховні функції на державу, а не на церкву.

Політичним ідеалом автора трактату «Правитель» була стародавня Римська республіка, в якій він вбачав втілення ідеї сильної держави, здатної зберегти внутрішній порядок і поширити вплив на інші народи. Макіавеллі описав лад давньоримської держави з позиції прибічника демократії. Він вважав, що республіка – найкраща форма правління, бо робить відповідальним кожного за долю держави. Водночас, республіканська форма правління не завжди доречна; не можна зберегти вільні політичні установи, якщо серед народу не розвинуті громадянські чесноти. Римська республіка досягла могутності саме тому, що змогла виховати республіканський дух у римського народу.

У трактаті «Роздуми про І декаду Тита Лівія» Макіавеллі на історичних прикладах пояснює ставлення римлян до держави і намагався його вселити свої сучасникам. Макіавеллі протиставляє величність Стародавнього Риму упадку сучасної йому Італії, який він пов'язував з впливом католицької церкви. Намагаючись поєднати у своїх руках духовну і світську владу, церква розхитала устої світської державності і ослабила у людських серцях прагнення до служіння державі. Так, у трактаті «Правитель» (1532 р.) описуються способи створення сильної держави, за тих умов, коли у народі не розвинута громадянська позиція. Макіавеллі вважає, що в такому випадку всі засоби доречні, при управлінні державою, для досягнення політичних цілей. Виступаючи як приватна особа, государ повинен керуватися загальноприйнятими нормами поведінки, але він не повинен погрожувати свої дії з вимогами моралі, якщо його дії спрямовані на процвітання і зростання могутності держави. «Поміркований правитель, – писав він, – не може й не повинен бути вірним своїй обіцянці, якщо це стає йому не вигідним або якщо зникли ті причини, що примусили його дати слово. Якби люди були чесними, це була б погана порада. Але всі вони схильні до зла, схильні свідомо чи несвідомо перейти на бік тих, хто заслуговує не похвали, а осуду. Тому правитель не зобов'язаний бути вірним людям». У подальшому макевіаллізмом стали називати дії, які нехтують нормами моралі при досягненні політичних цілей. Нікколо Макіавеллі також відомий як історик, автор дослідження «Історія Флоренції».

Список використаних джерел

1. Философский энциклопедический словарь / Гл. ред. Л. Ф. Ильичев, П. Н. Федосеев, С. М. Ковалёв, В. Г. Панов. – М. : Сов. энциклопедия, 1983. – С. 334.
2. Філософія : ідеї, ідеології, персоналії : Ілюстрований енциклопедичний довідник / укладач Ю. В. Омельченко. – К. : Ракша М. О., 2009. – С. 83. [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <https://www.youtube.com/watch?v=JFT4NvY9COQ>.
3. К. Гудзик. Заповіти Макіавеллі сучасникам. Газета «День» [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://www.day.kiev.ua/uk/archiv/no95-1999>; <http://www.day.kiev.ua/uk/article/ukrayina-incognita/zapoviti-makiavelli-suchasnim-politikam>.
4. Проект «Енциклопедія». Нікколо Макиавелли [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <https://www.youtube.com/watch?v=JFT4NvY9COQ>.

ТОМАС МОР (1478–1535 рр.)

«Назва його книги «Надзвичайно корисна, а також і цікава, дійсно золота книга про найкраще влаштування держави і про новий острів Утопія» стала жанром наукової фантастики. Він не лише висловив думку людини про ідеальне суспільство, але і сам був ідеалом громадянина. Намагання завжди чинити за велінням совісті призвело Томаса Мора до загибелі, яка стала початком його безсмертя.

Один з найвеличніших мислителів середньовіччя Томас Мор народився у 1478 році у Лондоні в забезпеченій сім'ї королівського судді. За існуючим звичаєм батьки віддали тринадцятирічного Томаса на виховання багатого аристократа. Вчитель Томаса кардинал Мортон помітив неабиякі здібності хлопчика і порадив відправити його в Оксфордський університет вивчати гуманітарні науки. Уже в 14 років Томас захоплювався вивченням древніх мов, читав твори античних філософів і прогресивних письменників-гуманістів. Але батько хотів, щоб син пішов по його шляху і перевів сина до Лондонської Юридичної школи. У 24 роки Томас зайнявся адвокатською практикою. І хоча більше йому до душі була філологія, Томас зумів досягнути досконалості в юриспруденції, завдячуючи своїй педантичності і наполегливості. Молодий адвокат нікому не відмовляв у дружній пораді. Як говорили сучасники Мора: «У Лондоні не було юриста безкорисливішого за нього». Захищаючи інтереси своїх виборців, незадоволених новими обтяжливими податками, юний адвокат намілювався виступити проти самого короля Генріха VII. Завдячуючи красномовності

Мора, парламент здобув перемогу. За волею злопам'ятного монарха Томас Мор був вимушений покинути парламент і сховатися у монастирі. Шість років вимушеного добровільного ув'язнення Мор присвятив самовдосконаленню. Він вивчав праці Платона і Аристотеля, листувався з друзями-гуманістами. Раптова смерть короля повернула Мора до політичного життя. У 1510 році він повернувся у парламент, а потім протягом 8 років займав посаду лондонського шерифа. Завдячуючи багаторічній дружбі з очільником лондонських гуманістів Джоном Колітом, талановитим літератором Еразмом Роттердамським, Томас Мор почав пробувати себе в літературі. Він писав вірші, епіграми, романи. Під впливом гуманістів ним була написана історія Річарда III, оповідь про те, що правитель не повинен бути злодієм і тираном.

Талановитий юрист Томас Мор чудово розбирався в заплутаних майнових справах. Йому вкрай не подобалось, як селян насильно зганяли з обжитих клаптиків землі, щоб звільнити місце для вівчарних ферм, які приносили великі прибутки англійській знаті. Свою мрію про ідеальне суспільство письменник відобразив у 1516 році у книзі під назвою «Утопія», у перекладі з грецької «місця якого немає». Далекий острів в Атлантичному океані, який був ним описаний, став першим в історії людства зображенням справедливого суспільства.

Але, залишаючись реалістом, мислитель мало вірив у здійснення своєї мрії. І коли люди висловлювали похвалу на адресу його праці, він відповідав: «Я більше хочу цього, ніж очікую».

У 45 років Мора призначили спікером палати обшин, а через 6 років лорд-канцлером – першою особою в державі після короля. Але навіть коли Мор був на вершині влади, він ніколи не йшов проти своєї совісті. Він і в особистому житті намагався жити за євангельськими заповідями. Томас був чудовим сім'янином і все життя ніжно кохав свою дружину Маргаретт.

Томас Мор жакнувся, коли дізнався, що Генріх VIII – тиран і багатоженець – відправив свою другу дружину Анну Болейн на ешафот. А коли цей тиран порвав з папою Римським і очолив англійську реформацію, відданий католик Томас Мор відмовився визнати короля на чолі англійської церкви. Як справжній громадянин, він подав у відставку, відмовившись від посади лорд-канцлера. Віроломний король звинуватив його у державній зраді і відправив 56-річного Мора в Тауер. Незважаючи на те, що Мор був засуджений до страти, він зберіг мужність і стійкість духу.

Після страти голова Мора висіла на мосту декілька місяців, вселяючи лондонцям страх перед правосуддям. Донька Мора викупила голову батька, щоб поховати її. Через чотириста років церква причислила Томаса

Мора до лику святих. А його «Утопія» залишилася недосяжним ідеалом, який повинен існувати, навіть якщо всі визнають його недосяжність. Цю працю він написав у 1516 році і у якій він описав ідеальний соціальний устрій фантастичного острова «Утопія». Це придумане слово в подальшому стало назвою того, чого не існує і бути не може.

Праця «Утопія» складається з двох частин. У першій частині змальовується життя бідної частини населення, яке було наслідком вигнання селян з орендованої землі, на яких випасали овець, щоб отримати вовну, що сприяло появі великої кількості вільних робочих рук, які активно використовувалися для виробництва шерсті на мануфактурах. Вираз «вівці з'їли людей» став в історії прозивним. У цей період йшов процес зародження буржуазних відносин в англійському суспільстві.

У другій частині своєї праці, яка була, до речі, написана першою, Томас Мор показав суспільство, у якому ліквідовано приватну власність і запроваджено рівність у споживанні та користуванні матеріальними благами. Суспільство, у якому всі обов'язково працюють згідно зі своїми можливостями. Розподіл відбувається за потребами кожного громадянина держави. Відсутня експлуатація. Робочий день триває шість годин. Найважчу та шкідливу роботу виконують злочинці, яких засуджено за злочини. Політичний устрій заснований на принципах виборності і старшинства. Сім'я являє собою «клітину» суспільства і вона організована не на родинних стосунках, а сформована за виробничим принципом. Мор не був прибічником революції, яку вважав неприйнятною у будь-якому суспільстві, бо вона несла руйнування, безлад, анархію. І вважав, що зміни у суспільстві повинні бути досягнуті еволюційним шляхом.

Праця була написана латинською мовою і була в першу чергу спрямована на вчених-гуманістів та освічених монархів. Уже в XVI ст. «Утопія» була перекладена іншими європейськими мовами і здійснила значний вплив на думку вчених-реформаторів: Мореллі, Бабуфа, Сен-Сімона, Фур'є, Кабе та інших представників утопічного соціалізму.

Список використаних джерел

1. Философский энциклопедический словарь / Гл. ред. Л. Ф. Ильичев, П. Н. Федосеев, С. М. Ковалёв, В. Г. Панов. – М. : Сов. энциклопедия, 1983. – С. 386–387.
2. Томас Мор / Проект «Энциклопедия». Encyclopedia Channel [Электронный ресурс]. – Режим доступа : <https://www.youtube.com/watch?v=ZJKRxiXFCio>.

МАРТІН ЛЮТЕР (1483–1545 рр.)

«Ідеям цієї людини Європа зобов'язана своїм сьогоднішнім виглядом. Його віровчення створило не лише нову церкву, а й нову мораль. Початок XVI ст. можна назвати епохою Мартіна Лютера, засновника протестантизму і батька реформації.

Мартін Лютер народився у 1483 році в німецькому містечку Ейфлебені. Від батька, селянина, який розбагатів, він успадкував грубе обличчя простої людини і непереборну впертість. У мріях батьки бачили свого сина юристом і з радістю заплатили чималі гроші за підручники. На юридичному факультеті Ерфуртського університету Мартін навчився говорити довгі та проникливі промови, за що отримав прізвисько «філософ».

За старим студентським звичаєм майбутній юрист заробляв собі на життя вуличним співом, граючи на лютні, у чому досяг немалих успіхів. Здібного юнака помітила патриціанка Урсула Код і запропонувала Мартіну стати вихователем її дітей. У цьому багатому домі юнак вперше зустрівся з проповідниками, які вразили його свобodomисленням.

2 липня 1505 року Лютера в полі застав сильний буревій з грозою. Переляканий сильною стихією двадцятидвохрічний Мартін закричав: «Врятуй мене, свята Анно, і я стану монахом». Щоб виконати свою обіцянку він продав свої книжки і пішов у монастир августинців відомий особливою жорстокістю статуту. Згодом Лютер писав: «Не за своєю волею став я слугою Господа, а зміцнений пережитим мною страхом».

Колишній юрист спрямував всі свої сили на вивчення Біблії. Ставши доктором богослов'я, Мартін Лютер приступив до читання лекцій у Віттенберзькому університеті.

У цей час у Римі почали будувати грандіозний собор Святого апостола Петра. Але величний собор, який повинен бути символом папської могутності, може залишитися недобудованим, не вистачає коштів. Щоб підтримати будівництво папа Лев X благословляє широкий продаж індульгенцій, свідчень прощення гріхів. Один з посланників папи, монах Тессель, прибуває до Німеччини з правом розповсюдження індульгенцій не лише за живих, але і за померлих. Тессель ходить вулицями Віттенберга з великим ящиком і наспівує пісеньку: «Як тільки монетка падає в ящик, так зразу душа вистрибує з полум'я». Коли молодий монах, викладач Священного писання Віттенберзького університету Мартін Лютер побачив таку картину, його душу заповнив гнів. «Як можна торгувати спасінням душ!» – говорив Лютер. У нього виникло питання – хто правий, папа чи «Біблія», у якій нічого не було написано про відкуплення гріхів таким чином. І дуже скоро сумнівам прийшов кінець. У 1510 році він поїхав до Рима і своїми очима побачив розкіш і розбещеність серед вищого духовенства. Почуття правовірного католика були ображені. Свій протест проти продажу індульгенцій Лютер сформулював у 94 тезисах. 31 листопада 1517 року він закріпив їх на дверях Віттенберзької церкви. Так було покладено початок процесу, який історики пізніше назвуть «реформацією». Так народжувалася найбільша після католицької церкви християнська конфесія – «протестантизм». За сто років від початку реформації від католицької церкви відійшло близько 90 млн віруючих, але і протестантизм з самого початку почав ділитися на три великих гілки: лютеранство, кальвінізм і англіканство. Що у свою чергу призвело до створення десятків нових конфесій.

Тезиси Лютера викликали велику полеміку по всій Німеччині. Від критики індульгенцій прибічники Лютера перейшли до критики самих католицьких догматів. Тоді папа Лев X видав буллу, у якій тридцяти-семирічний Лютер був відлучений від церкви. 10 грудня 1520 року перед міськими воротами Віттенберга Мартін Лютер спалив папську грамоту, що відлучала його від церкви, щоб особистим прикладом довести непотрібність дотримання приписів католицької церкви. Він складає з себе чернечу обітницю. Відлучений від церкви Мартін Лютер заховався у замку саксонського князя, щоб не потрапити до рук інквізиції. Він зайнявся розробкою власного віровчення, яке згодом назвуть протестантським. Лютер прийшов до думки, що шлях до врятування душі лежить у самій вірі. Це стало основним постулатом реформаторського вчення Мартіна Лютера.

На відміну від католицизму, який вимагав формального виконання обрядів, протестантизм був націлений у серце кожного віруючого. Лютер стверджував, що стосунки між Богом і людьми мають

особистий характер і не потребує втручання церкви, яка повинна лише допомагати людям досягнути Біблію. Щоб кожна людина могла спілкуватися з Богом, текст Біблії, один із найосвіченіших богословів свого часу, переклав німецькою мовою.

Лютер хотів реформувати лише церкву, але його ідеї отримали своє життя і запалили весь світ західного християнства. Кожен німець, і князь, і селянин бачили свій шанс змінити своє життя на краще. У 1524 році в Німеччині спалахнула селянська війна, але Лютер був проти народних бунтів і як типовий німецький бюргер, висловлювався за розправу над бунтівниками і відновлення порядку. Через два роки бунт був подавлений, але Німеччина до того часу стала зовсім іншою країною. Лютеранська церква здобувала все більшу популярність, стала більш зрозумілою і доступною, духовенство не протиставлялось мирянам, ліквідувалася складна церковна ієрархія, складні обряди, зникло чернецтво, целібат. У протестантизмі не стало культу богородиці, святих, ангелів, ікон, число таїнств зведено до двох (хрещення і причащення). Основним джерелом віровчення стало Священне писання. У багатьох містах Німеччини закривалися католицькі монастирі і вводилося нове богослужіння німецькою мовою. Священники ставали наставниками віруючих і почали вступати до шлюбу. Сам Лютер у сорок років одружився на Катарині фон-Бора дочці збіднілого дворянина. У них народилося п'ятеро дітей. Лютер продовжував читати лекції студентам і проповідувати своє вчення. Лише слабе здоров'я примусило його покинути Віттенберг і повернутися у рідний Ейфлебен. Батько реформації Мартін Лютер помер у 1545 році.

Доля Мартіна Лютера стала яскравим прикладом ідей реформації – людина з селянської сім'ї стала ідейним вождем нації і визначила долю Європи».

Список використаних джерел

1. Советский энциклопедический словарь / Гл. ред. А. М. Прохоров. – 3-е изд. М. : Советская энциклопедия, 1984. – 1600 с.
2. Философский энциклопедический словарь / Гл. ред Л. Ф. Ильичев, П. Н. Федосеев, С. М. Ковалёв, В. Г. Панов. – М. : Сов. энциклопедия, 1983. – 331–332 с.
3. Філософія : ідеї, ідеології, персоналії : Ілюстрований енциклопедичний довідник / укладач Ю. В. Омельченко. – К. : Ракша М. О., 2009. – С. 66.
4. Мартін Лютер. Проект «Енциклопедія». Мудрий філософ [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <https://www.youtube.com/watch?v=2YxGM1YrHpg>.
5. Протестантизм. Проект «Енциклопедія» [Електронний ресурс]. – Режим доступу : https://www.youtube.com/watch?v=ewlu_M830EQ.

ЖАН КАЛЬВІН (1509–1564 рр.)

«Жан Кальвін відрізнявся надзвичайною релігійною нетерпимістю і вважав, що Бог – абсолютний тиран, який не знав ні любові, ні милосердя. З кабінетного мислителя ця людина перетворилася в політика богослова, який на практиці здійснював чітку програму дій. Жан Кальвін будував теократичну державу, а створив суспільство, засноване на ідеалах свободи.

Жан Кальвін народився у 1509 році у французькому місті Нуайон провінції Пікардія у сім'ї прокурора. Мати померла одразу після народження сина і хлопчик змалечку повинен був підкорятися суворому і деспотичному батькові, який думав, що дисципліна може замінити батьківське тепло. Підкорюючись амбіціям батька, Жан вступив на правничий факультет університету в Бурже. Навчався Кальвін блискуче, але у повсякденному житті Жан був замкнутим і відлюдником. Товариші не любили його, а за схильність читати всім моралі, називали «акузатівус», тобто, «знахідний відмінок» («винительный падеж»).

Після смерті батька, який не дозволяв Жану самостійно приймати будь-які рішення, двадцятичотирирічний юнак отримав можливість самому влаштувати своє життя і вирішив зайнятися богослів'ям. Точних відомостей про те, коли Кальвін звернувся до протестантства немає, але відомо, що у 1533 році він був вимушений з іншими протестантами тікати з Франції до Швейцарії. Там він переосмислив і розвинув вчення Лютера про реформацію церкви. Звикнувши з дитинства до суворості і порядку, Кальвін боявся хаосу, який міг

виникнути після усунення авторитету католицької церкви. Він був невисокої думки про рід людський і вимагав жорсткої регламентації всіх сфер людської діяльності. Кальвін вважав, що людей треба тримати в покорі, інакше вони перетворяться на дияволів. Ці ідеї він виклав у трактаті «Настанови у християнській вірі», який приніс йому славу вченого і публіциста. Мандруючи Європою, Кальвін у 1536 році зупинився у Женеві, де познайомився з протестантським проповідником Гійомом Форелем, який умовив вченого затриматися у Женеві. Кальвін отримав посаду лектора Священного писання з мізерною оплатою і можливістю перевірити на практиці свою теорію – побудувати праобраз ідеальної християнської держави. Кальвін примусив мешканців міста перейти до протестантизму. Тепер кожен шлях громадян був під контролем. Все, від першого крику новонародженого і до останнього подиху помираючого, було розписано. А також, які імена давати при хрещенні, як проводити весілля, влаштовувати погребіння. Не дозволялося стригтися відповідно до моди, вживати смачну їжу, голосно розмовляти. Пастори і квартальні наглядачі обходили помешкання і влаштовували обшуки і, якщо, наприклад, на кухні присутній запах недозволеної їжі, або дізнавалися, що жінка шиє собі недозволену сукню, то притягували до відповідальності.

У своєму завзятому фанатизмі Кальвін перейшов усі допустимі межі й у 1538 році рішенням міської ради Кальвін і Форель були вигнані з міста. Вигнаний з Женеві за фанатизм наступні три роки служив пастором у протестантському Стразбурзі. У тридцять один рік він одружився на Іделітті де-Бюр, вдові повернутого до протестантизму баптиста. Троє дітей Кальвіна померли ще в дитинстві. Тим часом у Женеві почався безлад. Налякані женевиці відновили всі раніше прийняті Кальвіном закони і у 1541 році звернулися до нього з проханням повернутися. Своє повернення до Женеві Кальвін розглядав як боже провидіння. У віці тридцяти чотирьох років Жан Кальвін стає батьком нової церкви і робить її незалежною від міської влади. Незважаючи на те, що він займав скромну посаду радника уряду, його вплив на повсякденні справи у Женеві був величезним. Закони, які приймалися при наполегливості Кальвіна, робили з Женеві праобраз «града Божого», цитаделі протестантизму. Зважаючи на це, однодумці Кальвіна прозвали його «жневським Папою».

Спираючись на власний досвід, Кальвін закликав розкривати свої здібності. Істинне служіння Богу він вбачав у праці, а особистісне розглядав як божий дар. Будучи аскетом Кальвін і від своїх прибічників вимагав помірності і аскетизму. Авторитет Кальвіна у питаннях релігії став беззаперечним. Він працював по двадцять годин

на добу, не турбуючись про своє здоров'я. На прохання друзів Жана поберегти себе він відповідав: «Я хочу, щоб Бог, коли пошле за мною, застав мене за роботою». Жан Кальвін помер у віці п'ятдесяти семи років. Згідно із заповітом реформатор був похований без усіляких церемоній, без пам'ятника і напису на могилі.

Кальвін створив особливу культуру, яка вчила шукати можливість для самореалізації і творити себе. Можна без перебільшення сказати, що сучасна західна людина – це творіння Кальвіна, людина, яка здатна вибирати між добром і злом і сміливо дивитися у завтрашній день».

Список використаних джерел

1. Советский энциклопедический словарь / Гл. ред. А. М. Прохоров. – 3-е изд. – М. : Сов. энциклопедия, 1984. – 1600 с.

ЖАН БОДЕН (1529 або 1530–1596 рр.)

«Жан Боден (1529 або 1530 р., Анже – 1596 р.) – французький політик, філософ, економіст, правознавець, член Парламенту Парижа і професор права в Тулузі. Багатьма дослідниками вважається засновником науки про політику через розроблену ним теорію «державного суверенітету».

Жан Боден народився в сім'ї майстра кравецького цеху у 1529 р. (або у 1530 р.) у м. Анже. У ранньому віці його віддали в місцевий орден Кармелітів для отримання освіти. Потім він займається

вивченням цивільного права в Академії Тулузи – одного з найбільших університетських центрів у Франції XVI століття. Після закінчення Академії філософ деякий час викладає в ній.

Так і не здобувши професорського звання, в 1561 році Боден їде в Париж, щоб займатися там адвокатською практикою. Незабаром після свого прибуття в Париж, він зближується з гуртком, який пізніше став ядром групи, що стоїть в опозиції до обох головних партій. Ця група, відома під назвою «Політики», відстоювала віротерпимість і сильну королівську владу. Діяльність Ж. Бодена проходила на тлі трагічних подій в історії Франції, пов'язаних з кризою абсолютизму. Релігійні війни між католиками і кальвіністами (гугенотами), що зайняли всю другу половину XVI ст. і відобразили запеклий політичний розбрат, знекровили Францію. Державі загрожувала військова інтервенція.

Популярність приходить до мислителя в 1566 році, після публікації його праці «Метод легкого вивчення історії»). У «Методі» філософ не тільки викладає свої роздуми про історію розвитку людства, але також формулює перший варіант свого вчення про державу та державну владу, розвинений потім, через десять років, в «Шести книгах про державу». На його думку, держава (у цьому Боден сходиться з Макіавеллі) являє собою вершину економічного, соціального та культурного історичного розвитку цивілізації.

Популярність суспільних теорій поступово зростає у всій Європі і француз Жан Боден, далекий від радикального реалізму і песимізму Макіавеллі та вільний від мрійливості Томаса Мора, пропонує серединний шлях у вирішенні проблем державного устрою і пише книгу «Шість книг про республіку», в якій він розвиває ідею Нікколо Макіавеллі про необхідність сильного і твердого правителя держави. Але основа цієї твердості і сили повинна полягати в справедливості, а не в аморальності і жорстокості. «Держава – це справедливе управління, – писав Ж. Боден, – яке поширюється як на різні сім'ї, так і на те, чим вони спільно володіють». Формується у першу чергу держава владою, тобто силою, яка здатна об'єднати різні землі, народи, сімейства, – як пише сам Боден – в непохитне єдинство. Уся структура держави, таким чином, полягає у суверенітеті, який розуміється Ж. Боденом як влада абсолютна і вічна. І найбільше вираження вона отримує у законах. Влада має свої межі і базується на суспільних і божественних законах і якщо влада ігнорує їх, вона перетворюється на тиранію. Ідеолог французького абсолютизму, один з творців буржуазної теорії права Ж. Боден є ревним захисником «суверенітету приватної власності».

Крім суспільно-політичних ідей Ж. Бодена цікавлять ідеї релігії у суспільстві, і він підтримує думку деяких своїх сучасників про

необхідність релігійної терпимості. Цю тему він піднімає у праці «Розмова семи персон». Кожна з цих персон є прибічником тієї чи іншої конфесії, і в процесі розмови вони з'ясовують, що фундамент всіх релігій лежить у природному законі, і що у них більше спільного, ніж різного. І на основі суспільних законів, які є предметом цікавості, виростають цілі дослідження і теорії природного права.

Як і більшість прихильників партії «політиків», Жан Боден був близький двору спадкоємця французького престолу герцога Франсуа Анжуйського, але після його смерті став схилитися до підтримки Католицької Ліги.

У травні 1587 року до Бодена у спадок від тестя переходить посада генерального прокурора м. Лаона. А ще через деякий час син кравця стає мером Лаона, причому на цій посаді він протримався два терміни поспіль, хоча нічим особливим не відзначився. На посту прокурора він намагався ніколи не йти проти своєї совісті і, наприклад, відстояв життя людини, яку хотіли стратити з політичних міркувань. Але зате за його власним визнанням брав участь у процесах над 200 жінками за звинуваченням у чаклунстві, багато з яких закінчили життя на багатті. На думку Бодена, суддя, що перешкоджає розслідуванню справ про чаклунство, сам заслуговує на багаття. Помер у Лаоні в 1596 році від чуми.

Політичні ідеї. Жан Боден у своїх творах завжди визнавав за людиною право обирати для себе релігію і Бога (звичайно, в рамках християнства – інше в цю епоху було небезпечним; єдиний твір, в якому Боден відкрито виступає прихильником деїзму або раціональної релігії – «Розмова в семи ролях про секрети вищих істин» – був опублікований лише в 1858 році, тобто майже через 300 років після написання). У результаті, він мало не став жертвою Варфоломіївської ночі 1572 року.

Віротерпимість філософа виявлялися також і в його зусиллях щодо примирення ворогуючих між собою релігійних угруповань на Генеральних Штатах у Блуа, де він виступав як депутат від третього стану провінції Вермандуа. Ці ідеї ми виявляємо і в головному політико-філософському творі Бодена – «Шість книг про державу», що вийшов у світ у 1576 році, який згодом (в 1586 р.) він сам переклав на латину.

За Боденом, держава – це здійснюване верховною владою управління безліччю домогосподарств та їхнім загальним надбанням.

Суверенна влада держави – це завжди постійна влада, яка відрізняється від тимчасової влади; це завжди абсолютна влада, – влада, не обмежена ніякими умовами, носій ж цієї влади може її передати іншій особі як власник; це влада єдина, тобто неподільна – вона не може належати одночасно монарху, аристократії і народу, її не можна розділити на третини.

Боден – противник теорії змішаної форми держави, якої в різний час дотримувалися Полібій, Цицерон, Мор, Макіавеллі. Він виділяє три форми держави: демократія, аристократія і монархія (залежно від приналежності влади того чи іншого суверену).

Демократію Боден оцінює негативно, бо «народ – це звір багатоголовий і позбавлений розуму, він насилу робить що-небудь хороше. Довіряти йому рішення політичних справ – це все одно, що питати поради у божевільного». Недолік аристократії – нестійкість, яка обумовлена колегальним способом прийняття рішень. Загальним недоліком демократії та аристократії є те, що «в демократичній або аристократичній державі голоси підраховуються, але не зважуються на вагах чесноти».

Кращою формою держави для подолання політичної і релігійної кризи є монархія, оскільки вона прямо відповідає природі суверенної влади, її єдності і неподільності. Боден – прихильник спадкової, а не виборної монархії, тому що виборна монархія припускає міжцарів'я, а держава в цей час «подібно кораблю без капітана, кидається по хвилях заколотів, і часто тоне».

Для абсолютної влади повинні бути три обмеження: суверен у своїй діяльності пов'язаний законами Бога, законами природними і законами людськими, спільними для всіх народів. Типи законів: закони, встановлені Богом; закони, встановлені природою; закони, встановлені суверенною владою; закони, встановлені народами; закони, встановлені загальною угодою, в якому бере початок суверенна влада.

Боден виступав проти загальноприйнятої ідеї Аристотеля про те, що метою держави є досягнення щастя людей. На його думку, мета держави – забезпечення внутрішнього миру, справедливості та соціальної гармонії, захист від зовнішніх ворогів. Причину соціальних конфліктів Боден у слід за Макіавеллі бачив у нерівномірному розподілі багатств, у боротьбі партій і в релігійній нетерпимості. Тому він вимагав встановлення свободи віросповідання та проведення економічних реформ з метою зміцнення приватної власності громадян – опори держави.

У творчості Бодена знайшлося місце для всього, що хвилювало Францію XVI ст. І він наважився заглянути в духовний світ своїх сучасників, написавши про це два сміливих твори. Перше – «Демонізм чаклунів» (1580 р.) – відобразило духовну атмосферу епохи, коли людина жила в фантасмагорії демонів і страхів. У цьому трактаті Боден розкрив одну з головних рис, властиву перехідній епісі: злам старого світу і побудова нового загострює боротьбу різних сил в суспільстві і всередині людини. Тому в такі періоди, вважав він, людина повинна бути особливо обережною і уважною до себе і

оточуючих, щоб не потрапити в пастку спокуси або гріха. У ній Боден доводить реальність існування відьом і законність їх переслідування, а також вирішує юридично-процесуальні проблеми розслідування і розгляду цієї категорії судових справ.

Останнє творіння Бодена – «Гептапломерес» (або «Розмова семи учасників») – найбільш сміливий твір мислителя, покликаний обґрунтувати розумність віротерпимості. З цією метою Боден зробив критику християнства і порівняв його з іншими релігіями. Звідси і сім учасників – представників різних конфесій. У ході суперечки Боден піддає критиці християнські догмати про божественну природу Христа, про непорочне зачаття, про Трійцю, показуючи неможливість довести істинність релігії за допомогою розуму. Така критика християнства потрібна Бодену для того, щоб застерегти людей від суперечок з приводу віри, бо їм уготований один підсумок – безвір'я, що є найгіршим. Шлях, запропонований Боденом, – гуманістичне вільнодумство, вірність «загальній релігії», терпимість. Боден критично оцінював інститут рабства, виступаючи за його поступове скасування.

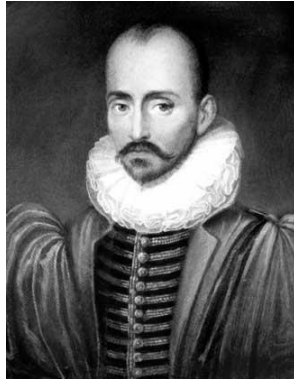
Ж. Боден написав близько 10 творів, багато з яких активно перевидавалися в XVII столітті. «Метод легкого пізнання історії» у 1566 році був написаний латиною).

«Чому я став лігером»: памфлет, 1589 р. витримав 11 видань Ліги. Пізніше Боден стверджував, що памфлет був приватним листом, який було опубліковано без його відома. «Всеохоплюючий театр природи» (1590 р.) – робота з природничо-наукових питань».

Список використаних джерел

1. Жан Боден. Біографія. Знаймо [Електронний ресурс]. – Режим доступу : http://znaimo.com.ua/%D0%91%D0%BE%D0%B4%D0%B5%D0%BD_%D0%96%D0%B0%D0%BD.
2. О мировоззрении Жана Бодена. Студопедия [Электронный ресурс]. – Режим доступа : http://studopedia.ru/1_69362_zanyatie--gosudarstvo.html.
3. Из биографии Жана Бодена. Студопедия [Электронный ресурс]. – Режим доступа : http://studopedia.ru/1_69360_iz-biografii-zhana-bodena.html.
4. Электронная библиотека правоведа Студилова. История политических и правовых учений. Учение Жана Бодена о государстве и праве [Электронный ресурс]. – Режим доступа : http://www.studylaw.narod.ru/ippu/ippu_5_3.htm.
5. Электронная библиотека Студилова. История политических и правовых учений. Учение Жана Бодена о государстве [Электронный ресурс]. – Режим доступа : http://www.studylaw.narod.ru/ippu/ippu_5_3.htm.

МІШЕЛЬ МОНТЕНЬ (1533–1592 рр.)

«Французький письменник і філософ Монтень народився 28 лютого 1533 р. в Бордо. Його батько, П'єр Ейкем, належав до верхівки середнього класу; мати була багатого спадкоємицею єврейської сім'ї, що переселилася у Францію з Іспанії чи Португалії. У ранньому дитинстві Монтень виховувався з педагогічної методи батька, схожої по духу з поглядами на виховання Ф. Рабле. Наставник хлопчика не говорив французькою і розмовляв зі своїм підопічним тільки латиною. У 6 років Монтеня віддали в школу, а в 21 рік, закінчивши вивчення античних авторів, філософії та права в Тулузькому університеті, він отримав суддівську посаду. Незабаром він подружився зі своїм колегою – Етьєном де Ла Боесі. За все життя у Монтеня не було людини ближчої, і рання смерть Ла Боесі в 1563 р. залишила в його душі глибокий слід. Якийсь час Монтень не був позбавлений політичного честолюбства. Франція в ту пору занурювалася у вир релігійних воєн; Монтень хоча і прийняв сторону католиків, але й за складом характеру, і за життєвим досвідом був прихильником віротерпимості. Серед його найближчих родичів і друзів було чимало гугенотів, і сам він один час схилився до релігійного компромісу. Пізніше він прийшов до висновку, що приймати якісь частини католицької доктрини і відкидати інші неможливо, оскільки церковне вчення являє собою єдине ціле. У 1565 р. Монтень одружився на Франсуазі де Шассань; наречена принесла йому солідне придане. Після смерті батька в 1568 р. він отримав у спадок родовий маєток Монтень. Тут він оселився в 1571 р., продавши свою суддівську посаду і вийшовши у відставку. Першою літературною працею Монтеня був зроблений на прохання батька переклад

латинського трактату, автор якого – іспанський теолог Раймунд Сабундський, шукав докази істинності католицької віри в доводах людського, природного розуму. Такий підхід був протилежний тому, що відстоював Монтень, а саме: що віра – за межами розуму і вище його. Аналізу поглядів іспанського богослова і викладу власних найважливіших думок про релігію присвячена Апологія Раймунда Сабундського – найбільше есе Монтеня; робота над ним розпочалася через сім років після публікації перекладу. Найбільш ранні з есе Монтеня належать до 1572 р. – року Варфоломійської ночі і початку громадянської війни. Спочатку це були замітки про прочитане. Улюблені книги Монтеня в ту пору – послання Сенеки, Плутарх у французькому перекладі Ж. Амю, латинські поети і кілька сучасних йому історичних та мемуарних творів. Найбільше Монтеня цікавили такі речі, як управління державою, війна і особливості людської поведінки. Розповіді мандрівників також викликали його інтерес. На одному з таких оповідань засновано есе про канібалів, де Монтень за два століття до Ж. Ж. Руссо розвиває ідею про «благородних дикунів». Перші дві книги «Дослідів» були опубліковані у 1580 році в Бордо. Уже в цих ранніх творах особиста тема починає поступатися місцем більш загальним і літературним питанням. У 1577 році Монтень переніс перший напад сечокам'яної хвороби, а через три роки вирушив лікуватися на води – в Німеччину та Італію. Результатом цієї подорожі став «Подорожній щоденник». Тим часом Монтеня вдруге обрали мером Бордо. Другий термін його перебування на цій посаді був відзначений відновленням громадянської війни і відвідуванням Бордо спадкоємцем престолу Генріхом Наварським, який з повагою ставився до Монтеня. Але до того часу він вже втратив політичне честолюбство, прагнув до самоти в своєму замку, і думки його були зайняті роботою над третьою книгою «Дослідів». Третя книга і доповнення, які зробив Монтень до перших двох, мають здебільшого автобіографічний характер. Найбільше його цікавить власний досвід – не тому, що представляється йому унікальним, а тому, що це єдине свідчення, на яке він може спиратися. У 1588 році Монтень зустрів у Парижі Марі де Гурне, молоду дівчину, палку прихильницю його ідей. Вона стала Монтеню як би прийомною дочкою і в 1595 році випустила посмертне видання «Дослідів». Останні роки життя Монтеня були затьмарені хворобами – камені в нирках, подагра, ревматизм. Ще не досягнувши шістдесятиріччя, він відчував себе старим. Незважаючи на всі недуги, він намагався підтримувати активний спосіб життя, проте від запрошення Генріха IV приїхати до нього, зробленого в 1590 році, відмовився. Помер Монтень 13.09.1592. Досліди Монтеня – це перевірки, випробування, яким він піддає власні

думки з різних питань. Виховання, дружба, батьківська любов, свобода совісті, влада над власною волею – все розглядається з точки зору особистого досвіду і підкріплюється цитатами. Монтень приходиться до висновку про відносність всіх речей. Популярність Монтеня, що виникла ще за його життя, тривала понад півстоліття після його смерті. Д. Флоріо переклав його праці англійською в 1613 році, але Шекспір, можливо, познайомився з ним десятьма роками раніше. Підхід Монтеня до релігії був незабаром засуджений церквою, і популярність його впала. Однак у 17 ст. він був улюбленим автором і для лібертинів, і для Паскаля, який все життя вів суперечку із розсудливістю Монтеня. Навіть у період спаду інтересу до Монтеня, між 1669 і 1724 роками, серед його шанувальників був, наприклад, Ж. Лабрюйєр, який вже у 18 ст. знову оцінив погляди Монтеня, а у 19 ст. – витонченість його психологічних міркувань».

Список використаних джерел

1. Богуславский В. М. Монтень и философия культуры. – В кн. : История философии и вопросы культуры. – М., 1975. – Монтень М. Опыты, тт. 1–2, М., 1979. – Комарова В. П. Шекспир и Монтень. Л., 1983.
2. Монтень Мишель Эйкем де. Словари и энциклопедии на Академике [Электронный ресурс]. – Режим доступа : http://dic.academic.ru/dic.nsf/enc_colier/4442/%D0%9C%D0%9E%D0%9D%D0%A2%D0%95%D0%9D%D0%AC.

ФРЕНСІС БЕКОН (1561–1626 рр.)

«На ньому багатий одяг у стилі бароко, його думки позначені високою культурою Ренесансу, в окремих його уподобаннях має місце

від середньовіччя, але в нього живе душа, яка націлена в майбутнє. Ці поетичні рядки присвячені піонеру філософії Нового часу Френсісу Бекону.

У 1621 році лорда-канцлера Англії Френсіса Бекона звинуватили в хабарництві. Розігрався серйозний скандал. Справа дійшла до суду. Лорд-канцлер Англії зізнався у скоєному і відмовився від захисту. Бекон приговорили до сплати штрафу і ув'язнення в Тауер. І хоч через два дні його помилували і навіть допустили до двору, кар'єра державного діяча для Бекона була тепер закрита. «На високому місці не легко устояти і немає іншого шляху, крім падіння, або принаймні заходу» – писав Френсіс Бекон в своєму есе «Про високу посаду».

Майбутній філософ і лорд-канцлер Англії народився у 1561 році в сім'ї в одного з високих сановників Єлизавети I. Відповідно до свого народження і виховання він мав всі шанси отримати будь-яку посаду при дворі. Френсіс навчався в коледжі Кембріджа, потім провів три роки в Парижі в свиті англійського посла. Після смерті батька Френсіс повернувся до Англії і зайнявся юриспруденцією. Його промови у судах вражали слухачів яскравістю і образністю. За наказом королеви Бекон отримав посаду екстраординарного радника і право виступати адвокатом на процесах, які стосувалися фінансових справ держави. Уже в 23 роки освічений і самолюбивий Бекон був вибраний у Палату общин і протягом трьох десятків років відігравав помітну роль в англійському парламенті. Але зробити кар'єру при дворі не зміг. З деяких політичних питань Бекон неодноразово виступав проти Єлизавети і врешті-решт втратив її прихильність. Навіть підтримка фаворита королеви графа Есекса не принесла Бекону почесних посад. Зате він отримав літературну славу. У 1597 році вийшов невеликий збірник есе. Перший варіант майбутнього знаменитого твору «Досліди або настанови моральні і політичні». Незважаючи на вдалий творчий дебют, Бекон відчував себе утиснутим матеріально. Він вирішив виправити стан вигідним одруженням. Але та жінка, яку він обрав, – забезпечена леді Гетта, – відмовила йому і вийшла заміж за старого, але заможного джентльмена. Це зачепило гордість Бекона, але не його серце. Вище кохання і дружби він ставив кар'єру. Коли його покровитель граф Есекс пішов проти королеви, Бекон, турбуючись про своє благополуччя, виступив у суді проти нього. Графа стратили, а королівський адвокат зміцнив свої позиції і отримав репутацію передбачуваної та користололюбивої людини, яка насамперед цінує владу. Довгоочікуване політичне піднесення відбулося при королі

Якові I (сині Марії Стюарт). П'ятдесятирічний Френсіс Бекон став генеральним прокурором, через п'ять років лордом-зберігачем Великої печатки, а у 1618 році зайняв одну з найвищих посад у державі – пост лорд-канцлера. Король, від'їжджаючи до Шотландії, на час своєї відсутності доручав йому управляти державою. До того ж Френсіс нарешті розбагатів, ставши після смерті брата єдиним спадкоємцем батьківських володінь.

Як вже зазначалося, коли в 1621 році його звинуватили в хабарництвах і заборонили займати державні посади, Бекон повністю присвятив себе літературному труду. А тим, хто до нього негативно ставився, він говорив: «Брешіть-брешіть, може, що-небудь і залишиться». Бекон працював над зводом англійських законів, писав історію Англії епохи Тюдорів, доповнював і розширював свої чисельні роботи написані у вигляді тез. За словами його особистого лікаря Уільяма Гармі, він філософствував як лорд-канцлер. Бекон опублікував трактати «Про достоїнства і примноження наук» і «Новий органон», в якому він запропонував реформу наукового методу.

Філософ вважав, що істинне знання витікає із досвіду і останніми роками життя займався науковими експериментами. Весною 1626 року, намагаючись довести, що холод може зберігати м'ясо птаха від руйнування, Бекон захворів і через тиждень помер. Уже після його смерті вийшла утопія «Нова Атлантида». Повість про придуману державу, у якій панує культ науково-технічних винаходів. Автору, який знав, що знання є сила, вдалося попередити створення одного з наукових центрів Європи – «Лондонського королівського товариства». Філософа вважають одним із засновників масонства, вважають, що він належав до спільноти розенкрейцерів. Крім того, ще у XVIII ст. з'явилася версія, що саме Ф. Бекон писав п'єси і сонети під псевдонімом Шекспір. Значних доказів, щодо цієї гіпотези поки не знайдено. «Що стосується мого імені і пам'яті про мене, то їх заповідаю милосердному людському гомону, чужоземним народам і майбутнім століттям» – писав видатний філософ Френсіс Бекон».

Список використаних джерел

1. Френсіс Бекон / Проект «Енциклопедія». Encyclopedia Channel [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <https://www.youtube.com/watch?v=9zM93q1FFjE>.

ТОМАЗО КАМПАНЕЛЛА (1568–1639 рр.)

«Томазо Кампанелла наближав щасливе майбутнє своєї Батьківщини, а сам провів у в'язниці половину свого життя. Він вижив під час тортур не ціною приниження своєї гідності, а завдячуючи своїй мужності і винахідливості. У перекладі його ім'я звучить як «дзвіночок». Великий мислитель пізнього середньовіччя Томазо Кампанелла говорив: «Колокол, що віщує про нову зорю».

Джованні Доменіко Кампанелла народився у 1568 році в сім'ї бідного італійського чоботаря. На навчання здібного хлопчика грошей не вистачало, але він так хотів навчитися читати, що уже у п'ять років слухав пояснення вчителя, стоячи на вулиці під відкритим вікном класу. І якщо учні не могли відповісти на питання вчителя, то з вулиці чувся повний сподівань голос Джованні: «Можна я скажу?». Він не був схожий на інших селянських хлопчаків. Рідні не розуміли його, але і не заважали, дозволили самостійно вибрати свій життєвий шлях. У чотирнадцять років він, захоплений розповідями монаха-доміні-канця про вчені традиції ордена Святого Домініка, вирішив піти у монастир. Він прийняв чернече ім'я Томазо і з захопленням почав вивчати богослов'я і філософію. Але на юнака чекало розчарування. Більшість трактатів зводилося до безкінечних цитувань Біблії. Томазо з його незалежним характером і виробленою з дитинства звичкою мислити самостійно, прийшов до висновку, що між реальністю і церковними догмами існує нездоланна прірва. Кампанеллі було всього лише вісімнадцять років, коли він посмів вступити в конфлікт з учителями провінційної монастирської школи. На звинувачення у

самовпевненості він процитував дослідження натурфілософа Бернадіно Талезіо «Про природу речей». Юнак підтримував думку вченого про те, що наука повинна вивчати природу, а не біблію.

Після того як Кампанелла покинув монастир, він поїхав у Неаполь. Після виходу його першої книги двадцятичотирирічного вченого арештувала інквізиція і цілий рік протримала в темному і вологому погребі. Отримавши свободу Кампанелла відправився у подорож по Італії. Він не лише любувався гарними краєвидами Рима, Флоренції і Падуї, а з задоволенням займався наукою і писав нові книжки. За це його знову звинуватили в ересі. Закованого в кайдани Томазо відправили до Рима і ув'язнили у фортеці. Володіючи різноманітними і глибокими знаннями і красномовством, Кампанелла зумів завести слідство у глухий кут. Минуло три роки поки трибунал інквізиції виніс свій присуд. Томазо зобов'язали стати на коліна і промовити звичайну для того часу формулу відречення від ересі. Після звільнення Кампанелла мандрував багатостраждальною Італією, яка була під владою іспанської корони. Гуманіст вирішив підняти повстання проти іспанського панування і проголосити рідну Калабрію республікою. Але після доносу він був знову заарештований.

У 1599 році разом батьком і братом, які підтримали його, опинився у в'язниці. Він витримав різноманітні знущання і тортури, але так і не визнав себе винним. Щоб уникнути четвертування, Томазо вирішив симулювати божевілля. Він прикидався настільки вміло, що зміг ввести в оману впливовий консиліум і винесення присуду було відкладено до тих пір поки до ув'язненого не повернеться здоровий глузд. Вимучений допитами Кампанелла не припиняв працювати. Батько і брат, які знаходилися з ним в одній камері, не розуміли, чому обезсилений Томазо продовжує працювати над рукописом. А Кампанелла прагнув закінчити книгу, яка має просвітити людство і тим самим змінити світ.

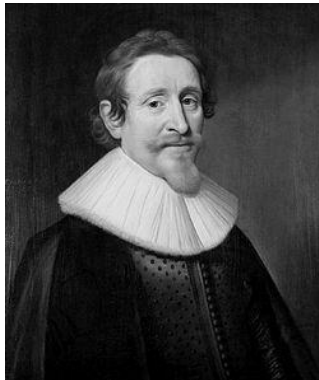
Головна праця Кампанелли «Місто Сонця» написана у формі діалогу між господарем готелю і мореходом, який побував у чудовому місті. У цьому творі Кампанелла виклав свої уявлення про ідеальний суспільний устрій, побудований на принципах рівності, справедливості і мудрості правителів. Запоруку щастя сонячного міста «соляріїв», автор бачив у любові до природи і заняттях наукою. А сонце виспівував як апофіоз природи, джерело тепла, світла і розуму. Кампанелла провів у в'язниці цілих тридцять років. Вибратися на волю йому допоміг випадок. Коли в Європі стали поширюватися прогнози астрологів про смерть Папи Урбана VIII, винахідливий Кампанелла, який раніше вивчав астрологію, заявив, що знає, як урятувати Папу. Ув'язненого доставили до Рима і він зумів зародити у душі папи надію на порятунок. Урбан VIII повернув

шістдесятирічному вченому свободу. Більше того, він повернув йому конфісковані рукописи. Томазо знову мав право стати вченим. Але при цьому він не переставав бути революціонером. Він не відмовився від своєї мрії досягти незалежності рідної Калабрії. Але після провалу зговору Кампанеллі довелося втікати з Італії. У Франції знаменитого філософа і в'язня інквізиції зустріли з почестями. Останні чотири роки життя Кампанелла за дорученням кардинала Рішельє вів вчені збори у французькій академії. Помер Кампанелла у 1639 році. Вигадане ним «Місто сонця» не є просто черговою утопією. Ідеї Томазо Кампанелли закликають людей не лише мріяти про нове справедливе суспільство, а й наближати його, прагнучи до духовної єдності людства у рамках реформованих, у його розумінні, ідеалів релігії».

Список використаних джерел

1. Философский энциклопедический словарь / Гл. ред. Л. Ф. Ильичев, П. Н. Федосеев, С. М. Ковалёв, В. Г. Панов – М. : Сов. энциклопедия, 1983. – С. 241.
2. Томазо Кампанелла. Проект «Энциклопедия». Encyclopedia Channel [Електронний ресурс]. – Режим доступа : <https://www.youtube.com/watch?v=6akxtVWM0I4>.

ГУГО ГРОЦІЙ (1583–1645 рр.)

«Гуго Гроцій – голландський юрист і державний діяч, філософ, християнський апологет, драматург і поет. Заклав основи міжнародного права, ґрунтуючись на природному праві, народився у 1583 р. Восьмирічним хлопчиком він уже писав латиною вірші, а в одинадцять

років став студентом Лейденського університету. Тут він дивував своїх учителів (Скалігера, Юнія та ін.) своїми глибокими знаннями, до яких, здавалося, і університет не міг нічого додати. У 15 років Гуго брав участь у посольстві, відправленому до Франції, до двору Генріха IV. Король уже раніше знав Гуго за одою, присвяченій йому і, представляючи його своїм царедворцям, вигукнув: «Ось диво Голландії». У Орлеані Гуго вивчав право. Повернувшись на батьківщину, він зайнявся адвокатурою, виступаючи іноді і на вчених теренах. У 1601 році Гуго був призначений історіографом Голландської республіки, у 1607 році – генеральним фіскалом, в 1613 році – ратспенсіонарієм в Роттердамі. На цій посаді, що відповідала посаді синдика в цьому місті, він взяв участь у внутрішніх політико-релігійних чварах країни як прихильник знаменитого Ольденбарневельде. Переможцем з боротьби вийшов Моріц Оранський, представник ідеї централізації. Ольденбарневельде був страчений (1619 р.); Гуго кинули до в'язниці, але він втік до Франції, де провів 11 років, користуючись пенсією від Людовика XIII. Після невдалої спроби знову мати притулок на батьківщині Гуго за пропозицією шведського канцлера А. Оксенштірна перейшов на службу до стокгольмського двору і був призначений шведським послом у Париж (1634 р.). У 1645 р. Гуго вийшов у відставку і того ж року помер.

Незважаючи на надзвичайно складну суспільну та дипломатичну діяльність, Гуго встиг залишити після себе низку праць богословських, юридичних, історичних та змішаного змісту.

Гуго Гроцій вважається справедливо засновником загального державного права, філософії права та міжнародного права. Головним принципом права він вважає безпеку суспільства. Це право він називає природним, його джерело бачить у здоровому глузді; воно відрізняється від позитивного права, божественного або людського, яке завжди трактується довільно. Божественне право, в його очах, – право загальне, що відноситься до всього людства; він його ставить поруч з природним правом, але допускає, що спеціально-божественне право притаманне лише одним ізраїльтянам. Гуго дав поштовх вивченню права; стали відкривати кафедри зі спеціальною метою вивчати і коментувати його знаменитий трактат.

Гуго Гроцій написав працю «Про право війни і миру». Основою суспільного існування, на його думку, є вміння людей домовитися між собою на основі розуму і природи. «Голос здорового глузду, – пише він, – у відповідності або на противагу з якому безпосередньо затверджується або засуджується, з точки зору моралі, і, як наслідок, дозволяється або забороняється Богом, творцем природи. Таким чином, природне право, яке дароване Богом, лежить в основі моралі, тому кожна людина

відчуває дію цього закону в собі. І хоча Гуго Гроцій говорить про те, що Бог може змінювати цей закон, фактично він відображає раціональність Бога і є його повним відображенням, і тому, якщо Бог захоче змінити природне право, то він буде заперечувати сам собі. Серед головних природних прав Г. Гроцій виділяє право на життя, достоїнство і власність особистості. Крім природного права існує, суспільне, яке створене самими людьми, метою якого є пошук погодження між громадянами держави. Отже, суспільне право обов'язкове для всіх членів суспільства.

Покарання для людей, які порушили природне право, повинно носити не караючий характер, а корегуючий, тобто, впливаючи на порушника є сподівання на те, що він у майбутньому не буде скоювати правопорушення.

На прикладі Гуго Гроція і Жана Бодена ми бачимо, що до XVII ст. гуманізм стає більш раціональним. Релігія, незалежно від конфесійної приналежності, залишається фундаментом суспільства».

Список використаних джерел

1. Гуго Гроцій. 120. Memorial school [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <https://www.youtube.com/watch?v=rXKCYTFm3Jw>.
2. Г. Форстен. Енциклопедичний словник Ф. А. Брокгауза і І. А. Ефрона : 3. Гроцій Гуго [Електронний ресурс]. – Режим доступу : http://dic.academic.ru/dic.nsf/brokgauz_efron/127709/%D0%93%D1%80%D0%BE%D1%86.%D0%B8%D0%B9

ЕПОХА ПРОСВІТНИЦТВА

Просвітництво – течія в галузі культурного та духовного життя, яка ставить собі за мету змінити погляди, які базуються на релігійному або політичному авторитеті, такими, що витікають з вимог людського розуму і можуть витримати критику зі сторони кожного індивіда окремо.

Це розуміння Просвітництва, що складало не раз історичну епоху духовного розвитку (в античному світі, наприклад, Епоха після смерті Сократа), стало вираженням загального процесу, що поступово охопив цілий ряд країн, і в першу чергу Європу (XVII–XVIII ст.), до того ж в різних державах і різних сферах життя цей процес протікав по-різному. В Англії епоха Просвітництва починається з XVI ст. і має в основному релігійний і політичний характер; у Франції, починаючи з XVII ст., виступає з критикою суспільних і моральних принципів, потім, отримавши у XVIII ст., перемогу, зливається з революцією 1789 року; у Німеччині з XVIII ст. зовні не помітно ніяких значних успіхів, за виключенням в області німецької філософії і літератури, де відбувається процес їхнього внутрішнього самовизначення у кантівському сенсі цього слова.

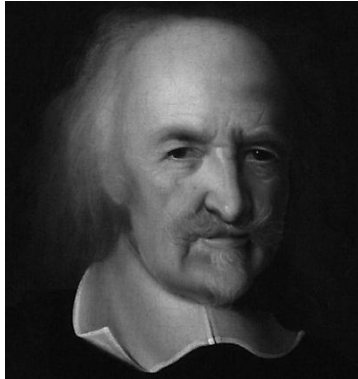
У філософії Просвітництво виступало проти всякої метафізики. Воно сприяло розвитку будь-якого роду раціоналізму, в науці – розвитку природознавства, досягнення якого воно часто використовує для обґрунтування наукової правомірності поглядів і віри в прогрес. У сфері моралі і педагогіки Просвітництво проповідувало ідеали гуманізму і відповідно до вимог часу покладало великі надії на систему виховання молоді; у галузі політики, юриспруденції і суспільно-економічного життя – звільнення людини від несправедливих пут, рівність усіх людей перед законом; останнє являє собою поняття, розробка якого є головною заслугою Просвітництва. Головні представники Просвітництва: Френсіс Бекон, Гоббс, Локк, Юм – в Англії, Бойль, Вольтер, енциклопедисти, Руссо, Монтеск'є, Дідро – у Франції, Вольф, Лессінг, Кант, Фридріх Великий, Томасій – в Німеччині; М. І. Новіков, О. М. Радіщев, В. Г. Белінський, М. Г. Чернишевський, А. І. Герцен – в Росії; Т. Джефферсон, Б. Франклін – в США.

Але вже в кінці XVIII ст. Фіхте вказав на негативні сторони Просвітництва. У кінці XIX ст. повернення до метафізики призвело до часткового подолання філософії Просвітництва.

Список використаних джерел

1. Философский энциклопедический словарь. – М. : ИНФРА-М, 1999. – С. 369.

ТОМАС ГОББС
(1588–1679 рр.)

«Томас Гоббс – представник англійського емпіризму, сучасний засновник теорії суспільного договору походження держави. Народився 1588 року в містечку Мальмсбері, у графстві Глостершир у сім'ї священика, яка не відрізнялася високим рівнем освіти. З юних років проявляв багато талантів, особливо до вивчення класичних мов (грецька, латинська) і тому вже у чотирнадцять років він самостійно займався перекладом класичних поетів. У п'ятнадцять років він вступив до Оксфордського університету і після його закінчення у 1608 році через два роки поступив на службу до лорда Кавендиша, надзвичайно багатой і впливової людини і став гувернантом-вихователем його дітей.

Гоббс багато разів відвідував Європу. Перша його поїздка відбулася у 1610 році до Франції, де його взяли у полон. Потім здійснив ще дві великі подорожі у 1629 та 1634 роках. При останній поїздки він побував в Італії і познайомився зі своїм кумиром Галілеєм. У наступне десятиліття з 1640 до 1651 років Гоббс провів у Парижі. У той же час королівський англійський двір був у вигнання у Франції і у 1646 році Томас Гоббс став наставником Карла Стюарта, якому було суджено стати королем Карлом II. Тому старість він провів безбідно, отримуючи від короля пенсію. Але були і проблеми через його достатньо сміливе і радикальне вчення. Багато хто не розумів його, не підтримував і нападав на автора. Серед основних його праць «Заперечення на метафізичні роздуми Декарта» (1641 р.), філософська трилогія «Про громадянина» (1642 р.), «Про тіло» (1655 р.) і «Про людину» (1658 р.), де прозвучала сформульована ним система його філософії. А також знамениті твори «Левіафан, або матерія, форма і влада держави церковної і цивільної» (1651 р.) і «Про волю і

необхідність». Гоббс є знаковою фігурою Нового часу, оскільки проявляв основні тенденції цієї епохи – він був активним противником античної філософії, середньовічної схоластики, вважав, що власне філософське знання народжується у XVI–XVII ст. Зразком логічного мислення він вважав начала Евкліда, механіку Галілея зразком природознавства. Він висуває перед собою і перед філософією свого часу такі завдання: орієнтуватися на досягнення у природознавстві і за цією схемою створити науку про державу; грецька філософія нікчемна і така, що не склалася, тому не можна терпіти ніяких змішувань Біблії з ученнями Платона і Аристотеля, оскільки вони принижують християнську віру із цим варто боротися; а також боротися з метафізичним монстром, тобто треба відокремити філософію від релігії. При цьому філософія повинна займатися природним розумом, а релігія – Священним письмом.

Державу Гоббс розглядав як результат домовленості між людьми, яка поклала край природному стану людини додержавного стану «війна всіх проти всіх». Він дотримувався принципу, що всі люди рівні. На його думку, спочатку окремі громадяни добровільно обмежили свої права і свободи на користь держави, завдання якої полягало у забезпеченні миру і безпеки і визнавав державу абсолютним сувереном. Його симпатії були на стороні монархії. Вважав доцільним підкорити церкву державі і зберегти її як зброю для підтримання порядку у державі. Згідно з «державним договором» кожен громадянин держави повинен зважати і виконувати моральний обов'язок.

У погляді на людину дотримувався того постулату, що людина є частиною природи і тому вона завжди прагне до самозбереження і задоволення своїх потреб.

Т. Гоббс був також представником соціальних фізиків і (напрямок в історії) розробляє цілу програму філософії, яка має практичний відтінок за принципом «знання – це сила». Тому наукові норми доцільно застосовувати у моралі і політиці. Це дозволить попередити війни та різні біди. Як говорив Гоббс: «Користь філософії моралі і філософії держави можна оцінити не лише за тими вигодами, які забезпечує їх знання, а за тим збитком, який спричиняє їх незнання».

Список використаних джерел

1. Томас Гоббс [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://yandex.ua/yandsearch?rdnd=87694&text=%D0%A2%D0%BE%D0%BC%D0%B0%D1%81%20%D0%93%D0%BE%D0%B1%D0%B1%D1%81&lr=148&redircnt=1398103838.1>.
2. Философский энциклопедический словарь / Гл. ред. Л. Ф. Ильичев, П. Н. Федосеев, С. М. Ковалёв, В. Г. Панов. – М. : Сов. энциклопедия, 1983. – С. 199–120.

РЕНЕ ДЕКАРТ (1596–1650 рр.)

«Рене Декарт – французький філософ і математик, представник класичного раціоналізму народився у 1596 році у Франції, у м. Лае, що у департаменті Ендр і Луара, у сім'ї, яка належала до старовинного дворянського роду. Його мати померла, коли йому виповнився один рік. Батько був суддею у місті Ренн і в Лае і був постійно зайнятий, тому вихованням малолітнього Рене займалася бабуся по матері. У дитинстві він часто хворів, мав слабе здоров'я, але був надзвичайно розумово розвиненою і здібною дитиною. Початкову освіту він отримав у єзуїтському коледжі Ла Флеш разом з майбутнім кардиналом Франції Мареном Мерсенном. У 1612 році Рене Декарт закінчив коледж і поїхав до Парижа. Згодом, у 1617 році, вступив до війська, сподіваючись зробити військову кар'єру. Брав участь у Тридцятирічній війні. Після повернення до Франції і активно займався наукою. Незабаром його погляди на релігію, світогляд стали відомими єзуїтам, які почали переслідування філософа, звинувачуючи його в ересі. Це стало причиною переїзду Рене до Голландії, де він прожив двадцять років, переважно у сільській місцевості. У 1639 році він поселився в Амстердамі, де налагодив контакти з докторами наук, математиками, теологами, фізиками. У цей час Декарт веде обширну переписку з європейськими вченими. Тоді ж він винайшов машину для вирізання лінз, що ще більше закріпило його репутацію у вчених колах як винахідника. У 1634 році він закінчив свою першу значну працю «Про влаштування світу». Згодом світ побачили «Роздуми про метод» (1637 р.), «Роздуми про першу філософію...» (1641 р.) та «Початки філософії» (1644 р.).

У «Початках філософії» сформовані головні тези Декарта:

- Бог створив світ і закони природи, а всесвіт діє як самостійний організм;
- у світі немає нічого, крім рухливої матерії різних видів. Матерія складається з елементарних частинок. Локальна взаємодія яких і створює всі природні явища;
- математика – могутній і універсальний метод пізнання природи, зразок для інших наук.

Кардинал Рішельє позитивно ставився до праць Декарта і дозволив їх видання у Франції. Але незважаючи на підтримку принца Орлеанського, протестантські богослови Голландії у 1642 році наклали прокляття на твори Декарта. Тому вимучений багаторічною травлею у 1649 році Декарт, піддавшись умовлянням шведської королеви Кристини, переїхав до Стокгольма. Але невдовзі Рене Декарт серйозно захворів і згодом помер у Швеції.

На його батьківщині у Франції король Людовік XIV спеціальним указом заборонив викладання філософії Декарта в усіх навчальних закладах Франції.

Через 17 років останки Рене Декарта були перевезені до Парижа, в 1819 році їх перепоховали в церкві Сен-Жермен де Пре.

Наукові погляди. Рене Декарт – один з родоначальників «нової філософії» і нової науки, яка виступала з вимогою перегляду всієї минулої традиції. Декарт наполягав на тому, щоб в основу філософського мислення був покладений принцип очевидності, безпосередньої достовірності, який дорівнював перевірці всякого знання за допомогою природного розуму. Це передбачало відмову від усіх суджень, прийнятих на віру. Звичай і приклад – традиційні форми передачі знань – Декарт протиставляв достовірному і був впевнений, що на істину «наштотхнеться скоріше окрема людина, чим цілий народ». На його думку, знання повинно бути побудовано як єдина система, а не як сума випадкових істин.

У праці «Роздуми про метод» Рене Декарт доводить спосіб розширення знань, які можна звести до чотирьох правил: дані, аналіз, синтез і висновки. Перше правило цього методу говорить, що нам ніколи не треба приймати як істину те, що не є очевидним, тобто те, що предстає перед духом у повній ясності і чіткості, так що не могло викликати сумнів. «Я буду сумніватися в усьому, що я знаю» – говорив Декарт. Так, вихідною точкою роздумів Декарта був «сумнів». Скептицизм завжди був притаманною рисою французів.

Декарт писав: «Принаймні я впевнений у тому, що я існую, існую як суб'єкт, що мислить. Цей суб'єкт, як і я, є не тілом, а субстанцією.

Суть цієї субстанції – мислення. Душа, завдячуючи якій я є самим собою, повністю відмінна від тіла. Душа визначається через мислення». З іншої сторони, на думку Декарта, тіло визначається протяжністю. Тіло і душа взаємодіють між собою через шишковидну залозу. «Якщо я мислю – значить я існую» – говорив Рене Декарт.

Рене Декарт намагається довести факт існування Бога, і «якщо Бог існує, він не може мене обманювати» – робить висновок філософ. «Бог досконалий і обман з його сторони був би недосконалістю, – роздумує Декарт, – і він перестав би бути Богом».

Процес становлення об'єктивної теології, який розпочався ще у XIV ст., був доведений Декартом до логічного кінця. Всякий рух Декарт зводив до просторового переміщення, а останнє пояснював за допомогою механічного поштовху. Завдячуючи поняттю «поштовх», який передбачає рівність дії і протидії, Декарт увів поняття «світових вихорів», будуючи на їхній основі свою космогонію.

В етиці Декарт був послідовним раціоналістом. Він розглядав факти і пристрасті як наслідок впливу на розумну душу тілесних рухів, які, поки не проявлені світом розуму, породжують у нас помилки розуму, а результатом є злі вчинки. Джерелом помилок є не що інше як гріх.

Вчення Рене Декарта і напрямок у філософії та природознавстві, продовження його ідей, отримало назву картезіанства – від латинізованої форми його імені. Вплив Декарта на розвиток філософії і науки XVII–XVIII ст. був глибоким і багатограним. У руслі його ідей формувалося вчення Спінози. Дуалізм Декарта слугував вихідним пунктом концепції okazіонізму. Під впливом методу Декарта французькими янсеністами була розроблена т. з. логіка Поль-Рояля (Янсенізм – релігійне вчення, єретична течія в католицизмі, поширена в Нідерландах і Франції у XVII–XVIII ст. За віровченням янсенізм близький до кальвінізму та протестантизму. Підкреслював зіпсовану природу людини внаслідок первородного гріха, необхідність Божественної благодаті, а також предестинації. Основні положення янсенізму сформулював голландський богослов Корнелій Янсен, що народився в Акуої (Нідерланди, 1585–1638 рр.). Раціоналізм Декарта був одним з джерел філософії Просвітництва».

Список використаних джерел

1. Философский энциклопедический словарь / Гл. ред. Л. Ф. Ильичев, П. Н. Федосеев, С. М. Ковалёв, В. Г. Панов – М. : Сов. энциклопедия, 1983. – С. 142, 143, 144.

ВІЛЬЯМ ПЕТТІ (1623–1687 рр.)

«Сер Вільям Петті – англійський лікар, який прославив своє ім'я як видатний економіст і статистик, родоначальник класичної політекономії, основоположник трудової теорії вартості, один із засновників Лондонського Королівського наукового товариства народився 26 травня 1623 року у родині небагатого ремісника – сукнороба Ентоні Петті в м. Ромсі (графство Хемпшир). У дитинстві він уже цікавився математикою і механікою, а у 12 років знав латинь і вчив грецьку. Його також серйозно захоплювала годинникова справа та виготовлення меблів, і в цих ремеслах він проявив себе як видатний майстер.

Коли Петті виповнилося 14 років, він став юнгою на торговому кораблі. Протягом 10 місяців, проведених у плаванні, Петті досить успішно вивчав навігацію. Однак, він зламав ногу і був залишений на березі у Франції своїми товаришами по команді, які заздрили його успіхам у навчанні. Залишившись у чужій країні практично без засобів до існування, Вільям Петті деякий час займався дрібною торгівлею, а потім вступив до єзуїтського коледжу в Каєні, де вивчав латину, грецьку та французьку мови, арифметику, геометрію і астрономію, проявивши блискучі математичні здібності. Під час навчання він був змушений заробляти собі на життя уроками англійської мови та навігації. У 1640 році Петті повернувся до Лондона і знову вступив на флот. У 1643 році він перервав свою морську кар'єру і повернувся на континент для вивчення медицини в Утрехті, Амстердамі, Лейдені та Парижі. Повернувшись до Англії в 1646 році, він деякий час працював на мануфактурі у свого батька, займаючись вивченням виробництва текстилю.

У 1647 році під впливом Самюеля Гартліба Петті написав трактат з освіти. У своїй першій науковій роботі він запропонував організувати суспільство для «розвитку мистецтва механіки і мануфактури». Надалі ці висловлені Вільямом Петті ідеї були реалізовані при створенні Лондонського Королівського наукового товариства.

Потім він переїхав в Оксфорд для подальшого вивчення медицини. Володіючи різнобічними здібностями, він у 1649 році отримав ступінь доктора фізики, а в 1651 році став професором анатомії Оксфордського університету. Крім цього, Вільям Петті викладав на медичному факультеті хімію і був професором музики в Gresham College. 14 грудня 1650 року Вільям Петті став учасником знаменитого «чудесного оживлення» Анни Грін, проведеного спільно з докторами Томасом Віллісом (1622–1675 рр.), Ральфом Батурст (1620–1692 рр.). Фактично, це була перша у світі офіційно документована реанімація.

У роки перебування в Оксфорді Петті став активним членом групи молодих вчених, так званої «невидимої колегії», з якої пізніше виросло Лондонське Королівське наукове товариство. У 1651 році Петті раптово залишив викладацьку діяльність і, отримавши посаду лікаря при Кромвелі, головнокомандувач англійської армії в Ірландії, у вересні 1652 року відбув у цю країну. Одночасно він очолив роботи зі складання планів ірландських земельних угідь, і, вміло використовуючи службове становище, розбагатів і перетворився на одного з найбільших ірландських землевласників. З 1660 року Петті жив то в Ірландії, то в Англії, і лише в 1685 р. остаточно перебрався до Лондона.

У 1661 році Петті був удостоєний лицарського звання, що багато в чому пов'язано з його заслугами у створенні Лондонського Королівського товариства. Пізніше він став віце-президентом товариства і був одним з небагатьох його членів, які зуміли зберегти інтерес до медичних досліджень та організації медицини.

Початковими завданнями Петті в якості головного лікаря армії Кромвеля в Ірландії були реорганізація і поліпшення ефективності медичного обслуговування військ, але доля розпорядилася таким чином, що топографія, картографія, опис, оцінка і переділ землі в Ірландії стали одними з основних справ його життя.

Після перемоги армії Кромвеля у 1650 році над роялістами було вирішено, що маєтки колишніх землевласників, які були на стороні роялістів, повинні бути конфісковані пропорційно обсягам тієї допомоги, яку вони надавали супротивникам Кромвеля. Ці землі розподілили частково як винагороду серед солдатів парламентської армії, частково – серед кредиторів уряду, що підтримують армію, і частково – серед новопоселенців з Англії та Америки.

Усе це вимагало детальної топографії та оцінки майна, яке потрібно було розподілити між одержувачами. У 1659 році Вільям Петті провів перший перепис населення Ірландії, а в 1673 році перший завершив складання карт Ірландії. За свою роботу він отримав значну премію, і зміг придбати 50000 акрів землі. На них він організував ливарні майстерні, свинцеві рудники, мармурові кар'єри, лісопилки і почав розведення сардин. Він також став особистим секретарем Генрі Кромвелля, і лорд-протектором Ірландії, що контролює переділ земель. Не дивно, що така вдала кар'єра, а також участь у настільки делікатній діяльності, як переділ чужої власності, стали причиною появи у Петті величезної кількості ворогів. Пересварившись з наступниками республіканської партії Кромвелля Вільям Петті, найактивніший у минулому прихильник Кромвелля і парламентарів, на диво швидко адаптувався в умовах Реставрації і навіть став фаворитом короля Чарльза II.

Наукові інтереси Вільяма Петті були вельми різноманітні. Мало хто знає, наприклад, що саме Петті винайшов катамаран. У період між 1662 і 1684 роками він сконструював чотири двокорпусних кораблі, що пройшли досить успішні випробування. Ще в 1648 році він запатентував «машину для подвійного листа», яка представляла собою прилад для виготовлення копій з рукописних документів.

Однак найпомітніший слід Петті залишив в історії економічної науки. Не буде помилкою сказати, що економічна наука народилася в 1681 році, коли сер Вільям Петті звернув пильну увагу на причини стрімкого розростання Лондона. На загальний подив, він виявив, що Лондон розрісся настільки, що став більшим ніж Париж і Рим разом узяті. У роботі «Інший досвід з політичної арифметики, який розглядає зростання міста Лондона», він пояснював, як більш висока щільність населення зробила можливим більший розподіл праці: «Кожна мануфактура буде поділятися на стільки частин, скільки це можливо... При виробництві годинників одна людина буде робити коліщатка, інша – пружину, третя – гравірувати циферблат... і годинник буде кращим і дешевшим, ніж коли вся робота покладена на одну людину. І ми бачимо також, що в таких містах і на таких вулицях великого міста, де майже всі жителі зайняті одним і тим же ремеслом, що виготовляють товар краще і дешевше, ніж де-небудь в іншому місці». Петті усвідомлював також, що «нечисленність населення є істинне джерело убогості; і нація, яка налічує вісім мільйонів чоловік, удвічі багатша нації, що володіє такою ж територією, але при чотирьох мільйонах населення; а щодо правителів, на яких покладено велику відповідальність, то вони можуть служити як більшому, так і меншому числу людей». Як шкода, що спеціально написане ним есе «Про примноження людства», мабуть, втрачено.

Єдиної точки зору на його науковий внесок у розвиток політичної економії до цих пір не існує. Одні автори розглядають його як видатного представника меркантилізму, інші бачать його основну заслугу в створенні основ статистико-економічного методу досліджень та економічної статистики, треті вважають засновником нового напрямку в науці, з якого згодом виросла англійська класична політична економія.

Серед основних праць Петті – «Трактат про податки і збори» (1662 р.); «Слово мудрим» (1665 р.); «Політичний огляд, або анатомія Ірландії» (1672 р.); «Різне про гроші» (1682 р.); «Есе про політичну арифметику» (1683 р.).

У «Трактаті про податки і збори» Петті міркував про вартість, ренту, заробітну плату, поділ праці та гроші. Одним з перших висловив ідею про існування в економіці об'єктивних закономірностей, які називав природними законами, фактично сформулював закон вартості, близько підійшов до понять додаткової вартості і додаткового продукту, проаналізував деякі ціноутворювальні фактори, виклав свої міркування щодо ефективності розподілу праці.

«Есе про політичну арифметику» стало першою працею, в основі якого лежав статистико-економічний метод дослідження. Петті доводив необхідність створення державної статистичної служби та обчислення національного багатства і національного доходу, зробив підрахунок цих показників для Англії і, таким чином, заклав основу сучасної системи національних рахунків.

У роботі «Різне про гроші» Петті стверджував, що гроші є особливим товаром, що відіграє роль загального еквівалента, а кількість необхідних для обігу грошей визначається розмірами товарно-платіжного обороту. Вважав, що повноцінні гроші у відомих межах можуть бути замінені паперовими грошима. Ця невелика за обсягом робота мала величезне значення і визначила напрямок розвитку теорії грошей і кредиту на наступні два століття.

В останні роки життя Петті займався переважно питаннями народонаселення, його зростання, розміщення, зайнятості і поряд з Джоном Граунтом може бути зарахований до засновників демографічної статистики.

Помер Вільям Петті в Лондоні 16 грудня 1687 року».

Список використаних джерел

1. Уильям Петти [Электронный ресурс]. – Режим доступа : <http://www.critical.ru/calendar/2605Petty.htm>.
2. Иван Матковский. Сайт : Знаменитости. Уильям Петти. William Petty (Биография) [Электронный ресурс]. – Режим доступа : http://www.peoples.ru/science/economy/william_petty/.

ДЖОН ЛОКК (1632–1704 рр.)

«Епоха XVI–XVII ст. історії Англії була яскравою та бурхливою. Насамперед це королівська реформація, коли політичні та релігійні проблеми змішувалися з особистими амбіціями короля Генріха VIII. Це час бурхливого економічного зростання, яке врешті-решт призвело до процесу «огородження», після якого англійські селяни залишилися безземельними. Відновлення королівської династії все це примушувало сучасників тих подій, роздумувати, що ж таке влада, які повноваження держави і яким повинен бути ідеальний громадянин. Ці питання входили у порядок денний і ідеологів англійського просвітництва.

Одним з основоположників англійського просвітництва був Джон Локк. Він народився в Рингтоні у графстві Сомерсет 29 вересня 1632 року в сім'ї адвоката. Його батько був прибічником англійської реформації і брав активну участь у воєнних діях парламенту проти короля. У такому ж дусі виховувався і молодий Джон Локк. Завдячуючи своїм здібностям, він зумів спочатку закінчити Вестмінстерський коледж, потім і Оксфордський університет, де він вивчав медицину, у Роберта Бойля природознавство, філософію. Юнак отримав класичну освіту і залишився викладати в університеті стародавні мови і філософію.

Коли Джону Локку було тридцять років відбулася подія, яка стала межею у його житті. Запрошений в дім Ешлі, одного з лідерів опозиції того часу, видатного політичного діяча, Джон Локк перебував у коловороті політичних дискусій. Учасники активно обговорювали політику абсолютизму Стюартів, дії парламенту. Королівська влада переслідувала опозиціонерів. Тому через деякий час Джон Локк був вимушений покинути Англію, тут було дуже небезпечно. Спочатку

Локк перебував у Франції, а потім опинився у Голландії. Через деякий час він повернувся до Англії на кораблі разом з королевою Марією, дружиною запрошеного парламентом на престол нового англійського монарха штабгайдера Голландії Вільгельма Оранського. У цей час побачила світ знаменита праця Джона Локка «Два трактати про правління». Ідеї, закладені у ній, стали основою для формування нової політичної ідеології в Англії, а з часом і в США. Політичні ідеї Локка стали основою для майбутньої французької революції. Локк говорив, що до виникнення державності всі люди жили в природному стані, тобто у стані свободи і рівності. При цьому вони мали приватну власність, і більш того, постійно працювали. Поява держави – це свідоме рішення людей, які шукали засіб збереження своїх прав, насамперед свободи. Таким чином, на думку Локка, держава виникла у результаті суспільної домовленості, а отже народний суверенітет завжди буде стояти вище суверенітету короля. Більше того, Локк зазначав, що держава повинна стояти на захисті свобод його громадян і якщо воно не виконується, а також замахується на свободи, тоді ця держава повинна змінитися, тоді і правителя треба поміняти. Народ має таке право. Ідеї Локка були сприйняті парламентом, що стало причиною зміни короля на англійському престолі. До влади був приведений Вільгельм Оранський.

У своїх трактатах Локк розвивав і найголовнішу ідею – як забезпечити правильне існування такої держави і будувати правильні взаємовідносини з іншими державами. Таке ж спрямування мала й інша праця Локка «Думки про виховання», тому що у правильній державі повинні жити правильні люди. Він доводив, що суспільство складається з різних людей. Отже, треба виховувати джентльменів і бажано робити це вдома, а не в суспільних школах. При цьому особливу увагу доцільно було звертати на навчальні предмети, які мають мають практичне спрямування і надають практичну користь. До них він відносив фізичне виховання, фізичну працю, оволодіння ремісничими навичками, які можуть згодитися у житті. Цікаві були ідеї Локка про те, як виховувати дітей бідняків. Так, він вважав, що дітей бідняків треба помістити у так звані «робітничі школи», де їх навчать якому-небудь ремеслу, так вони ніколи не стануть волоцюгами, їм там забезпечать, хоча і погане, але все-таки, харчування і, найголовніше, виховання згідно з канонами англійської церкви. Разом з тим, треба зазначити, що особливу славу Джону Локку принесла його праця «Досліди про людський розум» (1690 р.), яка при його житті видавалася п'ять разів. Локк роздумував над тим, що ж лежить в основі пізнання світу? У «Дослідах» простежується головна ідея Локка з питань теорії пізнання, філософії мови, логіки і

психології. У першій книзі дається розгорнута критика ідеалістичного вчення про вроджені ідеї. У другій книзі з позицій матеріалістичного сенсуалізму Локк аналізує людський досвід, розвиває вчення про прості і складні ідеї у душі механістичного матеріалізму первинних і вторинних якостей. У третій книзі розробляється концептуальне вчення про природу мови. Четверта книга присвячена аналізу пізнавального процесу і проблемі істини; в ній розглядається вчення про ступінь достовірності нашого знання (знання інтуїтивне, демонстраційне, чуттєве) і розуміння вірогідності. Єдиним джерелом знань, за Локком, слугує внутрішній і зовнішній досвід, тобто рефлексія і відчуття. Зате в людини немає межі у придбанні цього досвіду. У цьому полягає сила людини і людського духу.

Базуючись на цих ідеях Джона Локка, в Англії поступово формувалась особлива думка про можливості кожної людини. Саме особиста здатність до конкретного виду діяльності, особиста спрямованість, особиста мужність – все це згодом виховувало істинних громадян Британської імперії».

Список використаних джерел

1. Джон Локк [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <https://www.youtube.com/watch?v=LPntN4eXgCo>.
2. Философский энциклопедический словарь / Гл. ред. Л. Ф. Ильичев, П. Н. Федосеев, С. М. Ковалёв, В. Г. Панов – М. : Сов. энциклопедия, 1983. – 840 с.

БЕНЕДИКТ СПИНОЗА (1656–1687 рр.)

«27 липня 1656 року величезний натовп заповнив синагогу. Під гучну музику звучали слова древнього прокльону: «Та буде він проклятий і вдень, і вночі, та буде він проклятий і коли лягає, і коли

встає..., та не простить йому Господь... і буде він проклятий, як написані прокляття у книзі законів».

Прокляття «пульса денура» (арамейською мовою «удар вогню» або «кнут вогню»), страшніше якого немає для єврейського народу, прозвучало в той день на адресу видатного мислителя Бенедикта Баруха Спінози. Ідеї єврейського філософа, творця винятковою за своєю логікою і красою метафізичної системи, вступали в протиріччя з канонами як іудаїзму, так і християнства. Спінозу однаково зненавиділи і равіни і священики. А тих, хто читав його філософські праці, переслідували.

Барух Спіноза, у перекладі благословенний Господом, народився 24 листопада 1632 року в Амстердамі столиці Нідерландів і був четвертою дитиною у сім'ї-сіпарга єврея Міхаеля Спінози. Коли хлопчикові виповнилося сім років, батько, який мріяв про те, щоб його син став равіном, віддав на навчання у релігійну школу есхаель. На хлопчика поклали великі сподівання. Уже в 14 років він міг змагатися з багатьма вченими і не поступався їм ні в широті, ні у глибині знань. Своїми питаннями він часто ставив вчителів у глухий кут. Вивчивши і переосмисливши релігійні книги, Спіноза став вступати у суперечки з викладачами. Він сумнівався у безсмерті душі, скептично відгукувався про потойбічне життя і відмовлявся вірити у божественне походження «Тори».

Восени 1652 року Спіноза вступив до школи доктора філології Франциска Ван ден Ендена. У його домі збирався гурток колегіантів, найосвіченіших жителів Амстердама. Тут, вивчаючи філософію і літературу, і вчення Джордано Бруно, юнак зацікавився європейською науковою думкою.

У голові молодого філософа переплелися дві системи розуміння світу – староеврейська і сучасна європейська. Користуючись цим унікальним інтелектуальним багажем, Спіноза намагався відповісти на довічне питання – яка є істинна природа Бога, що таке сама людина, що таке душа. Відповіді, які давали іудаїзм і кабала його вже не влаштовували. Поступово Спіноза віддалився від іудаїзму. Він не відвідував синагогу і не спілкувався з равінами, весь свій вільний час присвячував друзям з товариства колегіантів. Щоб заробляти на життя, він освоїв професію шліфувальника лінз. Зроблені ним лінзи мали значний попит. Робота забирала увесь день, а ввечері після роботи він сідав за стіл і записував у зошит те, що обдумував цілий день.

У праці під назвою «Трактат про Бога і людину» філософ писав, що Бог є природа, а тому нерозумно говорити, що у Бога є воля і розум.

Це те саме, що вимагати від Сіріуса, щоб він гавкав лише тому, що люди назвали його собачою зіркою. Спіноза був впевнений у тому, що весь світ являє собою математичну систему, яку можна як геометрію вивчити за допомогою системи абстрактних доведень.

Єврейська община була вкрай незадоволена, тим, що юнак, який готувався стати равіном, говорив речі зовсім недопустимі для правовірного єврея. Спочатку равіни намагалися напоумити його, потім підкупити, пропонуючи пенсію у розмірі 1000 гульденів, за умови, що він залишиться членом єврейської общини, і відмовиться від нападок на релігію і час від часу приходитиме до синагоги і буде присутнім на релігійних церемоніях, а коли це не допомогло, спробували його вбити.

27 липня 1656 року терпіння єврейської общини лопнуло. На філософа наклали хеден, найстрашніше для євреїв прокляття. На церемонії відлучення Спіноза був відсутній. Він просто проігнорував кинутий йому виклик. Більше того, він написав равінам листа, в якому дякував за їхнє рішення відлучити його від єврейської общини, тому що він давно цього бажав.

З ним заборонялося говорити, допомагати, проживати під одним дахом, стояти біля нього на відстані ближче ніж чотири лікті, читати ним написане. Амстердамським равінам відлучення і прокляття було замало. Вони поскаржилися міській владі на Спінозу, звинувачуючи його в атеїзмі і спромоглися вигнання філософа з міста. Покинувши Амстердам, Спіноза порвав зі своїми родичами, навіть батьками і ніколи більше не розмовляв із жодним євреєм.

Супротивники філософського вчення Спінози стверджували, що він перейняв ідею з Кабали, а математичну формулу доведень у Декарта. Але філософ спокійно ухилявся від дискусій зі своїми опонентами, стверджуючи, що головне для нього – вдосконалення власного розуму.

У 1674 році Спіноза завершив свою головну працю «Етика», в якій він намагався створити етичну систему, засновану на розумі. Але опублікувати цю працю філософу не дозволили протестанти, які вирішили, що він сповідує безбожжя.

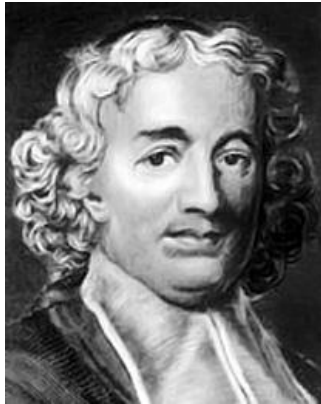
Скляна пилюка, яку Спіноза роками вдихав, шліфуючи лінзи, зруйнувала його легені. 21 лютого 1687 року у віці сорока чотирьох років, Спіноза помер від туберкульозу. Майже через триста років після смерті філософа в середині XX століття ізраїльський прем'єр-міністр Бенгуріон наполягав на тому, щоб відмінити прокляття. Равіни Амстердама не погодилися з цією пропозицією. Але філософська

система проклятого єврейського мислителя Бенедикта Спінози і до сьогодні залишається величною і значимою конструкцією, яку коли-небудь створював людський розум. Спіноза ототожнював свободу з пізнанням, яке запобігає згубним афектам. Вільна людина послуговується у своїй діяльності виключно розумом».

Список використаних джерел

1. Барух Спиноза : жизнь, биография, мысли, воззрения. Рабины предают анафеме Баруха Спинозу [Электронный ресурс]. – Режим доступа : <http://vikent.ru/enc/1105/>.
2. Истина Н. А. Сто великих мятежников и бунтарей. – М. : «Вече», 2006. – С. 178–180.
3. Філософія : ідеї, ідеології, персоналії : Ілюстрований енциклопедичний довідник / Укладач Ю. В. Омельченко. – К. : Ракша М. О., 2009. – С. 92.
4. Барух Спіноза [Електронний ресурс]. – Режим доступу : https://www.youtube.com/watch?v=rjL_6sNjT20.

ЖАН МЕЛЬЄ (1664–1729 рр.)

«Французький філософ-матеріаліст, атеїст, утопічний комуніст, католицький священик Жан Мельє народився 15 червня 1664 року. Особливе місце серед французьких мислителів XVIII ст. він посідає

за своїми класовими позиціями як ранній комуніст. У залишеному ним єдиному творі «Заповіт» він піддав гострій критиці не лише суспільні відносини феодальної Франції, а й основи класового суспільства загалом. Проте Мельє виступав не лише проти феодального гніту. Він заперечував також приватну власність, вважаючи її початком усіх соціальних лих. Лише зі знищенням приватної власності людство позбудеться злиднів, тиранії і війн. У «Заповіті» зображені риси ідеального ладу, основою якого є загальна власність і обов'язкова для всіх праця. Комунізм Мельє має утопічний характер. Щоб здійснити революцію і створити нове суспільство, досить, за його задумом, лише просвітити народ.

Мельє надав глибоку і різнобічну характеристику і критику феодально-абсолютистського ладу у Франції. Протиріччя між народом і «сильними світу цього» вважав непримиримими. Заперечуючи думку про «освічену державу», яка прислуговується суспільству, закликав народ до революції. Мельє накреслив контури ідеального комуністичного суспільства, в якому всі люди однієї місцевості об'єднуються у єдину сім'ю-общину з усупільненням усіх наявних благ; всі працюють і люблять один одного як брати. Тиранічні порядки існують, згідно з Мельє, лиш тому, що у народі немає ясного розуміння тяжкості свого становища, його причини і своєї сили; народ обманутий і подавлений, зневірений забобонами, головну роль серед яких відіграє релігія, яка нещадно критикується Мельє. Він з лаконічною ясністю висловив просвітницький погляд на походження релігії як результат свідомого обману.

Теоретичними основами матеріалізму явились античний атомізм і фізика Декарта. Стверджуючи вічність і нествореність матерії і матеріальну єдність світу, Мельє критикував метафізику Декарта, ідеалізм Мальбранша і релігійно-ідеологічну філософію.

Філософські погляди Мельє значно вплинули на формування світогляду французьких матеріалістів XVIII ст.».

Список використаних джерел

1. Философский энциклопедический словарь / Гл. ред. Л. Ф. Ильичев, П. Н. Федосеев, С. М. Ковалёв, В. Г. Панов. – М. : Сов. энциклопедия, 1983. – С. 359.

ДЖАМБАТІСТА ВІКО (1668–1734 рр.)

«Джамбатіста Віко – філософ, представник філософії історії народився у 1668 році в італійському місті Неаполі. З 1734 року придворний історіограф. У полеміці з Декартом Д. Віко, протиставляючи загальний розум індивідуальному, висунув ідею об'єктивного характеру історичного процесу. Виходячи з того, що пізнати ми можемо лише те, що ми робимо, Віко вважав історичну науку свідомістю людства про власні дії. Він висунув теорію історичного кругообігу – розвитку всіх націй за циклами: божественний (бездержавність, підпорядкування жрецам), героїчний (аристократична держава) і людський (демократична республіка або представницька монархія). Кожен цикл закінчується загальною кризою і розпадом того чи іншого суспільства. Зміна епох здійснюється в силу суспільних переворотів, боротьби між батьками сімей і домочадцями – в патріархальному суспільстві, пізній – боротьба феодалів і простого народу. Держава виникла для стримування батьками домочадців, які вступають у боротьбу з ними, тобто з прислугою. Придаючи вирішальне значення діяльності людей у здійсненні історичного процесу, самі історичні закони Віко вважав провіденціальними. Історизм Віко дозволив йому створити більш адекватний, ніж у сучасних йому французьких просвітителів, погляд на архаїчні періоди у розвитку культури, підійшовши до цілісного розуміння мистецтва, релігії, права, форм соціального і господарчого життя у їхній єдності і взаємодії. Також відомий своїм виокремленням гуманітарного пізнання. Вважав, що за допомогою природничих наук не можна пізнати істину. Ідеї Віко багато в чому випередили філософію історії Гегеля».

Список використаних джерел

1. Філософія : ідеї, ідеології, персоналії : Ілюстрований енциклопедичний довідник / укладач Ю. В. Омельченко. – К. : Ракша М. О., 2009. – С. 100.
2. Философский энциклопедический словарь / Гл. ред. Л. Ф. Ильичев, П. Н. Федосеев, С. М. Ковалёв, В. Г. Панов – М. : Сов. энциклопедия, 1983. – С. 83.

**БЕРНАРД ДЕ МАНДЕВИЛЬ
(1670–1773 рр.)**

«Бернард Мандевіль – англійський філософ-матеріаліст, деїст, сатиричний письменник і економіст народився у 1670 році у сім'ї потомків французьких гугенотів, які переселилися у Голландію через релігійні переслідування. Після закінчення Лейденського університету у 1691 році, у якому вивчав медицину і філософію, займався лікарською практикою. Здійснив мандрівки по Франції та Італії. Прибувши у 1700 році для вивчення англійської мови до Англії, залишився в цій країні.

Зважаючи на те, що крім медицини Мандевіль цікавили філософія, література і економіка, він глибоко вивчав праці Т. Гоббса і Д. Локка. Його думки носять реалістичну і матеріалістичну спрямованість. Так, його праця «Байка» включає в себе «Розгніваний вулик», детальні коментарі до нього і ряд етико-соціологічних досліджень, які розвивають вихідну образну систему у раціональну доктрину. У своїй праці, спрямованій проти моралі пуританізму, яка панувала в Голландії і Англії, проти святенництва, лицемірства і дволикісті,

zareкомендував себе не лише як оригінальний письменник і глибокий філософ, але і як чудовий психолог і економіст.

Оперуючи етимологічними алегоріями, писав про тяжку працю і важке життя простих людей. «Вулик» змальовується як царство, де панують різноманітні пороки, лицемірство, егоїзм, обман. Суспільство змальовується зібранням користолюбців, честолюбців, злодіїв, хабарників, крадіїв, п'яниць. За пафосною і благородною мотивацією людей, у тому числі і великих Мандевіль завжди викривав ниці мотиви, не погоджуючись з «ідеалістичними» основами людської поведінки. Він вважав, що суспільство є недосконалим і має велику кількість пороків, з якими треба боротися, застосовуючи найрізноманітніші засоби. Бажання наживи, продажність, хитрість, брехня, розпуста представників усіх прошарків суспільства, професій і роду занять – купців, ремісників, чиновників, військових, суддів, священнослужителів, лікарів, адвокатів, злочинців, повій тощо – забезпечують процвітання суспільства, сприяють його підйому на більш високий ступінь соціальної еволюції, гарантують прогрес економіки, культури і цивілізації. Пороки, що задовольняють людські потреби, забезпечують міцність і стабільність соціальних зв'язків, їхню динаміку, ускладнення і утончення суспільних відносин. Практикуючи порок, людство мимоволі сприяє суспільному благу. Галерея приватних недоліків трансформується у гармонію суспільного цілого. Так, п'яниці сприяють розвитку виноробства і бондарювання, марнотратці забезпечують роботою нужденних, злодії гарантують ковалям замовлення на виготовлення решіток, засувів, замків. Він «зло» назвав «великим принципом, який сприяє реалізації людських, соціальних якостей, яка є «животворною силою і опорою» всіх родів занять, всієї будівлі суспільного устрою. На думку Мандевіль, «добро виростає зі зла, настільки ж природно, як курчата з яєць». Виступав предтечею «розумного егоїзму».

Основна практична рекомендація Мандевіль представникам влади полягала у тому, що різноманітні пороки індивідуумів при правильному управлінні можуть і повинні бути повернуті на користь суспільства.

К. Маркс в «Капіталі» високо оцінив погляди Мандевіль: «... він був безкінечно сміливішим і більш чесним, ніж пройняті філістерським духом апологети буржуазії» ».

Список використаних джерел

1. Энциклопедический словарь. Бернард Мандевиль [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://yandex.ua/yandsearch?text=%D0%91%D0%B5%D1%80%D0%BD%D0%B0%D1%80%D0%B4%20%D0%9C%D0%B0%D0%BD%D0%B4%D0%B5%D0%B2%D1%96%D0%BB%D1%8C&lr=148>.

2. Бернард Мандевиль [Электронный ресурс]. – Режим доступа : http://pawet.net/library/v_other/02_mandeville/%D0%91%D0%B5%D1%80%D0%BD%D0%B0%D1%80%D0%B4_%D0%9C%D0%B0%D0%BD%D0%B4%D0%B5%D0%B2%D0%B8%D0%BB%D1%8C.html.
3. Философский энциклопедический словарь / Гл. ред. Л. Ф. Ильичев, П. Н. Федосеев, С. М. Ковалёв, В. Г. Панов. – М. : Сов. энциклопедия, 1983. – С. 337.
4. Субботин А. Л. Бернард Мандевиль. – М. : Мысль, 1986. – 136 с.

АНТОНІ ЕШЛІ КУПЕР ШЕФТСБЕРІ (1671–1713 рр.)

«Англійський філософ-матеріаліст, естетик, представник деїзму, учень Джона Локка, граф Антоні Шефтсбері народився в Лондоні у 1671 році. Вчений виразив свої основні ідеї як представник раннього просвітництва. Прибічник свободи думки, що виступає проти церковно-релігійного фанатизму, Шефтсбері знаходив у розумі єдиний критерій істини. Використовуючи неоплатонічні образи (які були запозичені у кембриджських платоніків), Шефтсбері змалював величну картину вічно творимого і творячого космосу з єдиним першоджерелом істинного, благого і прекрасного. Образ космосу у Шефтсбері – вираження стремління людини до ідеалу гармонійної природності як розумного упорядкування людського буття. Моральність, за Шефтсбері, полягає у вродженому у людині «моральному почутті»; сутність його – в гармонійному співіснуванні індивідуальних і

суспільних прихильностей. Присутня у Шефтсбері естетизація світу пов'язана зі ствердженням естетичного характеру моральної досконалості, нерозривної єдності краси і моральності. Шефтсбері аналізував принципи класичного реалізму, розробив надзвичайно важливу для мистецтва Просвітництва проблему характеру, розвивав вчення про «внутрішню форму». Естетичні ідеї Шефтсбері були систематизовані англійською філософією XVIII ст. (Хатчесон, Юм) і розвинуті у англійській поезії і моралістична проза (починаючи з А. Попа, Дж. Аддісона і Р. Стіла). Шефтсбері здійснив значний вплив на естетичну думку Франції (Д. Дідро) і особливо Німеччини (К. М. Віланд, І. Гаман, І. Г. Гердер, І. В. Гете, Ф. Шиллер, йенський романтизм)».

Список використаних джерел

1. Философский энциклопедический словарь / Гл. ред. Л. Ф. Ильичев, П. Н. Федосеев, С. М. Ковалёв, В. Г. Панов. – М. : Сов. энциклопедия, 1983. – С. 781.

**ШАРЛЬ ЛУЇ МОНТЕСК'Є
(1689–1755 рр.)**

«Шарль де Секонда, барон де Ла Бред і де Монтеस्क'є (1689–1755 рр.) – французький філософ права та історії, президент парламенту і Академії в Бордо (1716–1725 рр.), член Французької академії (1728 рр.). Представник філософії Просвітництва XVIII ст.

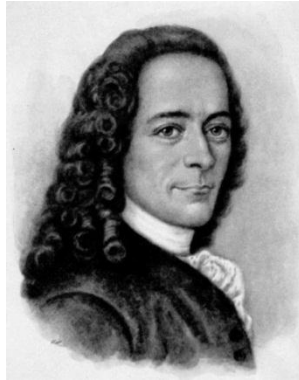
Поділяв позиції деїзму, який розглядає Бога як творця, чинного за об'єктивними законами матеріального світу. Завданням філософії Монтеск'є вважав (на противагу поглядам Фоми Аквінського) осягнення причинних зв'язків матерії, що підкоряється законам механіки. З точки зору Монтеск'є, за уявним випадковим ланцюгом подій необхідно вбачати глибинні причини. Зовнішній світ, за Монтеск'є, відбивається у свідомості людей на основі діяльності розуму, що узагальнює результати досвіду. Те, що випадковості можуть бути пояснені глибокими причинами, – згідно з Монтеск'є, – не головне; важливо те, що найрізноманітніші звичаї і думки людей можна об'єднати в набір певних типових груп: «Я почав з вивчення людей і побачив, що всю нескінченну різноманітність їх законів і звичаїв не викликаних лише свавіллям їх фантазії... Я встановив загальні основи і побачив, що окремі випадки як би самі собою підкоряються їм, що історія кожного народу впливає з них як наслідок і всякий приватний закон пов'язаний з іншим законом або залежить від іншого, більш загального». Різноманітність соціальних законів, на думку Монтеск'є, вимагають пояснення, бо вони реалізуються внаслідок причин найчастіше об'єктивного характеру. В основному творі «Про дух законів» (1748 р.), який потрапив до «Індексу заборонених книг», Монтеск'є спробував пояснити закони і політичне життя різних країн і народів, виходячи з їхніх природних та історичних умов, в дусі теорії середовища. За Монтеск'є, «багато речей управляють людьми – клімат, релігія, закони, принципи правління, приклади минулого, звичаї; результатом усього цього буде утворення загального «духу народу». «Дух народу», за Монтеск'є, конститується із законів, звичаїв і моралі: «звичаї та існуючі порядки, не встановлені законами; закони або не можуть, або не хочуть встановити їх. Між законами та мораллю є те розходження, що закони визначають переважно дії громадянина, а влада – дії людини. Між звичаями є те розходження, що перші регулюють внутрішню, а інші – зовнішню поведінку людини». Книги I–XIII цього твору написані в жанрі політичної соціології. У них Монтеск'є аналізує «принцип» (який визначається домінантним почуттям у рамках конкретної форми правління – за демократії це «чеснота») і «природу» (обумовлюється числом володарів верховної суверенної влади: республіка – весь народ або його частина, монархія – один, але в рамках жорсткого законодавства, деспотизм – один відповідно до власних примх і свавілля) правління в умовах республіки, монархії і деспотизму. За Монтеск'є, кожен із трьох типів правління пов'язаний з

розмірами території, зайнятої даним суспільством (чим більше територія, тим більше шансів на деспотію). Таким чином, Монтеск'є пов'язував власну класифікацію типів державного устрою з громадянською морфологією або з кількісними параметрами цього суспільства. Монтеск'є наполягав на тому, що народ призначає государя в силу договору і цей договір повинен виконуватися; государ представляє народ лише так, як завгодно народу. «Відомо вже з досвіду віків, що всяка людина, що володіє владою, схильна зловживати нею, і вона йде в цьому напрямку, поки не досягне межі», – підкреслював Монтеск'є. На прикладі англійської Конституції (найпрогресивнішої, за Монтеск'є) у своїй роботі «Перські листи» (1721 р.), що витримала за один рік 8 видань, мислитель розвивав теорію поділу державної влади на законодавчу, виконавчу і судову. Філософію Монтеск'є не раз інтерпретували найрізноманітнішими способами в історії західної громадянської думки, постулювала принципову наявність у людей свободи волі, бо раціональні закони розумного світу, що здійснюють вплив на людину, можуть бути ним же і зруйновані. Згідно з Монтеск'є, «... світ розумних істот ще не керується з такою досконалістю, як світ фізичний, так як, хоча у нього і є закони, за своєю природою незмінні, він не слідує їм з тією постійністю, з яким фізичний світ слідує своїм законам. Причина полягає в тому, що окремі розумні істоти за своєю природою обмежені і тому здатні помилятися і що, з іншого боку, їм властиво за самою їхньою природою діяти за власним спонуканням. Тому вони не дотримуються незмінно своїх первинних законів, і навіть тим законам, які вони створюють самі для себе, вони підпорядковуються не завжди». Монтеск'є увійшов в історію суспільної думки Заходу як предтеча соціології, бо він і не намагався системно досліджувати (на відміну від Конта чи Маркса) сучасне йому суспільство, оцінюючи його виключно в стилістиці оцінок політичної філософії того часу. Суспільство, за Монтеск'є, цілком обумовлене своїм політичним устроєм, тому прогрес, з його точки зору, недосяжний – соціум у політичній іпостасі своїй переживає виключно низку падінь і злетів. Ні науку, ні економіку Монтеск'є не вважав факторами, рівнозначними державі».

Список використаних джерел

1. А. А. Грицанов. Монтескье (Montesquieu) Шарль Луи / Новейший философский словарь. – С. 646 [Электронный ресурс]. – Режим доступа : http://www.gumer.info/bogoslov_Buks/Philos/fil_dict/487.php.

ВОЛЬТЕР
(1694–1778 рр.)

«Вольтер (справжнє ім'я – Франсуа-Марі Аруе) – французький філософ, письменник, історик, представник французького Просвітництва, історіограф Людовика XV, що народився 1691 року у Парижі в сім'ї чиновника.

Вольтер навчався в єзуїтському коледжі «латині і всіляким дурущам». Батько хотів бачити сина юристом, проте Вольтер мав схильність до літератури. Він розпочав свою літературну діяльність у палацах аристократів у якості поета-нахлібника. За сатиричні віршики на адресу регента і його дочки потрапив у Бастилію (куди потім був відправлений вдруге, цього разу за чужі вірші); був побитий дворянином, якого висміяв, хотів викликати його на дуель, але внаслідок інтриги кривдника, знову опинився у в'язниці, був звільнений з умовою виїзду за кордон; виїхав до Англії, де прожив три роки (1726–1729 рр.), вивчаючи її політичний устрій, науку, філософію та літературу.

Згодом, повернувшись до Франції, Вольтер видав свої англійські враження під заголовком «Філософські листи»; книга була конфіскована (1734 р.), видавець поплатився Бастилією, а Вольтер втік до Лотарингії, де знайшов притулок у маркізи дю Шатле (з якою прожив 15 років). Коли Вольтера звинуватили у знущанні над релігією (у поемі «Світська людина»), він знову втік, на цей раз в Нідерланди.

У 1746 році Вольтер був призначений придворним поетом й історіографом, але, викликав невдоволення маркізи де Помпадур, порвав з двором. Вічно підозрюваний у політичній неблагонадійності,

не відчуваючи себе у Франції у безпеці, Вольтер погодився (1751 р.) на запрошення прусського короля Фрідріха II, з яким давно (з 1736 року перебував у листуванні і оселився в Берліні (Потсдамі), але, викликавши невдоволення короля непорядними грошовими спекуляціями, а також сваркою з президентом Академії Мопертуї (карикатурно зображеним Вольтером в «діатрибі доктора Акакія»), був змушений покинути Пруссію і оселився у Швейцарії (1753 р.). Тут він купив маєток поблизу Женеви, перейменувавши його у «Відрадне», придбав потім ще два маєтки: Турне і – на кордоні з Францією – Ферней (1758 р.), де жив майже до самої смерті. Він тепер був багатий і цілком незалежний, капіталіст, позичав гроші аристократам, землевласник і водночас власник ткацької і годинникової майстерень. Вольтер – «Фернейський патріарх» – міг тепер вільно і безбоязно представляти у своїй особі «громадську думку», всемогутню думку, проти старого соціально-політичного порядку, що доживав свого віку.

Містечко Ферней стало місцем паломництва для нової інтелігенції; дружбою з Вольтером пишалися такі «освічені» монархи, як Катерина II, Фрідріх II, який відновив з ним листування, Густав III шведський. У 1774 році Людовика XV змінив Людовік XVI, а в 1778 році Вольтер – вісімдесятирічний старий – повернувся до Парижа, де йому була влаштована захоплена зустріч. Він придбав собі особняк на вулиці Рішельє і активно працював над новою трагедією «Агафокл». Постановка його останньої п'єси «Irene» перетворилася на його апофео. Призначений директором Академії, Вольтер приступив, незважаючи на похилий вік, до переробки академічного словника.

Сильні болі, походження яких спочатку було незрозумілим, змушували Вольтера приймати великі дози опію. На початку травня, після загострення хвороби, доктор медицини Троншен поставив невтішний діагноз: рак передміхурової залози. Вольтер ще кріпився, часом навіть жартував, але часто жарти переривалися гримасами болю.

Черговий лікарський консиліум, що відбувся 25 травня, передбачив швидкий летальний результат. Кожен день приносив хворому все більші муки. Часом не допомагав навіть опій.

Племінник Вольтера абат Міньо, намагаючись примирити дядечка з католицькою церквою, запросив до нього абата Готьє та парафіяльного кюре церкви св. Сульпіція Терсака. Візит відбувся вдень 30 травня. За легендою, на пропозицію священнослужителів «зректися Сатани і прийти до Господа» Вольтер відповів: «Навіщо перед смертю набувати нових ворогів?». Його останніми словами було «Заради бога, дайте мені померти спокійно».

У 1791 Конвент постановив перенести останки Вольтера в Пантеон і перейменувати «Набережну Театінців» на «Набережну імені Вольтера». Перенесення останків Вольтера в Пантеон перетворилося на грандіозну революційну демонстрацію. У 1814 році під час Реставрації ходив слух, що останки Вольтера були нібито викрадені з Пантеону, що не відповідало дійсності. Нині прах Вольтера все ще перебуває в Пантеоні.

Наукова діяльність. Твори Вольтера в повному виданні Моланда (1878–1885 рр.) складають 52 томи. Основні філософські твори: «Філософські листи» (1727–1733 рр.), «Метафізичний трактат» (1734 р., виданий посмертно), «Підстави філософії Ньютона» (1736–1738 рр.), «Століття Людовика XIV» (1751 р.), «Мікромегас» (1752 р.), «Досвід про вдачі і дух народів і про основні факти історії від Карла Великого до Людовика XIII» (1756 р.), «Сократ» (1759 р.), «Історія Російської імперії за царювання Петра Великого» (1759–1763 рр.), «Кишеньковий філософський словник» (1764 р.), «Нетямущий філософ» (1766 р.) та ін. Вольтер запропонував новий доказ буття Бога, яке стверджувалося ним аксіоматично, виходячи з однієї можливості логічного узагальнення поняття людської сутності: «Я існую, а отже щось існує вічно». На думку Вольтера, ця істина подібна з першими положеннями арифметики і геометрії, – будучи очевидною, вона не може виявитися укладанням будь-якого ланцюжка логічних висновків. Мислителів, які заперечують існування Бога, Вольтер звинувачував у механіцизмі. Так, спростування буття Бога зводилося ними до того, що все в природі відбувається виключно відповідно до законів математики. Сучасна епістемологія таку позицію називає установкою на адитивність. У результаті застосування подібної установки відпадає необхідність звернення до супераддитивності причин, які не можуть бути описані математичними законами. До таких причин належать «Бог» і «кінцева причина». Механіцисти відкидають можливість супераддитивності узагальнення людської сутності, підкреслюючи несуперечність проведення принципової відмови від ідей типу «кінцевих причин». Однак, заперечення Вольтера, цього спростування відноситься тільки до полаганні можливості неіснування Бога і ніяк не стосується доказу неможливості існування Бога. Буття Бога все ж мислимо, а значить можливо. Звідси, Бог швидше існує, чим не існує. Встановити і обговорити атрибути Бога людина не в змозі. Будучи буттям кінцевим, він не в силах досягнути природу божественного буття. Відштовхуючись від цієї тези, Вольтер розгорнув філософську критику теології: «Мені властиве лише людське мислення, теологи беруть божественні рішення». Поділяючи позиції сенсуалізму Локка і натурфілософії

Ньютона, Вольтер називав теологією всяку позадосвідну метафізику. На цій підставі Вольтер відкидав вчення Декарта про вічну душу і вроджених ідей як своєрідну теологію. Таким чином, Вольтер дорікав як механіцистам, так і теологам. Першим – за односторонній редукціонізм всіх природних явищ до математичних законів. Іншим – за некритичне вчення (на зразок теорії про божественні атрибути). Справжня філософія, за Вольтером, повинна бути автономною від механіцизму і від теології. За твердженням Вольтера, метафізичні міркування містять в собі деяку частку ймовірності. Філософія будує лише правдоподібні гіпотези, виконуючи евристичну функцію, і не повинна претендувати на точне знання. Вольтер однозначно корелює теологію і політичну боротьбу. Теологи «живлять честолюбні сподівання ватажків сект, але закінчується це зазвичай тим, що вони прагнуть стати на чолі партій». Ефективність відносин панування припускає «фанатизм народу», тому кожна «партія» має певну релігію. Теологія переслідує приватні корпоративні інтереси і не виходить на рівень інтересів суспільства в цілому. Справжня ж міра добра і зла – благо суспільства, отже мораль не може бути пов'язана з «теологічною думкою». Суспільство в цілому перебуває не в багатьох теологічних релігіях ворогуючих «партій», а, швидше, в одній природній (державній) релігії, яка являє собою філософську віру в Бога (деїзм). Якщо теологічна релігія – «мати фанатизму, цивільних розбратів, ворог роду людського», то релігія державна – основа порядку і законодавець суспільної моралі. Світова історія бачиться Вольтером вищим судом людських думок. Оскільки всі дії людей ґрунтуються на якихось переконаннях, боротьба думок виступає у формі рушійного чинника історичного процесу. Саме тому історія народу виявляється невіддільною від його культури, традицій і звичаїв. Вольтер категорично відкидає ідеї провіденціалізму. На його думку: а) далеко не все в історії може складатися на краще; б) історичний процес являє собою не більш ніж хаос поодиноких подій, де кожна подія викликана певними причинами – але у взаємодії цих причин неможливо вловити якусь закономірність. Замість теологічного способу розгляду історії Вольтер пропонує інший – філософський. У зв'язку з цим він увів у науковий обіг термін «філософія історії». Просвітницька діяльність Вольтера зачепила всі основні культурні феномени свого часу, включаючи релігію, державу та історію».

Список використаних джерел

1. А. Н. Шуман. ВОЛЬТЕР (Voltaire), настоящее имя – Франсуа Мари Аруэ (Arouet) (1694–1778). Новейший философский словарь. – С. 182 [Электрон-

ний ресурс]. – Режим доступа : http://www.gumer.info/bogoslov_Buks/Philos/fil_dict/128.php.

2. Вольтер. Материал из Википедии – свободной энциклопедии [Электронный ресурс]. – Режим доступа : <http://ru.wikipedia.org/wiki/%C2%EE%EB%FC%F2%E5%F0>.

ДЕВИД ЮМ (1711–1776 рр.)

«Девід Юм – англійський філософ, історик, економіст і публіцист, видатний діяч епохи Просвітництва народився у 1711 році в Единбурзі, що у Шотландії, де й провів перші роки свого життя. Освіту здобув у Единбурзькому університеті. Почав навчатися там у дуже ранньому віці – у дванадцять років (за іншими даними йому було десять), тоді як зазвичай навчання в університеті починалося з 14 років. У 1734–1737 рр. він перебував у Франції, де написав чернетку своєї праці «Трактат про людську природу», а в 1739–1740 роках ця праця була анонімно опублікована в Лондоні.

У 1753–1762 рр. працював над восьмитомною «Історією Англії», в якій висловив претензії «нових» торі на роль лідерів блока двох партій англійської буржуазії. У 1763–1766 рр. Д. Юм перебував на дипломатичній службі у Парижі. У 1763 став особистим секретарем лорда Гертфорда – британського посла у Парижі. До Единбурга Юм повернувся у 1769 році. Славу на Батьківщині Юму принесли «Есе» (1741 р.) на суспільно-політичні, морально-етичні та економічні теми.

Скептично ставився до теоретичних можливостей обґрунтування досвіду. Теорія пізнання Юма склалася у результаті переопрацювання ним суб'єктивного ідеалізму Берклі в душі агностицизму і феноменалізму. Агностицизм Юм залишав теоретично відкритим питанням, чи існують матеріальні об'єкти, які викликають наші враження (хоча в життєвій практиці він у їхньому існуванні не сумнівався). Первинними сприйняттями Юм вважав безпосередні враження зовнішнього досвіду (відчуття), вторинними – чуттєві образи пам'яті (ідеї) і враження в середині досвіду (афекти, бажання, пристрасті).

В основі етики Юма покладено концепцію незмінної людської природи: людина, за Юмом, – істота слабка, схильна до помилок і капризів асоціацій, а освіта приносить їй не знання, а звички. Услід за Шефтсбері і Хатчесоном Девід Юм вважав, що моральні оцінки випливають з почуття задоволення. Від цього гедонічного принципу Юм перейшов до утилітаризму, але в пошуках мотивів, які б примусили людей дотримуватися вимог «суспільного блага», звернувся до альтруїстичного почуття загальнолюдської «симпатії», яку протиставляв індивідуалізму.

Естетика Юма зводилася до психології художніх відчуттів; сприймаючи прекрасне, він переважно тлумачив його як емоційну реакцію суб'єкта на факт практичної доречності об'єкта.

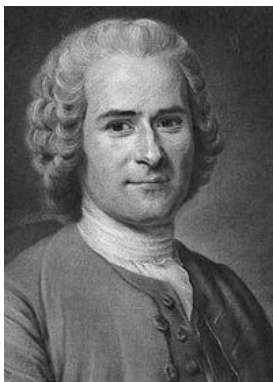
У соціології Юм був супротивником як феодально-аристократичної ідеї «влади від Бога», так і договірних концепцій походження держави. Суспільство, за Юмом, виникло в результаті зростання сімей, а політична влада – з інституту військових вождів, яким народ звик підкорятися. Згідно з Юмом, ступінь законності влади залежить від тривалості правління і послідовності дотримання нею принципу приватної власності.

Помер Девід Юм 25 серпня 1776 року. Під впливом Юма розвилася більшість позитивістських вчень XIX і XX ст., починаючи від Дж. Міля і впритул до емпіріокритицизму, неопозитивізму і лінгвістичної філософії».

Список використаних джерел

1. Философский энциклопедический словарь / Гл. ред. Л. Ф. Ильичев, П. Н. Федосеев, С. М. Ковалёв, В. Г. Панов. – М. : Сов. энциклопедия, 1983. – С. 813–814.
2. Філософія : ідеї, ідеології, персоналії : Ілюстрований енциклопедичний довідник / укладач Ю. В. Омельченко. – К. : Ракша М. О., 2009. – С. 91.

ЖАН-ЖАК РУССО (1712–1778 рр.)

«Французський філософ – просвітитель, політичний мислитель, письменник, поет, драматург, теоретик мистецтва Руссо Жан-Жак народився у 1712 році в Женеві у сім'ї годинникаря. Його предки – гугеноти емігрували туди з Франції. Мати Руссо померла при його народженні. А його батько Ісаак, годинникар і вчитель танців, був егоїстом, безтурботним і неспокійним шукачем пригод, проводив увесь час на полюванні і за читанням романів.

Семирічним хлопчиком Руссо зачитувався життєописами Плутарха з наслідуванням античних героїв і навіть обпек собі руку над жаровнею, наслідуючи останніх. Жан-Жаку довелося рано почати трудову діяльність. Системної освіти Руссо не отримав, а був відданим в навчання ремеслу. У 1729 році він покинув рідне місто і втік з Женеви та почав вести життя бездомного мандрівника. У період з 1728 до 1741 року поневірявся по Швейцарії, Італії, Франції, заробляючи на життя випадковою роботою, працюючи домашнім секретарем, музикантом, переписувачем нот, слугою, гувернером і економ-мажордом. З часом у своєму будинку його прихистила мадам де-Варан. Тут він зайнявся самоосвітою, вивчаючи філософію, історію і ботаніку. Мадам де-Варан навчила його правильно писати, говорити мовою освічених людей і вести себе по-світському. Але ця тридцятирічна дама, яка залишила свого чоловіка, і, розтринькавши все майно сумнівними справами, мала слабе уявлення про моральність, і це негативно вплинуло на молодого Руссо. Він мав сильну пристрасть до музики і, отримавши декілька уроків від мадам

де-Варан, провчившись деякий час у співочій школі і наполегливо займаючись самостійно, став музикальним теоретиком і композитором. Руссо придумав спрощений варіант написання нотного стану, замінивши лінійки на значки з цифровим позначенням нот. Поступово у Парижі він входить до кола просвітителів, з чиїми ідеями був знайомий за «Філософськими листами» Вольтера; зав'язує дружні стосунки з Дені Дідро, Кондільяком, Мальбраншем, Д'Аламбером, Гольбахом. Активно співпрацює в науковому виданні «Енциклопедія наук, мистецтва і ремесел», де він очолює відділ музики і публікує ряд ключових статей. У 1752 р. бере участь в оголошеному Дижонівською академією конкурсі робіт на таку тему: «Чи сприяло відродження наук і мистецтв поліпшенню моралі», написавши трактат «Міркування про науки і мистецтва», в якому ним полемічно загострено і парадоксально запропоновано негативну оцінку ролі науки і мистецтва, різко критикуючи відповідно, за його оцінкою, художня спокуса падіння моралі. Тим самим Руссо була сформульована позиція не тільки альтернативна ідеалам Просвітництва, а й розриває традиційний для Європи синкріз етики та естетики: «науки, література і мистецтво (...) обвивають гірляндами квітів заковують людей у залізні ланцюги, заглушають в них природне почуття свободи (...), змушуючи їх любити своє рабство і створюючи, так звані, цивілізовані народи (...). Наші душі розбещувалися, у міру того як удосконалювалися науки і мистецтва». Завдяки цьому твору, разом з премією в конкурсі до Руссо прийшла слава оригінального мислителя, яка ще більш зміцніла після публікації «Міркування про походження та основи нерівності між людьми» і «Міркування про суспільний договір».

У своїх працях він стверджував, що незалежно від майнового стану, всім громадянам у суспільстві повинні бути надані рівні політичні права і в розумно влаштованій державі не повинно бути ні багатих, ні бідних. Приватну власність Руссо не вважав природним правом. «На зорі своєї історії, – говорив він, – людство не знало ні держави, ні власності і було щасливим і вільним. Приватна власність розділила людей на багатих і бідних, породила державу, яка стала машиною для пригнічення багатими бідняків». Але приватна власність стала беззаперечною основою суспільства і відмовитися від неї не можна. Але можна регулювати відносини між багатими і бідними, розподіляючи спадок між членами родини, обкладаючи населення розумним податком. Державна влада, за Руссо, порівнювалася із законодавчою владою, яка була представлена народом. Причому лише народ повинен був контролювати всі закони, які створювалися законодавцями. Виконавча влада впроваджувала закони до життя.

Ідеальним державним устроєм для Руссо була республіка, але не парламентська, а пряма демократія на зразок античних Афін, де все населення збиралося для вирішення всіх питань на майдані і вирішувало їх, передаючи виконання своїх рішень магістрантам, яких вибирали і контролювали. Але, разом з тим, така республіка була можлива в невеликій державі і за наявності у населення високих моральних якостей.

Утеча з Франції до Женеви врятувала Руссо від арешту, але не від переслідувань з боку швейцарської влади. Ізоляція Руссо була посилена тим, що вимушений відрив від «Енциклопедії» трансформувався в особистий розрив (багаторічна запекла полеміка з Вольтером, різка критика енциклопедичної статті «Женева» з питання приписуваних Женевським пасторам соціанських поглядів, *соцініанство, або антитринітарне вчення соцініан, – отримало свою назву від імені Фауста Соціна. Воно являє подальший і більш сміливий раціоналістичний рух в протестантській богословській науці*), що грало на руку клерикальним противникам «Енциклопедії», що домагалися її заборони.

У 1765 році Руссо був змушений відмовитися від женевського громадянства і покинути континент. У 1766–1767 роках він поселився в Англії; проте, посварившись з Юмом, повертається до Франції, де в силу болючої підозріливості, яка змушує його бачити в колись «ніжно улюбленому» Дідро, Гольбасі та інших друзях своїх «ненависників» і таємних переслідувачів. Тому він веде відокремлений спосіб життя, здобуваючи прожиток переписуванням нот і шукаючи розради в мемуарах та одиноких прогулянках. Почуття безвихідної самотності, характеризує глибоко песимістичний умонастрій останніх років життя Руссо, яке виражається як в крайньому індивідуалізмі («я не повинен і не хочу займатися нічим, окрім себе»), так і в інтенції до масштабних похмурих узагальнень («товариська і любляча особистість» незмінно приречена на нерозуміння, заздрість, неприязнь і, в підсумку, – на самотність і втрату ілюзій: «Усі... думки про щастя в цьому житті виявилися химерами»). Зміст і емоційна забарвленість творів цих років («Сповідь», «Діалог», «Прогулянки самотнього мрійника») дають підставу для висловленої в рамках екзистенціалізму оцінки Руссо як одного з предтеч. У 1778 році, оселившись на запрошення одного зі своїх шанувальників в його маєтку у Ерменонвіллі, Руссо, будучи важко хворим, йде з життя. Він був похований у Ерменонвіллі, на острові посеред озера; в 1791 році за рішенням Законодавчих Зборів прах Руссо був перенесений до Паризького Пантеону. Специфіка філософських поглядів Руссо, так само як і витоки його особистої трагедії, багато в чому визначалися тим статусом, який його концепція

об'єктивно займає в традиції Просвітництва. Руссо закликав не до революції, а до реформ. Його передчуття близького соціального перевороту сформувалося від того, що він не бачив у сучасних йому монархіях можливості оновлення.

Через деякий час великий англійський поет Джордж Байрон скаже про цього чудового гуманіста і просвітителя, що він похитнув монархію і трон».

Список використаних джерел

1. М. А. Можейко. РУССО (Rousseau) Жан-Жак (1712–1778). Новейший философский словарь. – С. 862 [Электронный ресурс]. – Режим доступа : http://www.gumer.info/bogoslov_Buks/Philos/fil_dict/676.php.
2. Ольга Саприкина. Жан-Жак Руссо – предвестник Великой революции [Электронный ресурс]. – Режим доступа : <https://www.youtube.com/watch?v=dsM57E3pm2U>.

ДЕНІ ДІДРО (1713–1784 рр.)

«Дені Дідро – французький філософ і ідеолог Просвітництва, письменник, теоретик мистецтва, глава енциклопедистів народився в 1713 році. Початкову освіту він отримав у школі єзуїтів, потім навчався у коледжі д'Аркур у Парижі. Перші ж твори Дідро характеризуються гострою полемічністю, антиклерикальною і антимонархічною спрямованістю, що спочатку поставило його в опозиційне становище стосовно влади: написана в 1746 році робота

«Філософські думки» того ж року була спалена за рішенням Паризького парламенту (поряд з «Природною історією душі» Ламетрі), а сам Дідро за цілим рядом доносів був заарештований за пропаганду «небезпечних думок» і ув'язнений у Вінсенському замку. Наступні після тримісячного ув'язнення 20 з гаком років життя Дідро були присвячені створенню 35-томної «Енциклопедії, або Тлумачного словника наук, мистецтв і ремесел» (1751–1780 рр.), видання якої зусиллями Дідро було доведено до завершення. «Енциклопедія» об'єднала навколо себе найбільш яскравих і прогресивних представників філософської думки освіти (Руссо, Д'Аламбер, Вольтер, Кондільяк, Монтеск'є, Гольбах та ін.) У написаному Дідро «Проспекті» (1750 р.) до «Енциклопедії» було поставлене грандіозне завдання «зобразити загальну картину зусиль людського розуму у всіх галузях знання у всі часи». Перекоаний у соціальних можливостях аплікації конструктивного потенціалу філософії, Дідро після закінчення роботи над «Енциклопедією» (1773 р.) на запрошення Катерини Великої відвідує Росію з метою втілити в життя оптимальний варіант співвідношення і взаємодії філософії та політики, що розуміється ним як настанова мудрого філософа для освіченого монарха.

За час перебування в Росії (з весни 1773 р. до весни 1774 р.) Дідро були написані «Зауваження на Наказ її Імператорської Величності депутатам Комісії зі складання законів», «Філософські, історичні та інші записки різного змісту», «План університету, чи школи публічного викладання всіх наук, для Російської держави», в яких містилася масштабна соціально-політична програма законодавчих і організаційно-управлінських реформ, заснованих на фундаментальній демократичній ідеї Просвітництва про те, що «лише нація є справжній суверен, а істинним законодавцем може бути лише народ», у той час як «хороший государ є лише відданим управителем». Основний пафос запропонованої Дідро програми полягав у перетворенні Росії на конституційну монархію з ринковою економічною основою, скасуванням станової структури, введенням виборчого парламенту і установчих зборів як законодавчого органу і суб'єкта національного суверенітету. Дідро був обраний почесним членом Петербурзької академії наук. У Росії ще за життя Дідро були видані в російському перекладі деякі його роботи і переведені з «Енциклопедії» «Статті про філософічні толки» (1774 р.). Когнітивний оптимізм характерний і для філософської концепції Дідро: відштовхуючись від початкової скептичної тези «ми не знаємо майже нічого», Дідро проте вважає, що уявлення людини про світ стають все більш і більш адекватними» у міру прогресу людських

знань». Онтологічна концепція Дідро може бути охарактеризована як послідовний матеріалізм: «У Всесвіті є тільки одна субстанція» – нестворена одвічна матерія, що розуміється в концепції Дідро як внутрішньо активна і наділена потенціалом саморуху: «Я зупиняю свої погляди на загальній масі тіл і бачу все в стані дії і протидії, все гине в одній формі і відновлюється в іншій, всюди – всілякі сублімації, дисолюції, комбінації. Звідси я роблю висновок, що матерія Гете-Роген; що існує в природі нескінченна кількість різноманітних елементів; що в кожного з цих елементів є своя особлива, внутрішня, вічна, непорушна сила, і що всі ці притаманні тілу сили мають свої дії поза тілом; звідси народжується рух або загальне бродіння у всесвіті». Фактично рух розуміється Дідро максимально широко – як зміна взагалі, причому «тіло сповнене діяльністю і саме по собі, і за природою своїх основних властивостей – розглядаємо ми його «в молекулах або в масі» і «сила кожної молекули невичерпна». Дідро належить також прогностична ідея про принципову можливість – у майбутньому, на новому рівні науки і техніки – розподілу тих частинок, які в природному своєму стані виступають як «елементи»: «Коли-небудь штучна операція ділення елементів матерії» може піти значно далі того, чим вона вироблялася, виробляється і буде здійснюватися у поєднанні природи, наданій самій собі». Поглядам Дідро на природу, які оформилися на базі концепції «вічної течії природи», притаманний трансформізм («усе навколишнє невинно змінюється») як вид еволюціонізму: «На початку часу знаходиться в бродінні матерія породила Всесвіт» і різних живих істот, – це «бродіння як внутрішня активність матерії» продовжує і продовжуватиме комбінувати маси матерії, доки з них не вийде якась життєздатна комбінація».

Таким чином задовго до Дарвіна Дідро була фактично сформульована ідея адаптаційних механізмів біологічної еволюції і природного відбору. Трансформізм Дідро, поряд з більш пізньою еволюційною гіпотезою Вольфа і космогонічною гіпотезою раннього Канта, є важливою віхою у становленні еволюційних поглядів на природу. Принцип трансформізму поширюється в концепції Дідро і на сенсорну сферу: «елементами природи» Дідро слідом за Мопертюї і вважає чи не механічні атоми, але «органічні молекули», наділені нерозвиненою вихідною властивістю чутливості. Однак якщо Мопертюї постулював наявність у елементів матерії всієї гами проявів психіки, то Дідро в дусі еволюціонізму вважає, що «варто було б задовольнитися припущенням чутливості в тисячу разів меншою, ніж чутливість

тварин, найбільш близьких до мертвої матерії». «Чутливість» виступає у Дідро як «загальна й істотна властивість матерії»; розвиток цієї елементарної сенсорної здатності виступає основою формування зрілої психіки тварин і ментальних здібностей людини, заснованих на чуттєвому досвіді. Важливо, що це еволюційний рух, що приводить до переходу від неживої («відчуваючої») до живої («мислячої») матерії, що здійснюється принципово немеханічним шляхом: «як крапля ртуті зливається з іншою краплею ртуті, так відчуває і жива молекула, що змішується з іншою відчуваючою і живою молекулою... Спочатку були дві краплі, після дотику стала лише одна». Мисляче «Я» Дідро порівнює у людини з павуком, який «гніздиться» в корі головного мозку, а нервову систему, яка пронизала весь людський організм, – з «нитками павутини», поширеними таким чином, що «на поверхні нашого тіла немає жодної точки без їх відростків». Це дозволяє людині «почуттями пізнати природу». Сенсорна здатність людини розглядається ним на основі запропонованої Гартлі «вібраційної теорії»: «Ми – інструменти, обдаровані пам'яттю і здатністю відчувати. Наші почуття – клавіші, по яких ударає навколишня природа і які часто самі по собі вдаряють». Проблема єдності свідомості і рефлексивної самосвідомості (до Дідро – проблема «асоціації ідей» у Юма, після Дідро – проблема «трансцендентальної єдності аперцепції» у Канта) вирішується на основі феномена пам'яті, пов'язаної з певною фізіологічною організацією організму, що забезпечує зберігання накопичених даних досвіду (інформації): «істота відчуває, що має цією організацією, придатною для пам'яті, пов'язує отримані враження, творить цим зв'язком історію, складову історію свого життя, і доходить до самосвідомості. За Дідро, саме почуття є «джерелом усіх наших знань». Разом з тим, гносеологічна позиція Дідро далека від крайнощів сенсуалізму. Він конструює нову форму раціональності, яка ґрунтувалася б на єдності чуттєвого і раціонального: спостереження збирає факти, міркування їх комбінує, досвід перевіряє результати комбінацій. Згідно з Дідро, «з'ясована природа» може бути тільки суб'єктом, що синтезує» експериментальні і «раціональні» форми філософствування, в силу чого він вважав за необхідне «групі умоглядних філософів зволити з'єднатися з групою філософів діючих» – «в інтересах істини». Характерна для матеріалізму XVIII ст. механістична ідея комбінаторики чуттєво-емпіричних даних істотно видозмінюється у Дідро, причому не стільки у зв'язку з загально-просвітницьким пафосом звеличення розуму як «пана» і «судді» почуттів, скільки у зв'язку з розробкою конкретних гносеологічних

механізмів, які реабілітують гіпотезу як форму наукового знання (після знаменитого ньютонівського «гіпотез не створюю»). Дідро аж ніяк не зводить раціональне мислення до калькуляції досвідчених даних, але, навпаки, фіксує, що «велика звичка досвідчених спостережень виховує (...) чуття, має характер натхнення» і що дозволяє творчо інтегрувати емпіричну інформацію і вбачати в ній неочевидні узагальнення. І хоча в цілому передбачається, що силіогізми не друкуються мислячою свідомістю, але тільки реконструюються ним, будучи «виведеними» самою природою, проте Дідро вводить у свою гносеологію ідею «дивного» характеру найбільш значних гіпотез, що вимагають для свого висунення «великої уяви» і заснованих «на протилежностях або на настільки відокремлених, ледь помітних аналогіях», що після цих гіпотез» марення хворого не здадуться ні химерними, ні більш незв'язними». Водночас будь-яка (навіть найбільш «дивна») гіпотеза потребує перевірки на істинність. Причому, передбачаючи методологічні побудови позитивізму, Дідро висуває вимогу двох етапів цієї перевірки, фактично відповідних етапах апробації гіпотези на логічну несуперечливість («для абсолютно невірних поглядів достатньо однієї першої перевірки») та її змістовно-предметної верифікації, в ході якої можливо, що при «множенні дослідів не отримуєш бажаного, але все ж може статися, що зустрінеш щось краще». Аналогічна архітектоніка (вихідна сенсорна основа і оформляється на її базі і що чинять на неї зворотний вплив раціональні структури) характерна і для моральної філософії Дідро. Відстоюючи традиційну для Просвітництва концепцію «природної людини» з її формулою «природних людських потреб» як відповідних людській природі, Дідро, разом з тим, ставлячи питання про природність поганих схильностей, приходять до необхідності розумного їх обмеження, і, обговорюючи питання про можливість виховання як такого, відступає від жорсткої парадигми вродженої «природності», допускаючи вплив на моральну свідомість соціальних чинників: «якщо закони хороші, то і вдачі гарні; якщо закони погані, то й звичаї погані». Під хорошими законами розуміються в цьому випадку такі, які «зв'язують благо окремих індивідів із загальним благом», задаючи ситуацію неможливості» зашкодити суспільству, не зашкодивши самому собі». Примітно, що проблема держави, яка трактується Дідро в концепції суспільного договору (у характерному для Просвітництва ключі), занурюється ним і в моральний контекст, задаючи тим самим новий вектор інтерпретації політико-соціальної проблематики. У змальованій системі відліку Дідро формулює утилітаристський

принцип, аналогічний принципу «розумного егоїзму»: «для нашого власного щастя в цьому світі краще бути, зрештою, чесною людиною». І над принципами «природності» і «розумного егоїзму» промальовується у Дідро ригористичний моральний імператив: «Має ж бути гідність, властива людській природі, яка ніщо не може заглушити». Таке трактування моралі виступає семантичною і аксіологічною основою формулювання Дідро універсальною моральною максимою, яка випереджає кантівський категоричний імператив: людина повинна вчиняти по відношенню до інших так, як вона хотіла би, щоб вони вчиняли по відношенню до неї. У галузі естетики Дідро розвивав традиційну для Просвітництва концепцію мистецтва як «наслідування природі», однак, стосовно до теорії театру ним була розроблена концепція актора-аналітика, який втілює на сцені не пережиті ним пристрасті (теза, що згодом лягла в основу системи Станіславського), але виражає сутність соціальних і психологічних типажів, при цьому орієнтуючись «не на безпосереднє запозичення з життя», а на так звані «ідеальний образ» («першообраз»). Останній моделює той чи інший тип особистості або соціальної ролі. Слід зазначити, що у філософській концепції Дідро випереджена і та особливість європейської самосвідомості, яка була експліцитно виражена в гегелівському постулаті «розірваної свідомості». Ця ідея фундована у Дідро не соціально-психологічно, але виключно змістовно і впливає з діалогічної структури його творів: ряд з них написано у формі діалогу («Розмова Д'Аламбера з Дідро», «Сон Д'Аламбера», «Продовження розмови», романи «Племінник Рамо», «Жак-фаталіст і його господар»). Використаний Дідро сократичний метод дозволяє виявити в ході процесуального діалогу не тільки протиріччя між позиціями сторін, що дискутують, а й внутрішню суперечливість кожної з них, що виявляється екзистенційно, смисложиттєво значимо для співрозмовників. Розкриті в контексті діалогів дилеми єдиності і гетерогенності матерії, свободи і необхідності, необхідності та випадковості, сенсуалізму і раціоналізму, вроджених нахилів та виховного впливу середовища тощо, оформляються в концепції Дідро як «парадокси» (Дідро свій метод називає «методом парадоксів»), які семантично і з точки зору свого статусу виявляються ізоморфними прийдешні кантовским антиноміям. І як у системі Канта виникнення антиномії знаменує собою вихід розуму за свої межі, так і для Дідро парадокс сповіщає про кордон позитивної тези, за яким – антитеза є його протилежністю.

Таким чином, концепція Дідро може бути оцінена не тільки як знаменна віха в розгортанні традиції Просвітництва і новоєвропейської філософії, а й як великий крок у напрямі до філософської німецької класики і неklasичних форм філософствування, що говорить від імені «розірваної свідомості». Оцінюючи місце філософії Дідро в історико-філософській традиції, можна звернутися до його метафори, яка зображує «неосяжну сферу наук (...) як широке поле, одні частини якого темні, а інші висвітлені». З урахуванням оригінальних авторських праць Дідро і його натхненної праці по створенню «Енциклопедії», можна з повним правом сказати, що ним з честю виконана як одна, так і інша задача. Дідро являє собою зразок людини, яка зробила все можливе, щоб втілити в дійсність свої ідеали і «намагатися залишити після себе більше знань і щастя, ніж їх було раніше». Для філософії постмодернізму Дідро, з одного боку, виступає символом-персоніфікатором класичної культури в цілому, з іншого – у його філософії нерідко відшукуються семантичні моменти (наприклад, презумпція парадоксальності), випереджаючи постмодерністську стратегію Логотомія (суперечка про слова, коли в процесі дискусії учасники не можуть прийти до єдиної точки зору через те, що не уточнили початкові поняття).

Основні твори: вільний авторський переклад і коментар роботи А. Е. К. Шефтсбері «Дослідження про гідність і чесноти» (1745 р., Голландія), анонімно видані «Думки філософа» (1746 р.), «Лист про сліпих у повчання зрячим» (1749 р.), «Думки про тлумачення природи» (1754 р.), трилогія «Розмова д'Аламбера з Дідро», «Сон Д'Аламбера» і «Продовження розмови» (1769 р.), «Філософські принципи матерії і руху» (1770 р.), «Життя Сенеки» (1778 р.), розширена до «Досвіду про царювання Клавдія і Нерона» (1782 р.), «Елементи фізіології» (1777–1780 рр.); посмертно опубліковані «Прогулянка скептика, або Алеї» (1747 р., вид. у 1796 р.), «Систематичне спростування книги Гельвеція» Про людину» (1773 р., вид. у 1785 р.), антиклерикальний роман «Черниця» (1760 р., вид. у 1796 р.), морально-філософські романи «Племінник Рамо» (1762 р., вид. у 1792 р.), «Жак-фаталіст і його господар» (1773 р., вид. у 1792 р.)».

Список використаних джерел

1. М. А. Можейко. ДИДРО (Diderot) Дени (1713–1784). Новейший философский словарь. – С. 320 [Электронный ресурс]. – Режим доступа : http://www.gumer.info/bogoslov_Buks/Philos/fil_dict/224.php.

КЛОД АДРІАН ГЕЛЬВЕЦІЙ (1715–1771 рр.)

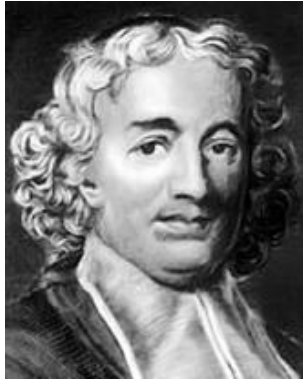
«Гельвецій Клод Адріан – французький філософ, найбільший представник французького Просвітництва і школи французького матеріалізму, ідеолог революційної французької буржуазії XVIII ст. Основні твори: «Про розум» (1758 р., в 1759 році спалено за розпорядженням парламенту, як такий, що представляє небезпеку для держави і релігії), «Про людину, її розумові здібності і її виховання» (1769 р., видано в 1773 р.) та ін. Гельвецій розробив вельми динамічну філософську картину світу: природа, частиною якої є людина, існує вічно і має підставу в собі самій; в ній все знаходиться в русі і розвитку; все народжується, росте і гине; все переходить з одного стану в інший. Ніщо в часі і просторі не передує матерії. Гельвецій обґрунтовував єдність матерії і руху, матерії і свідомості. Разом з тим, на відміну від Дідро, вважав, що матерія лише на певному етапі свого розвитку і організації знаходить здатність відчуття. Гельвецій відкидав не тільки теїзм, а й деїзм вольтерівського толку. У класичній традиції Просвітництва коріння ідеї надприродного і релігії Гельвецій шукав у темряві й невігластві людей, в почутті страху смерті, в організованому обмані одних людей іншими. Питання про пізнаваність світу Гельвецій вирішував з позицій матеріалістичного сенсуалізму, будучи противником агностицизму. Принцип матеріалістичного сенсуалізму Гельвецій використовував у поясненні суспільства і людини. Людина, за Гельвецієм, – природна істота, наділена почуттями, свідомістю, пристрастями, і є основою суспільства. З чуттєвої природи людини Гельвецій виводив рушійний початок суспільного життя – принцип егоїзму, себелюбства. Ідея Гельвеція про те, що в діяльності людей, спрямованої на самозбереження і придбання життєвих благ, слід

шукати ключ до пояснення соціальних процесів, була теоретично перспективною для свого часу. Гельвецій стверджував рівність природних розумових здібностей людей всіх рас і національностей. Причину нерівності умів бачити в різному вихованні і різних умовах життя. Майбутнє суспільство Гельвецій уявляв вільним від станового поділу і станової нерівності. Був відкритим противником феодальних устоїв. Діяльність Гельвеція зіграла значну роль у духовній підготовці Великої французької революції XVIII ст».

Список використаних джерел

1. Петушкова Е. В. Гельвеций (Helvetius) Клод Адриан (1715–1771). Новейший философский словарь. – С. 224 [Электронный ресурс]. – Режим доступа : http://www.gumer.info/bogoslov_Buks/Philos/fil_dict/.

**ЕТЬЕН-ГАБРИЕЛЬ МОРЕЛЛИ
(1717 або 1718 рр. –?)**

«Французький мислитель XVIII століття Етьєн-Габріель Мореллі народився у 1717 р. або 1718 р. Дата смерті невідома.

Про Мореллі мало що відомо, а все, що відомо не є цілком вірогідним. Вважається, що він жив у містечку Вітрі-ле-Франсуа і працював учителем. З ім'ям Мореллі пов'язані вісім книг, виданих у 1743–1778 рр. Утім, ще у сучасників авторство більшості цих книг викликало сумніви.

Найбільш помітні два твори Мореллі. У 1753 році Мореллі опублікував твір «Базіліада, або Корабельна аварія біля плавучих островів», в якій змалював картини комуністичної утопії. В основу книги покладено особливості розвитку і функціонування імперії Інків,

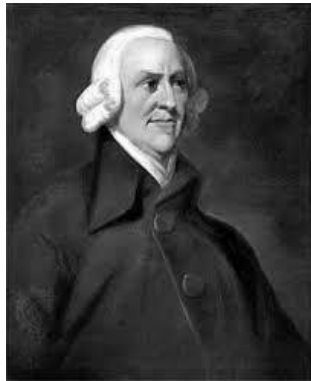
яку Луї Боден називав «соціалістичною імперією». У відповідь на її критику в 1755 р. Мореллі виступив з трактатом «Кодекс природи, або Справжній дух її законів», де докладно обґрунтував свою позицію (цей трактат сучасники приписували більш відомим мислителям Просвітництва – Дідро, Туссену, Лабомелю).

Погоджуючись з ідеями Руссо, Мореллі вважав, що за природним законом людина добра, але зіпсована приватною власністю. У суспільстві майбутнього, писав Мореллі, «ніщо не належатиме нікому – крім предметів, якими людина безпосередньо користується в цей момент для своїх потреб, задоволень, повсякденної роботи. Кожен громадянин буде вносити свій особистий внесок у діяльність співтовариства (комуни) у відповідності зі своїми здібностями, своїм хистом і своїм віком». Існує точка зору, що саме до цього пасажу Мореллі сходить гасло «Від кожного – за здібностями, кожному – за потребами», сформульований Карлом Марксом. Енгельс в «Анти-Дюрінгу» писав, що Маблі і Мореллі створили «прямо комуністичні теорії» ».

Список використаних джерел

1. Мореллі Етьєнн-Габріель [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <https://www.google.ru/#newwindow=1&q=%D0%BC%D0%BE%D1%80%D0%B5%D0%BB%D0%BB%D0%B8>.

АДАМ СМІТ (1723?–1790 рр.)

«Адам Сміт – шотландський мислитель та економіст, філософ-етик, який виклав систему, що пояснює роботу вільного ринку, засновник

сучасної економічної теорії народився у Керколді в шотландському окрузі Файф у родині митного чиновника. Народився 1723 року (точна дата народження невідома) і хрещений 5 червня 1723 року у містечку Керколді. Його батько, якого також звали Адам Сміт, помер за 2 місяці до народження сина, мати – Маргарет Дуглас. Передбачається, що Адам був єдиною дитиною в сім'ї, оскільки ніде не знайдено записів про його братів і сестер. Вважалося, що школа в Керколді була однією з найкращих тогочасних шкіл Шотландії, і Адама з дитинства оточували книги. У віці 14 років вступив до університету Глазго, де два роки вивчав етичні основи філософії під керівництвом Френсіса Хатчісона. На першому курсі він вивчав логіку (що було обов'язковою вимогою), далі перейшов до класу моральної філософії; вивчав давні мови (особливо давньогрецьку), математику, астрономію, мав репутацію дивної, але розумної людини. У 1740 році Адам виграв стипендію на продовження навчання в Бейлліол-коледжі – одному з найстаріших коледжів Оксфордського університету. Сміт критично відгукувався про якість навчання в Оксфорді, вважаючи її значно гіршою, ніж в Глазго. У «Багатстві народів» Адам Сміт писав, що «В Оксфордському університеті більшість професорів вже протягом багатьох років відмовились від всього, навіть від видимості викладання». В Оксфорді, Адам отримав доступ до величезної бібліотеки, тому присвячував свій час читанню книжок. Ближче до кінця навчання, через нервові зриви, Адам серйозно захворів. Він кидає навчання у Оксфорді в 1746 році, не чекаючи закінчення своєї стипендії. Влітку 1746 р. після повстання прихильників Стюартів він поїхав до Керколду, де два роки займався самоосвітою.

У 1748 році Адам Сміт починає читати лекції в Единбурзькому університеті (як протеже лорда Кеймса (Генрі Хьюмен), з яким познайомився під час однієї з поїздок в Единбург). Адам читав лекції з риторики, мистецтва написання листів і пізніше з предмета «досягнення багатства», де він вперше детально виклав економічну філософію «очевидної і простої системи природної свободи», що знайшло відображення в його найвідомішій роботі «Дослідження про природу і причини багатства народів». Саме підготовка лекцій для студентів цього університету і наштовкнула Адама Сміта до формулювання його уявлень про проблеми економіки та його ідеї вільного ринку.

Основою наукової теорії Адама Сміта було прагнення поглянути на людину з трьох сторін: з позицій етики та моральності, з громадських і державних позицій, з економічних позицій.

Близько 1750 року Адам Сміт знайомиться з Девідом Юмом, який був старший за нього майже на десять років. Подібність їхніх поглядів, відображених у працях з історії, політики, філософії, економіки і релігії, вказує, що разом вони формували інтелектуальний альянс, який грав важливу роль у період виникнення так званого Шотландського просвітництва.

У 1751 році Сміта призначено професором логіки в університеті Глазго. Читав лекції з етики, риторики, юриспруденції і політичної економії. У 1759 році опублікував працю «Теорія моральних почуттів», в якій здійснив соціально-психологічний аналіз етичної поведінки людини, яка дозволяє їй жити з іншими в суспільстві. Після публікації «Теорії моральних почуттів», Сміт почав приділяти більше уваги в своїх лекціях юриспруденції та економіці, і меншою мірою – теорії моралі. Наприклад, Сміт читав лекції про те, що причиною збільшення національного багатства є праця, а не кількість золота та срібла, що було основою меркантилізму, панівної на той час в Західній Європі економічної теорії.

Джерелом інформації про розвиток ідей Сміта є записи лекцій Сміта, зроблені приблизно в 1762–1763 роках одним з його студентів і знайдені економістом Едваном Кенаном. Згідно з лекціями, курс моральної філософії у виконанні Сміта до того моменту був швидше курсом соціології та політичної економії; висловлювалися матеріалістичні ідеї, а також початок ідей, які отримали розвиток в «Багатстві народів». До інших джерел належать знайдені в 1930-х роках начерки перших розділів «Багатства»; вони датуються 1763 роком. У цих начерках містяться ідеї про роль поділу праці, поняття продуктивної праці, і так далі; критикується меркантилізм, дається обґрунтування *Laissez-faire*.

У Глазго Сміт прожив 13 років, регулярно переїжджаючи на 2–3 місяці в Единбург; тут він користувався повагою, завів собі коло друзів, вів спосіб життя клубного холостяка. Збереглися відомості, що Адам Сміт двічі, в Единбурзі та в Глазго, ледь не одружився, але з якихось причин цього не сталося. Ні в спогадах сучасників, ні в його листуванні не збереглися докази того, що це сталося насправді. Сміт жив з матір'ю (яку пережив на 6 років) і незаміжною кузиною (померла за два роки перед ним). Один із сучасників, який відвідав будинок Сміта, зробив запис, згідно з яким в будинку подавалася національна шотландська їжа, дотримувалися шотландських звичаїв. Сміт цінував народні пісні, танці та вірші, одне з його останніх

книжкових замовлень – кілька примірників першого тому віршів Роберта Бернса (який сам високо цінував Сміта, і неодноразово посилався на його роботи в своєму листуванні). Попри те, що шотландська мораль не захочувала театр, сам Сміт любив його, особливо французький театр.

У 1762 році в Університеті Глазго Адам Сміт отримав звання доктора юридичних наук. У кінці 1763 року він отримав пропозицію від Чарльза Тауншенда, за рекомендацією Девіда Юма, стати вихователем для свого пасинка, Генрі Скотта, молодого герцога Баклю. Сміт погоджується на пропозицію і подає у відставку з посади професора.

У 1763–1766 роках Сміт прожив у Франції, будучи вихователем герцога Баклю. Таке наставництво дуже поліпшило його становище: він повинен був отримувати не тільки платню, але й пенсію, що надалі дозволило йому не повертатися в університет Глазго, і працювати над книгою. У Парижі він був присутній в «антресольному клубі» герцога Кене, тобто особисто познайомився з ідеями фізіократів; втім, за свідченнями, на цих зборах він більше слухав, ніж говорив. Однак, вчений і письменник Аббат Морель у своїх мемуарах говорив, що талант Сміта вразив мес'є Торго; він неодноразово розмовляв зі Смітом про теорію торгівлі, банки, державний кредит та інші питання «великого твору, який він замислив». З листування відомо, що Сміт спілкувався також з Д'Аламбером і бароном Гольбахом, крім того, він був введений в салон мадам Жоффрен, мадемуазель Леспінасс, бував у Гельвеція. До поїздки в Париж (з грудня 1765 по жовтень 1766 року) Сміт і Баклю півтора року жили в Тулузі, і кілька місяців – у Женеві. Тут Сміт відвідав Вольтера в його женевському маєтку.

Після повернення з Франції Сміт півроку прожив у Лондоні в якості неофіційного експерта при міністрі фінансів, а з весни 1767 року він шість років безвилазно прожив в Керколді, працюючи над книгою. Він скаржився, що напружена одноманітна робота підриває його здоров'я, і в 1773 році, їдучи в Лондон, навіть вважав за потрібне оформити права на книгу в якості спадщини для Юма в разі його смерті. Сам він вважав, що їде в Лондон з готовим рукописом, однак насправді в Лондоні йому знадобилося ще три роки на доопрацювання, додаткову вичитку і вивчення статистичних звітів. При цьому книгу він не писав сам, а диктував писареві, після чого правив і обробляв рукопис і давав переписувати її остаточно. Частиною доопрацювання було включення в книгу деякої інформації замість посилань на публікації інших авторів.

Надзвичайну популярність Сміт здобув у 1776 році після публікації праці «Дослідження про природу і причини багатства народів», в якій у деталях описує наслідки економічної волі. У книзі обговорено такі концепції як *laissez-faire*, роль егоїзму, поділ праці, функції ринку і міжнародне значення вільної економіки. «Багатство народів» відкрило економіку як науку, сформулювавши доктрину вільного підприємництва. Сміт виклав інтелектуальну систему, що пояснила роботу вільного ринку і дотепер є основою економічного укладу. Найвідоміший афоризм Сміта – невидима рука ринку – фраза, яку він використовував для пояснення того як егоїзм стає ефективним важелем в розподілі ресурсів.

У 1778 році Сміта призначено керівником митного управління Единбурга (Шотландія). Він отримував оклад в 600 фунтів стерлінгів, вів скромний спосіб життя в орендованій квартирі, витрачав гроші на благодійність, єдиною його цінністю була бібліотека. До роботи він ставився серйозно, що заважало науковій діяльності. Проте, він планував написати третю книгу – «Загальну історію культури і науки». Після його смерті були знайдені і опубліковані замітки про історію астрономії та філософії, а також про витончені мистецтва. За життя Сміта «Теорія моральних почуттів» була видана 6 разів, а «Багатство народів» – 5 разів. Третє видання «Багатства» було значно доповнено, була включена глава «Висновок про меркантилістичну систему». В Единбурзі у Сміта був свій клуб, по неділях він влаштовував вечері для друзів. Адам Сміт помер після тривалої хвороби 17 липня 1790 р. в Единбурзі.

Завдяки його працям політична економія виділилась як самостійна галузь знань з гуманітарних наук, стала академічною дисципліною та обов'язковою складовою економічної освіти».

Список використаних джерел

1. Адам Сміт. Матеріал з Вікіпедії – вільної енциклопедії [Електронний ресурс]. – Режим доступу : http://uk.wikipedia.org/wiki/%D0%90%D0%B4%D0%B0%D0%BC_%D0%A1%D0%BC%D1%96%D1%82.
2. Адам Смит – центральная фигура классической политической экономии. Экономическая теория. История экономических учений [Электронный ресурс]. – Режим доступа : <http://www.grandars.ru/student/ekonomicheskaya-teoriya/adam-smit.html>.

ПОЛЬ АНРІ ГОЛЬБАХ (1723–1789 рр.)

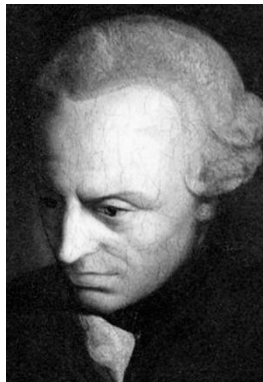
«Поль Анрі Гольбах – французький філософ, один із засновників школи французького матеріалізму та атеїзму, видатний представник французького Просвітництва, ідеолог революційної французької буржуазії XVIII ст. Німецький барон за походженням. Основні твори: «Система природи, або Про закони світу фізичного та світу духовного» (1770 р.), «Викриття християнства» (1761 р.), «Кишенькове богослів'я» (1768 р.), «Здоровий глузд» (1772 р.) та ін. Гольбах розробив філософську картину Всесвіту як єдиного цілого, де все знаходиться у взаємозв'язку один з одним. Стверджував первинність і незнищенність матерії, природи, яка існує незалежно від людської свідомості, нескінченної в часі і просторі. Гольбах зробив спробу з'єднати природничі уявлення про властивості та структурну організацію матерії з ґносеологічним підходом до її визначення. Так, за Гольбахом, матерія є все те, що впливає яким-небудь чином на наші почуття («Система природи»). Рух Гольбах визначав як спосіб існування матерії, її необхідність випливає з її сутності. Концепція загального взаємозв'язку і причинної обумовленості тіл у нескінченному Всесвіті, розроблена Гольбахом, була одним з філософських джерел лапласівського детермінізму і гіпотези космогонії Лапласа про еволюцію туманності і становлення Сонячної системи. У розумінні людини Гольбах стояв на позиціях еволюціонізму, вважав, що людина – продукт самодіяльності природи, ступінь в її розвитку, повністю підкоряється об'єктивним законам природи. Сутність людини, за Гольбахом, проявляється в її прагненні до самозбереження, до особистого блага і задоволення своїх

життєвих потреб. Гольбах, як і Гельвецій, спробував перенести принцип матеріалістично зрозумілого сенсуалізму на пояснення суспільного життя. Відстоював вчення про провідну роль потреб та інтересів у соціальному розвитку, формує ролі середовища по відношенню до особистості з її потребами. Гольбах був прихильником договірної теорії походження суспільних інститутів, в тому числі держави. Мірилом свободи членів суспільства Гольбах вважав благо суспільства в цілому. Виступав з різкою критикою феодальних устоїв. У теорії пізнання Гольбах дотримувався принципу матеріалістичного сенсуалізму, був непримиреним противником агностицизму і вчення про вроджені ідеї. Саркастично дотепно Гольбах виступав з критикою релігії і церкви. Гольбах, поряд з Гельвецієм, відіграв велику роль в духовній підготовці Великої французької революції XVIII ст».

Список використаних джерел

1. Е. В. Петушкова. ГОЛЬБАХ (Holbach) Поль Анри (1723–1789 pp.). Новейший философский словарь. – С. 256 [Электронный ресурс]. – Режим доступа : http://www.gumer.info/bogoslov_Buks/Philos/fil_dict/184.php.

ИММАНУИЛ КАНТ (1724–1804 pp.)

«Іммануїл Кант – німецький філософ і дослідник, з робіт якого починається німецька трансцендентально-критична філософія, народився у 1724 році у Кінегсбергу (Східна Прусія). Все життя його було

пов'язане з цим містом. Тут він у 1745 році закінчив університет, став доцентом (1755–1770 рр.), професором (1770–1796 рр.) і де був похований. У його інтелектуальній біографії традиційно розрізняють два періоди. Перший з них – «докритичний» – охоплює час з 1746 року – дати написання першої роботи (трактат «Думки про істинну оцінку живих сил») – до кінця 1760-х. У творах цього періоду ще не вироблено характерний для подальшого часу принцип критики. У центрі філософських інтересів Канта – питання філософії природи і особливо космології – походження і розвиток сонячної системи, історія Землі, перспективи її розвитку і т. ін. Твори цього періоду (головним з них є «Загальна природна історія і теорія неба», (1755 р.) пронизані гносеологічним оптимізмом, упевненістю у здатності досягнути те, що зазвичай було недоступним пізнанню. Епіграфом до творчості цього періоду могли б стати слова самого ж Канта: «Дайте мені матерію, і я побудую з неї світ... «Філософія другого періоду, що називається «критичним», звичайно датується роком написання Кантом дисертації на тему: «Про форму і принципи чуттєво сприйманого і розумо-осяжного світу» (1770 р.). Вона складається з трьох основних частин: гносеології, етики та естетики (об'єднаної з вченням про доцільність у природі). Кожній з трьох частин відповідає одна з трьох фундаментальних робіт Канта – «Критика чистого розуму», «Критика практичного розуму», «Критика здатності судження». Цей період тому й називається критичним, що у всіх творах Кант виходить з вимоги про те, що будь-яке філософське дослідження має базуватися на критиці або критичному дослідженні пізнавальних здібностей людини і тих меж, до яких простирається саме знання. Тобто, розробки безпосередньо філософської проблематики – онтології, філософії моралі і т. ін. повинна передувати гносеологія, або критичне дослідження пізнавальних здібностей, на які спираються будь-які галузі знання. Цій проблематиці і присвячена центральна робота Канта – «Критика чистого розуму» (1781 р.), що зробила системоформувальний вплив на розвиток подальшої трансцендентально-ідеалістичної традиції в німецькій філософії (Фіхте, Шеллінг, К. Л. Рейнгольд та ін.), а також на неокантіанство, особливо в його марбурзькій версії.

Усі слова Канта про метафізику як про світову мудрість, від якої людський дух ніколи не зможе відмовитися, звучать малопереконаливо. Швидше вони віддають останню данину величезній епосі в історії духу – епосі, яка так і не повернулася, бо Кант завдав їй смертельного удару. Етику за Кантом слід розглядати і як результат, і одночасно як вихідний пункт його теоретичної філософії, тому що саме проблема

людини та її свободи стала спонукальним мотивом всієї філософської творчості мислителя. Задум так званої метафізики моральності виник у Канта ще в 1760-ті. Написавши «Критику чистого розуму», він знову повертається до етики, якій присвятив «Основи метафізики моральності» (1785 р.), «Критику практичного розуму» (1788 р.), «Метафізику вдач» (1797 р.). В етиці, як і в гносеології, Кант був зайнятий пошуками загальнозначущих, необхідних, позачасових, тобто незалежних від зміни суспільних станів, прогресу і т. ін., законів людського існування, що визначають ті чи інші вчинки людей. У ролі головного такого закону Кант формулює так званий категоричний імператив або правило, що визначає форму морального вчинку: чини тільки відповідно до такої максими, керуючись якою, ти водночас можеш побажати, щоб вона стала загальним законом. Морально людина вчиняє лише тоді, коли зводить у закон своїх вчинків обов'язок перед людиною і людством, і в цьому сенсі ніщо інше, за Кантом, бути моральним просто не може. При цьому Кант прагнув строго відокремити свідомість морального обов'язку від усіх почуттів, емпіричних схильностей до виконання цього закону: вчинок буде моральним, якщо він зроблений виключно з поваги до цього закону. Головним в етиці для Канта було, таким чином, знайти загальну форму моральної поведінки людей, яка виключає саму можливість аморальних вчинків, зла і несправедливостей. Естетика викладена в першій частині його «Критики здатності судження». Згідно з Кантом, прекрасне є те, що обов'язково подобається всім без жодного утилітарного інтересу, а тільки своєю чистою формою, тобто це «незацікавлене задоволення», що отримується від споглядання форми предмета. Прекрасне у Канта в чомусь суб'єктивне, і його оцінка не може бути доведена, однак естетичне судження висловлюється так, як якби висловлювана в ньому оцінка мала загальне і необхідне значення. Вищим видом мистецтва Кант оголошує поезію, тому що вона підноситься до зображення ідеалу. У своїй філософії історії Кант відмовляється від теологічного розуміння історії та розмірковує в душі традиційних просвітницьких ідей, що пояснюють її виключно природними причинами. Значну роль в історичному процесі він відводить природним потребам людей, а також конфліктів між ними, які, за Кантом, і є джерелом історичного руху людства до своєї великої мети – загального правового громадянського суспільства. Важливе місце в соціально-історичній філософії Канта займали також проблеми війни і миру, а також встановлення стану «вічного миру» між державами. У трактаті «До вічного миру» (1795 р.) він детально

аналізує та формулює головні засоби досягнення і збереження миру. Вчення Канта являє собою вихідну ланку в наступності ряду систем філософського ідеалізму, що позначаються загальним терміном німецька трансцендентально-критична філософія (хоча саме воно послідовно ідеалістичним не є). Значення творчості Канта слід оцінювати, маючи на увазі ті досягнення, якими німецька філософія збагатила розвиток людської думки. У той же час слід відзначити і особистий внесок Канта в цей розвиток:

1. Кант уперше в історії філософії обґрунтував творчий, конструктивний характер людського пізнання, мислення і діяльності, показавши в передмові до другого видання «Критики чистого розуму», що самі предмети в процесі людської діяльності змушені узгоджуватися з людським пізнанням і його результатами, а не навпаки. Кант ґносеологічно обґрунтував людську свободу, довівши, що людина в принципі здатна виробляти нове – і в теоретичній і практичній діяльності. Таким чином, чисто теоретична проблема про можливість нового знання виявилася пройнята у Канта глибоко гуманістичним пафосом.

2. Поділяючи в цілому багато ідеалів просвітницького новоевропейського раціоналізму, Кант, разом з тим, вперше чітко позначив проблему межі і умов людського пізнання, «рішуче відкинувши, за словами Ніцше, домагання науки на універсальне значення і універсальні цілі». Ця тенденція отримує потім потужний імпульс у розвитку в різних філософських системах ХХ ст. («філософія життя», феноменологія, екзистенціалізм).

3. Створивши глибоко суперечливе, дуалістичне вчення про джерела пізнання, Кант дав потужний поштовх для подальшого розвитку філософської думки, що спробувала в принципі по-різному усунути цю половинчастість. Подальший розвиток німецької філософії був пов'язаний, головним чином, зі спробами створити цілісний, повний ідеалізм абсолютно чистою, в собі і через себе існуючої філософії. Цей ідеалізм у специфічній формі збагатив людську думку грандіозними досягненнями та здійснив колосальний вплив на розвиток новітньої філософії і всієї духовної культури та історії ХХ ст.».

Список використаних джерел

1. Румянцева Т. Г. КАНТ (Kant) Иммануил (1724–1804). Библиотека Гумер – философия. Новейший философский словарь. – С. 465–469 [Электронный ресурс]. – Режим доступа : http://www.gumer.info/bogoslov_Buks/Philos/fil_dict/321.php.

АНН-РОБЕР-ЖАК ТЮРГО (1727–1781 рр.)

«Тюрго Анн-Робер-Жак (1727–1781 рр.) – французький економіст, філософ-просвітител, державний діяч. Основний твір: «Роздуми про створення і розподіл багатства» (1766 р.). Після сходження на престол Людовіка XVI отримав призначення спочатку на посаду морського міністра (20.07.1774), а згодом – державного контролера фінансів (24.08.1774). Йому вдалося провести через парламент ряд едиктів, які передбачали реформи в дусі ідей економічного лібералізму. Діяльність Тюрго викликала невдоволення в різних колах і, поступившись натиску, Людовик XVI змушений був відправити його у відставку (12.05.1776) разом з однодумцями з держапарату. Тюрго створив одну з перших версій ідеї суспільного прогресу. Вважав, що на відміну від природи, схильною до змін циклічного характеру, суспільство, незважаючи на чергування підйомів і спадів, в цілому прогресує завдяки зростанню освіти. В якості основи виділення різних етапів суспільного розвитку Тюрго розглядав властивий їм тип виробництва матеріальних благ. За Тюрго, початковий етап історії характеризується збиранням і полюванням. Формою соціальної спільності на цьому етапі є плем'я, що складається з окремих сімей. Поширення скотарства призводить до зростання багатства, виникнення рабства, появи духу власності. Розвиток землеробства дає можливість виробляти більше, ніж необхідно для підтримки життя. На цій основі виникає земельна власність, прогресує поділ праці, виділяються ремесла, торгівля, з'являються міста, розвивається держава. Посилення нерівності сприяє подальшому прогресу, тому що дає частині людей дозвілля для занять мистецтвом і наукою. У політичній економії, розділяючи в цілому фізіократичні погляди, Тюрго зробив ряд суттєвих уточнень. Зокрема, вніс зміни у створену фізіократами схему класового поділу суспільства на:

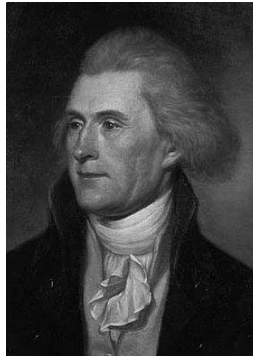
- 1) продуктивний клас (землероби);
- 2) клас земельних власників;
- 3) безплідний клас (виконує види праці, що не належать до землеробства).

Указав, що перший і третій класи, в свою чергу, розпадаються на капіталістів-підприємців та найманих робітників. Тим самим Тюрго підготував вчення про класову структуру, що знайшло відображення в «Багатстві народів» Адама Сміта. Тюрго відстоював принцип вільної економічної діяльності і вперше підійшов до розуміння значення власності на засоби виробництва у класовому поділі суспільства, розділяючи в середині «класу землевласників» і «класу ремісників» підприємців і найманих робітників. Загалом Тюрго був ідеологом капіталізму, який тільки-но народжувався. За висловом Карла Маркса «...був одним із інтелектуальних героїв, що повалили старий режим».

Список використаних джерел

1. Баканов А. А. ТЮРГО (Turgot) Анн Робер Жак (1727–1781). Новейший философский словарь. Научное издание. Главный научный редактор и составитель – ГРИЦАНОВ А. А. Минск. – 1999. – С. 735 [Электронный ресурс]. – Режим доступа : <http://philosophy.ru/edu/ref/slvrm.htm>.
2. Философский энциклопедический словарь / Гл. ред. Л. Ф. Ильичев, П. Н. Федосеев, С. М. Ковалёв, В. Г. Панов – М. : Сов. энциклопедия, 1983. – С. 699.

ТОМАС ДЖЕФФЕРСОН (1743–1826 рр.)

«Томас Джефферсон – 3-й президент США – народився 13 квітня 1743 року в штаті Вірджинія, помер 4 липня 1826 року в Шарлотсвілл. Президент США (1801–1809 рр.).»

Його батько був плантатором. Томас ріс третьою дитиною з восьми дітей в сім'ї.

У 1752 році Джефферсон вступив до місцевої школи, де почав вивчати давньогрецьку, латинську та французьку мови. Після смерті батька, у 1757 році, Томас успадкував 5000 акрів землі і десятки рабів, пізніше саме на цій землі і було побудовано знаменитий маєток Монтічелло.

З 1758 до 1760 року, він навчався в школі Джеймса Морі. Оскільки школа знаходилася в 12 милях від маєтку Джефферсонів, він жив у сім'ї священника Морі. Отримавши класичну освіту, він вступає на філософський факультет коледжу Вільяма і Мері в м. Вільямсбург. Джефферсон був сумлінним студентом, він старанно вчив французьку, не розлучався з книгою з граматики давньогрецької мови, навчався гри на скрипці. Познайомившись з працями Ісаака Ньютона, Джона Локка та Френсіса Бекона, він надалі назвав їх «трьома найбільшими людьми, які коли-небудь існували в історії». У 1762 році Томас закінчив коледж з відзнакою, а в 1767 році отримав ліцензію на адвокатську діяльність.

У 1772 році у віці 37 років, Джефферсон одружився на вдові Марті Вейлс Скелтон, з якою пізніше мав шістьох дітей, четверо з яких померли в ранньому віці. Через 10 років померла і дружина Джефферсона. Марта Джефферсон була єдиною дружиною в житті третього президента США, хоча за неофіційними даними у Джефферсона були діти від рабині-мулатки.

У 1769 році Джефферсон був обраний до Палати представників Вірджинії.

Перша книга Джефферсона – «Загальний огляд прав людини в Британській Америці», включала в себе збірку статей про обмеження самоврядування колоній і монополії на чай. У цих статтях Джефферсон стверджував що колоністи мають право на самоврядування, а англійський парламент має повноваження тільки на території Великобританії, а не на території колоній. Це робота принесла Джефферсону популярність – його охрестили як одного з мислячих і патріотичних політиків.

У 1775 році Джефферсона обрали у Другий Континентальний конгрес. У 1776 році конгрес розглядав резолюцію про проголошення незалежності, в результаті, було створено комітет з підготовки Декларації, до нього входили: Роджер Шерман, Бенджамін Франклін, Джон Адамс, Роберт Р. Лівінгстон і глава комітету Томас Джефферсон. Використовуючи, як зразок, Декларацію прав людини Вірджинії, написану Джорджем Мейсоном, Джефферсон написав перший варіант Декларації незалежності США.

2 липня 1776 року, Конгрес проголосував за незалежність, після чого подав на розгляд Декларацію незалежності надану Джефферсоном. Після дводенного розгляду з Декларації прибрали 1/4 тексту, в основному те, що стосується критики рабства і работоргівлі. Незважаючи на те, що Томас був рабовласником, він був противником рабства. Останній варіант Декларації незалежності був затверджений 4 липня 1776 року.

У вересні того ж року Джефферсон повертається до Вірджинії, де його обирають до Палати делегатів Вірджинії. За три роки роботи, він склав 126 законопроектів, а в 1778 році, за його ініціативою прийняли закон про заборону ввезення рабів на територію Вірджинії.

У 1779 році Джефферсон стає губернатором штату Вірджинія, а через рік, він ініціює перенесення столиці з Вільямсбурга в Річмонд. У 1781 році Джефферсон був захоплений у полон кавалерійською колоною англійців, звідки незабаром йому вдалося втекти. У тому ж році Джефферсон покинув пост губернатора.

З 1785 до 1789 року, Джефферсон займає посаду посла у Франції. Після повернення з Парижа його призначають державним секретарем у кабінеті президента США Джорджа Вашингтона. Посаду державного секретаря Джефферсон обіймав аж до 1793 року, після чого пішов у відставку і повернувся в Монтічелло.

На виборах президента 1796 року, Джефферсон висунув свою кандидатуру від Демократичної та Республіканської партій, але у впертій боротьбі поступився федералісту Джону Адаму.

На виборах 1800 року Джефферсон був обраний президентом Сполучених Штатів. Будучи президентом, він прагнув посилити роль сільського господарства в економіці, а також підтримував демократизацію влади. Він скасував податок для дрібних виробників віскі, провів значне скорочення армії і флоту США (оскільки на їхнє утримання потрібні були великі витрати).

Незважаючи на те, що Джефферсон мав право замінити більшість урядовців на своїх однопартійців, він змінив тільки кабінет і суддів. У роки правління Джефферсона була здійснена покупка Луїзіани. Вибори 1804 року проходили за іншим законом. Тепер виборці віддавали один голос за кандидата в президенти, а інший за кандидата у віце-президенти. Джефферсон впевнено переміг, набравши 162 голоси проти 16 у опонента Чарльза Пінкні.

У 1807 році Джефферсон підтримав пропозицію про заборону работоргівлі, в результаті чого був різко засуджений жителями Півдня. У 1808 році було ухвалено компромісне рішення, яке забороняло работоргівлю на федеральному рівні, але зобов'язувало уряд розпоряджатися контрабандними рабами за законами цього штату. Це привело до зменшення обсягів работоргівлі.

4 липня 1826 р. Томас Джефферсон помер. Як і його попередник на президентському посту Джон Адамс, він помер у день п'ятдесятиріччя проголошення незалежності.

Незважаючи на те, що Джефферсон народився в багатій родині, після смерті він залишив великі борги, тому його майно пішло з молотка. 552 акра землі в 1882 році були продані Джеймсу Т. Барклі за 7000 доларів. Маєток Монтічелло Джефферсон заповідав державі, на прибудову школи для дітей померлих офіцерів флоту».

Список використаних джерел

1. Президенты США. Томас Джефферсон (1743–1826) [Электронный ресурс]. – Режим доступа : http://usa-info.com.ua/presidents/3_jefferson.html.

**МАРИ-ЖАН АНТУАН НИКОЛА ДЕ КАРІТА
КОНДОРСЕ, МАРКІЗ
(1743–1794 рр.)**

«Кондорсе Марі-Жан Антуан Нікола Де Каріта – французький мислитель, філософ-просвітитель, математик, політичний діяч, що народився в 1743 році. Постійний секретар Академії наук (з 1785 р.). Співпрацював в «Енциклопедії» Дідро. Депутат Законодавчих зборів (1791 р.). У 1793 році запропонував ліберальний проект конституції, відкинутий радикальними яacobінцями. Як поміркованого, його назвали «ворогом народу» і заочно засудили режимом Робесп'єра до страти. Після тривалого перебування в підпіллі, був заарештований і страчений (за деякими відомостями наклав на себе руки у в'язниці). Основні твори: «Роздуми про рабство негрів» (1781 р.), «Досвід про застосування аналізу ймовірності рішень, прийняття більшістю

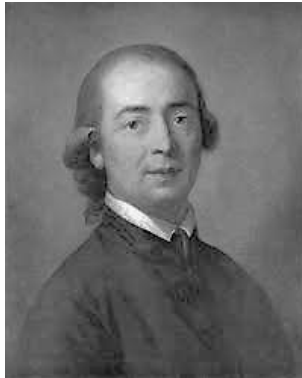
голосів» (1785 р.), лягли в основу сучасної філософської дисципліни – «теорії рішень»), «Життя пана Тюрго» (1786 р.), «Ескіз історичної картини прогресу людського розуму» (написано в підпіллі в 1794 р.), опубліковано вдовою Кондорсе після падіння Робесп'єра в 1795 році. Світорозуміння Кондорсе ґрунтувалось на його переконанні в тому, що достовірність людського знання обмежена. При цьому головним способом оптимізації і поліпшення життя людей (у контексті можливості нескінченного вдосконалення останньої) Кондорсе вважає використання математичного апарата у вирішенні як соціальних, так і повсякденних життєвих проблем. На думку Кондорсе, «снуть надійні засоби знаходження дуже великої вірогідності деяких випадків і встановлення ступенів цієї ймовірності у величезній їхній масі». Досліджуючи причини того, що ми здатні виявити достовірність в математиці, а не в природних, соціальних та етичних науках, Кондорсе дійшов висновку, що передумовою цього виступає специфічність спостерігача – людини. Узагальнення та закономірності, що пізнаються за допомогою індукції на фундаменті досвіду, володіють, за Кондорсе, тільки ймовірністю. Усі наші знання, згідно з думкою Кондорсе, «підкріплюються тим спостереженням, що факт, який спостерігався вчора, буде спостерігатися і сьогодні, якщо не відбулося якихось змін. Прогрес розуму, за Кондорсе, передбачає єдність істини, щастя і чесноти (свободи і природних прав людини). Прогрес закономірний, підпорядкований загальним законам розвитку, які фактично є законами розвитку людських здібностей. На думку Кондорсе, кожна розумна істота приходиться до аналогічних ідей у сфері моралі, як і в галузі геометрії. Це є результатом актуалізації властивостей почуттів істот, здатних до роздумів: «Дійсність положень моральності, їх істина, що співвідносяться з положеннями цих істот, цілковито і повністю показують їх від істинності таким фактом: люди суть відчують і мислячі істоти». Зрештою, з точки зору Кондорсе, прогрес стає безмежністю вдосконалення. Кондорсе прагнув реконструювати закономірності історичного процесу, його основні етапи та рушійні сили. Виділив десять етапів – епох «прогресу людського розуму». Остання епоха, згідно з Кондорсе, відкривається Великою французькою революцією і буде характеризуватися подоланням нерівності націй, ліквідацією соціальної нерівності, вдосконалення самої людини. Згідно з Кондорсе, люди не повинні ділитися на правителів і підданих. Тому Кондорсе вважає правомірним виводити основні права людини. Він прагнув обґрунтувати первісну доброту і необмежену здатність людини й людства до постійного і безмежного вдосконалення, оскільки людина дозволяє панування власного розуму. Мислитель високо цінував філософське світорозуміння Д. Локка: на думку Кондорсе,

Локком твердо позначені межі людського пізнання і цим методом згодом стали користуватись усі філософи, і, саме застосовуючи його до моралі, політики, громадської економіки, отримуючи можливість слідувати в галузі цих наук шляхом майже настільки ж правильним, як в галузі природничих наук». За твердженням Рассела, Кондорсе багато в чому випереджав постулати вчення Томаса Мальтуса, поєднуючи ці ідеї з упевненістю в необхідності контролю над народжуваністю. Кондорсе був упевнений, що суспільне зло у світі може бути подолане за допомогою експансії ідей Великої французької революції. Як автор однієї з найбільш оптимістичних версій філософії Просвітництва, Кондорсе власною трагічною долею продемонстрував здатність істинних філософів рефлексувати з приводу навколишнього поза будь-якими політичними контекстами».

Список використаних джерел

1. А. А. Грицанов, В. Л. Абушенко. КОНДОРСЕ (Condorcet) Мари-Жан Антуан Никола де Карита, маркиз (1743–1794). Новейший философский словарь. – С. 499 [Электронный ресурс]. – Режим доступа : http://www.gumer.info/bogoslov_Buks/Philos/fil_dict/.

**ЮГАНН ГОТФРИД ГЕРДЕР
(1744–1803 рр.)**

«Гердер Іоганн Готфрід – німецький філософ-просвітитель. Основні твори: «Дослідження про походження мови» (1772 р.), «Ще один досвід філософії історії для виховання людства» (1774 р.), «Ідеї до філософії історії людства» (1784–1791 рр.), «Листи для заохочення гуманності» (1793–1797 рр.) та ін. На формування філософських

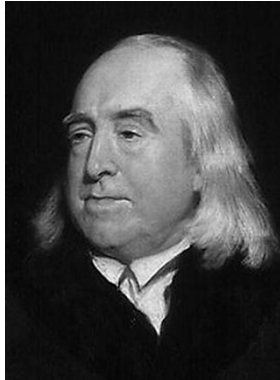
поглядів Гердера великий вплив мав І. Кант, у якого Гердер навчався, будучи студентом теологічного факультету Кенігсберзького університету, а також німецький філософ-іраціоналіст І. Г. Гаман. Вплив двох таких протилежних по духу наставників назавжди закарбувався в суперечливості гердерівської натури, що поєднувала в собі якості вченого-вільнодумця, одного з духовних вождів руху «Бурі і натиску», з одного боку, і правовірного протестантського пастора, – з іншого. Діяльність Гердера знаменує собою новий етап просвітництва в Німеччині, що характеризується пробудженням перших паростків недовіри до раціоналістичних принципів раннього Просвітництва, підвищенням інтересом до проблем особистості і внутрішнього світу її почуттів. Основні ідеї цієї нової філософсько-просвітницької програми були викладені Гердером в «Щоденнику моєї подорожі» в 1769 році. Після ряду років поневірянь – Рига, Париж, Гамбург, Страсбург – Гердер назавжди поселяється у Веймарі, де у 1776 році, не без участі Гете, він отримує високу посаду генерала-суперінтенданта. Тут у нього пробуджується інтерес до природничих наук, разом з Гете він багато займається біологією, захоплюється філософією Спінози. У роботах цих років Гердеру вдається синтезувати і узагальнити ряд передових ідей сучасного йому природознавства, що особливо чітко проявило себе в сформульованій ним ідеї органічного розвитку світу, який простежується на різних рівнях єдиного світового організму, починаючи від неживої і живої природи і закінчуючи людською історією. Головні дослідницькі інтереси мислителя були зосереджені у сфері соціальної філософії: проблеми історії суспільства, моралі, естетики і т. ін. Гердер створює головну працю свого життя – «Ідеї до філософії історії людства», в якій основний акцент зроблено на подоланні теологічної картини історії, що безроздільно панувала в соціальній думці Німеччини до кінця XVIII ст. Гердер здійснив значний внесок у розвиток ідей соціального історизму; він чітко, як ніхто до цього, сформулював ідею суспільного прогресу, показавши на конкретному матеріалі всесвітньої історії закономірний характер суспільного розвитку. Керуючись принципом, згідно з яким обширність розглянутого періоду найбільш виразно демонструє ознаки все більшого вдосконалення матерії, Гердер починає виклад своєї історії з виникнення Сонячної системи та поступового формування Землі. У цьому сенсі історія суспільства постала як така, що безпосередньо примикає до розвитку природи, а її закони носять настільки ж природний характер, як і закони останньої. Незважаючи на свою належність до вищих чинів тодішньої церковної ієрархії,

Гердер сміливо виступив проти телеологізму і провіденціалізму в питанні про рушійні сили розвитку суспільства, виділивши в якості таких цілу сукупність природних факторів. Особливо плідними виявилися його ідеї про закономірний поступальний розвиток людського суспільства, які довгий час залишалися неперевершеним зразком загальносоціальної та історико-культурної думки, здійснивши вплив на ряд наступних філософів, в тому числі і Гегеля, який хоча і зробив великий крок вперед у розумінні ходу всевітньої історії, опустив, тим не менше, ряд продуктивних ідей Гердера (мається на увазі винесення Гегелем за межі історії епохи первісного суспільства, а також його підкреслений європоцентризм). Своєрідним продовженням і логічним розвитком «Ідей до філософії історії людства» стали «Листи для заохочення гуманності», в яких Гердер виклав по суті всю історію гуманізму від Конфуція і Марка Аврелія до Лессінга. В одній із глав цієї роботи, Гердер незалежно від Канта розвиває своє вчення про вічний світ, в якому, на відміну від свого великого старшого сучасника, акцентує не політично-правовий, а моральний аспект, пов'язаний з ідеєю виховання людей у дусі ідей гуманізму. Гердер назавжди залишився в історії філософії і завдяки тій гострій полеміці, яку він в останні роки свого життя вів з Кантом і його філософією, присвятивши їй такі роботи, як «Метакритика критики чистого розуму» (1799 р.) і «Каллігону» (1800 р.). Незважаючи на ряд дійсно справедливих докорів і зауважень (особливо на адресу кантівського апіоризму), за відрив явища від «речі в собі» і відсутність історизму в підході до пізнання і мислення, Гердер не зміг утриматися в межах академічної суперечки, на все життя скомпрометував себе в середовищі професійних філософів, більшість яких обрало сторону Канта. Ідеї Гердера про становлення і розвиток світу як органічного цілого, а також його соціально-історичні погляди справили великий вплив на весь подальший розвиток німецької філософії, але особливо теплий прийом вони знайшли у російських просвітителів і письменників – Державіна, Карамзіна, Жуковського, Гоголя та ін.»

Список використаних джерел

1. Румянцева Т. Г. ГЕРДЕР (Herder) Иоганн Готфрид (1744-1803) / Новейший философский словарь. – С. 239 [Электронный ресурс]. – Режим доступа : http://www.gumer.info/bogoslov_Buks/Philos/fil_dict/167.php.

БЕНТАМ ІЄРЕМІЯ (1748–1832 рр.)

«Бентам Ієремія – англійський філософ і юрист, родоначальник утилітаризму народився у Лондоні в 1748 році у сім'ї адвоката. Був надзвичайно освіченою людиною для свого часу. З 1760 до 1763 року навчався в Оксфордському університеті, де вивчав юриспруденцію. Потім вчився у Вестмінській школі, Куїнз-коледжі Оксфордського університету, потім вступив до школи права «Лінкользин».

Батько вирішив, що Ієремія буде працювати адвокатом, але сина в цій професії «гонорар» не цікавив. Усі спірні питання він приводив до мирової угоди і отримував велике задоволення. Бентам виявився принциповим юристом, на жодні компроміси не погоджувався під час захисту в суді. Він відмовляється від адвокатури і займається теорією держави і права. На початку XIX ст. Бентам стає головним «оракулом», до якого звертаються державні діячі за порадою, використовують його політичні та правові концепції, роботи для вирішення питань в правотворчості. Він сам звертається до народів світу, пропонуючи їм свої послуги. Його теорія «Утилітаризму» зробила великий вплив на всі країни, де відбулись буржуазні революції. Бентама цікавили етика, політика, філософія, право. Вивчивши ідеї Гоббса, Локка, Юма, а також французьких матеріалістів XVIII ст. Гельвеція, Гольбаха, він написав низку своїх робіт. Бентам політико-правові, політико-юридичні погляди виклав у «Принципах законодавства», «Керівних початках конституційного кодексу для всіх держав», «Фрагменті про уряд», «Деонтології, чи науці про мораль».

У своїх розробках Бентам відкидає теорію природного права, оскільки зміст природного права невиразний й усі трактують його по-

різному. Відкидає поняття «суспільний договір», тому що держави, на його думку, створювалися у такий спосіб: 1) шляхом насильства; 2) за звичкою. Різко критикує французьку Декларацію Прав людини і громадянина 1789 р., тому що ідея Права людини призводить: а) до анархії; б) до опору державній владі; в) «Право», протиставлене закону, стає ворогом розуму і найстрашнішим руйнівником уряду.

Бентам вважав, що право – це виражена свобода суверенна. Право – це веління і заборони, встановлені державою і забезпечені санкцією. Він виступав за прозоре і доступне законодавство. Англійську систему «загального права», засновану на судових прецедентах, він засуджував.

Сам підготував повний кодекс законів, що включав: 1. Цивільне право. 2. Кримінальне право. 3. Конституційне право.

Бентам у праці «Деонтологія, або наука про мораль» (1834 р.) стверджує, що керівним принципом поведінки є принцип корисності. Моральне щастя, на його думку, полягає у «найбільшому щасті великої кількості людей». Критерієм моралі є «досягнення користі, вигоди, задоволення, добра і щастя». У творі «Теорія покарання і нагород (1811 р.) Бентам розглядав індивідуальні (приватні) інтереси в якості єдино реальних і зводив суспільні інтереси до сукупності індивідуальних інтересів. За своїми політичними поглядами він був прибічником буржуазного лібералізму. Разом з тим, він не сприймав теорію природного права і природного договору і виправдовував право держави на придушення народних повстань.

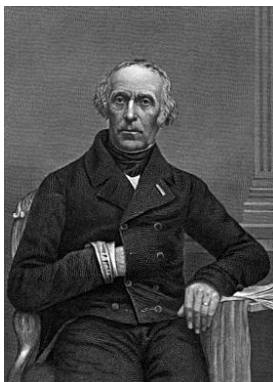
За політичними поглядами був прибічником лібералізму. Різко критикував теорію суспільного договору Ж.-Ж. Руссо, як таку, що збуджує дух повстання. У той же час вимоги реформи англійського парламенту на основі виборчого права. Він відстоював свободу вільної торгівлі і свободу конкуренції, що, на його думку, повинно забезпечити спокійний розвиток суспільства, справедливість і рівність. Був прибічником свободи слова, відокремлення церкви від держави, рівності жінок з чоловіками, право на розлучення, заборону рабства, заборону торгівлі і тілесних покарань, скасування покарання для гомосексуалістів та виступав за права тварин.

З марксистської точки зору розцінювався як ідеолог ринкової епохи промислового перевороту у Великобританії. Про нього К. Маркс писав так: теорія користі Бентама «замкнута у колі буржуазних умів... була в силі критикувати лише ті відносини, які залишалися від якої-небудь минулої епохи і заважали розвитку буржуазії» ».

Список використаних джерел

1. Философский энциклопедический словарь / Гл. ред. Л. Ф. Ильичев, П. Н. Федосеев, С. М. Ковалёв, В. Г. Панов, – М. : Сов. энциклопедия, 1983. – С. 49.
2. Джамбатиста Вико [Електронний ресурс]. – Режим доступа : <http://yandex.ua/yandsearch?rdmnd=769336&text=%D1%96%D1%94%D1%80%D0%B5%D0%BC%D1%96%D1%8F%20%D0%B1%D0%B5%D0%BD%D1%82%D0%B0%D0%BC&lr=148&redircnt=1398429327.1>.
3. Кормич А. І. Історія вчення про державу і право. Погляди на державу і право в Англії і Франції в першій половині XIX століття [Електронний ресурс]. – Режим доступу : http://pidruchniki.ws/1402040451794/pravo/poglyadi_derzhavu_pravo_angliyi_frantsiyi_pershiiy_polovini_xix_stolittya.

**ФРАНСУА П'ЄР ГІЗО
(1787–1874 рр.)**

«Франсуа Гізо (1787–1874 рр.) – один з видатних французьких істориків епохи Реставрації, видатний представник ліберальної думки перших десятиліть 19 ст., активний політичний діяч. Складно однозначно відповісти на питання, що домінувало в Гізо – якості політика чи історика. Швидше за все, Гізо – політик доповнював Гізо – історика і навпаки.

Історія цікавила його тому, що він намагався зрозуміти перспективу розвитку людського суспільства. В історію цивілізації він вдивлявся не як безпристрасний дослідник, а як політик, який намагався знайти відповідь на надзвичайно актуальне для того часу питання: як досягти «вільного правління» і в чому його сутність.

Франсуа П'єр Гійом Гізо народився на Півдні Франції, в місті Німі, 4 жовтня 1787 року, в буржуазній протестантській родині. Можливо, саме протестантському вихованню зобов'язаний Гізо створенням своєї історичної концепції – переконаності в доцільності всього ходу історії, взаємозалежності і взаємозумовленості історичних епох і, як наслідок, визнання закономірностей історичного розвитку.

Батько Гізо – адвокат за професією – у квітні 1794 року загинув на ешафоті за участь у революційних подіях на боці федералістів. У 1798 році його вдова з дітьми переїхала до Женеви, де Гізо і здобув освіту. Особливу увагу майбутній історик приділяв вивченню іноземних мов і риторики, в університеті він прослухав курси з словесності, юриспруденції, філософії. Згодом Гізо назвав Женеву своєю «інтелектуальною колицкою».

У Швейцарії зібралася численна французька еміграція, центром якої був маєток мадам де Сталь замок Коппет. Гізо лише кілька разів відвідав її будинок, але зумів познайомитися з багатьма представниками французької ліберальної думки. Проте суспільство емігрантів Гізо мало задовольняло, його вабив Париж, куди він вирушає у вересні 1805 року, не маючи ні коштів, ні знайомств. Він надходить домашнім вчителем і секретарем у сім'ю Стапфера (міністр наук і мистецтв Гельветичної республіки). Вечори, які влаштовував Стапфер, збирали кращих представників інтелігенції Франції, на одному з них Гізо познайомився з письменницею Поліною Мелан, що стала згодом його дружиною. Зв'язки сім'ї Мелан з урядовими колами відкрили Гізо дорогу в політичну діяльність.

У 1811 році Гізо отримав місце дрібного чиновника в міністерстві закордонних справ, а у 1812 році Ройе-Коллар – видатний політичний і державний діяч, адвокат, професор філософії – запропонував Гізо місце викладача історії в Сорбонні. На цю пропозицію Гізо вигукнув: «Історію? Але я ж не знаю її!». І отримав відповідь: «Нічого, ви впізнаєте її в процесі викладання». Гізо почав ретельно займатися. У результаті, до 1830 року він став одним з найбільш шанованих професорів Сорбонни, аудиторії під час його лекцій були повні, студентів захоплювала ерудиція викладача, вільне знання грецької, латинської та чотирьох європейських мов. Гізо оперував величезною кількістю фактів і документів. Усі сучасники відзначали ораторський таланти Гізо, проте підкреслювали, що цей таланти поєднується у нього з деякою зарозумілістю: Гізо як би повчав, говорив не на рівних зі слухачами.

Незважаючи на успіхи в науці, Гізо мріяв про політичну кар'єру. Він приєднався до найбільш помірному крила ліберальної опозиції, яку представляли конституціоналісти-роялісти – «доктринери». Група

доктринерів була нечисленною, їхня кількість ніколи не перевищувала 10 осіб. Спочатку главою цього напрямку був Ройе-Коллар, але з середини 20-х років його лідером став Гізо. Він був і теоретиком групи, написав величезну кількість брошур: «Про представницьке правління та сучасне становище Франції», «Про змови і політичне правосуддя», «Про засоби уряду і опозиції в сучасних умовах Франції» та багато інших.

Доктринери висунули тезу про історичну правомірність Французької революції, її прогресивність з точки зору тих принципів, які вона стверджувала. Доктринери брали під захист безстанове громадянське суспільство. Їхні погляди були пов'язані з вірою в історичний прогрес, в основі якого лежить розвиток особистості, її культурний розвиток, розширення її прав і свобод. Вони проповідували ідею того, що революція – стадія вікової еволюції, що веде до становлення суспільства більш досконалого, ніж попереднє.

Політичні міркування. Пошук заходів, які забезпечили би Франції стабільність, привели доктринерів до ідеї легітимної монархії. Збереження династії Бурбонів, вважав Гізо, стало б порятунком Франції, яка пережила революцію. Гізо вірив у необхідність зберегти ідеали 1789 року, відокремити їх від революції і співвіднести з королівською владою. Гізо захищав Хартію 1814 року, оскільки в ній були закладені основні принципи нового суспільства у Франції і закріплені результати революції. Гізо ратував за поліпшення відносин між монархією і народом шляхом зміцнення у Франції конституційно-правового порядку.

У квітні 1814 Гізо стає генеральним секретарем міністерства внутрішніх справ. Перебуваючи на цій посаді, він бере участь у підготовці проекту закону про свободу друку і реформи народної освіти.

Повернення Наполеона змусило Гізо залишити державну службу і залишити Париж.

Середина 20-х-середина – 40-х рр. стали часом активної літературної діяльності Гізо, коли ним були написані такі роботи, як: «Про смертну кару за політичними мотивами», «Історія представницького правління», «Досвід історії Франції», «Історія англійської революції», «Курс нової історії» (у 6 т.), «Історія цивілізації в Європі», «Історія цивілізації у Франції» та ін. У 1824 році доктринери на чолі з Гізо заснували газету «Глоб», в 1827 році Гізо став керівником ще одного періодичного видання – «Ревю Француз». Статті цього журналу були присвячені проблемам історії, філософії, літератури і одночасно, як зауважував сам Гізо, пройняті духом політики.

Розмірковуючи про смертну кару за політичними мотивами, він не відкидає цю міру повністю, проте, називає її надзвичайно небезпечною для уряду, який часто до неї вдається.

Ідеальним суспільним устроєм Гізо вважав представницьке правління, в основі якого лежить поділ влади, виборність і публічність дій. Крайні політичні течії в суспільстві, на думку Гізо, здатна, примирити тільки сильна королівська влада. Тому для Франції, вважав Гізо, головне полягає в тому, щоб король зміг піднятися над політичними пристрастями і знайти в собі сили не ставати на чиюсь сторону. Коли ж король захопився політичною боротьбою, Гізо перейшов в опозицію до режиму Реставрації.

Гізо багато працював над історією Англійської революції 17 ст., порівнював її з революцією у Франції.

Значення «Історії цивілізації в Європі» та «Історії цивілізації у Франції» полягає перш за все в прагненні підійти до розуміння закономірностей історичного розвитку, в проникненні в діалектику розвитку історичних епох. Гізо доводить те, що суспільство ніколи не розпадається раніше, ніж у його середовищі не виникає нове. Саме поняття «цивілізація» означало для Гізо перш за все ідею безперервного прогресу і морального вдосконалення самої людини.

У 1827 році, в період правління Карла X (1824–1830 рр.), Гізо заснував товариство «На Бога надійся, а сам не позіхай», до складу якого увійшли члени школи доктринерів. Товариство активно вело роботу з підготовки виборів до палати депутатів, його мета полягала в тому, щоб конституційними методами домогтися перемоги лібералів на виборах. У результаті вже в 1827 році ліберали отримали відносну більшість місць в палаті депутатів.

Революцію 1830 року Гізо сприйняв досить суперечливо. Політичний режим, народжений революцією, вважав він, плід не закону і розуму, а пристрастей і політичних інтриг. Тому головне завдання він бачив у подоланні революційного духу і відновлення свободи і порядку у Франції. Провину за революцію він покладав на Карла X і його оточення, які змінили Харті 1814 року.

Діяльність Гізо в 30-ті рр. була багатогранна. У січні 1830 року він був обраний у палату депутатів, в листопаді очолив міністерство внутрішніх справ (займався розробкою Харті 1830), з 1832 по 1837 рік був міністром освіти (розробив реформу народної освіти, в основу якої поклав принцип розширення його соціальної бази і доступної початкової освіти для всіх), з 1839 по 1840 рік був послом Франції в Англії, з 1840 року був міністром закордонних справ і фактичним главою уряду, а з 1847 року аж до революції 1848 року був прем'єр-

міністром. З початком революції Луї Філіп дає відставку Гізо, який, злякавшись розмаху народних виступів у Парижі, біжить до Англії.

Після революції Гізо повернувся до Франції і в 1849 році висунув свою кандидатуру на виборах в Законодавчі збори, але зазнав невдачі. Більше в політику він не повертався, вважаючи, що краще займатися літературною діяльністю. Помер Гізо 12 жовтня 1874 р. у Валь-Ріше».

Список використаних джерел

1. Гізо Ф. Історія цивілізації в Європі. СПб., 1892. Федосова С. М. Франсуа Гізо : історик і державний діяч / Нова і новітня історія. – 1997. – № 2. – С. 57–68.
2. Франсуа Гизо [Электронный ресурс]. – Режим доступа : <http://yandex.ua/yandsearch?rdnd=418545&text=%D1%84%D1%80%D0%B0%D0%BD%D1%81%D1%83%D0%B0%20%D0%B3%D1%96%D0%B7%D0%BE%20%D1%81%D0%BE%D1%86%D1%96%D0%BE%D0%BB%D0%BE%D0%B3%D1%96%D1%8F&lr=148&redircnt=1398409865.1>.

СЕН-СИМОН КЛОД-АНРІ ДЕ РУВРУА (1760–1825 рр.)

«Сен-Симон – французький мислитель, соціолог, автор утопічних соціальних проєктів – «Промислова система», «Нове християнство». Нащадок старовинного роду французьких аристократів учень Д'Аламбера, математика і енциклопедиста. Юнаком йде на військову службу, бере участь у війні за незалежність Північно-американських колоній проти Великобританії. У 1783 році повертається до Франції і, вийшовши у відставку, відправляється в подорож Європою. Восени 1789 р. прибуває на батьківщину, в Пікардію. Із цікавістю стежить за

ходом революції, пропагуючи її гасла свободи, рівності і братерства. Відмовляється від свого дворянства і графського титулу, називаючи себе «громадянином». У період Конвенту підтримує яacobінів, потім стає прихильником Директорії й Консульства Наполеона Бонапарта. З 1797 року звертається до наукових знань: слухає лекції в Політехнічній і Медичній школах, відвідує з освітніми цілями Англію та Німеччину. Конт певний час був його секретарем і співавтором. Наприкінці життя навколо Сен-Симона згуртувався невеликий гурток учнів і послідовників – Б. П. Анфантен, С. А. Базар, О. Родріг та ін., які утворили потім школу сен-симонізму, що проіснувала до середини 1830-х. Основні твори: «Листи женеvського мешканця до сучасників» (1802 р.), «Нарис науки про людину» (1813–1816 рр.), «Труд про всесвітнє тяжіння» (1813–1822 рр.), «Про промислову систему» (1821 р.), «Катехізис промисловців» (1823–1824 рр.), «Нове християнство» (1825 р.). Сен-Симон, розуміючи, що революція у Франції не досягла мети та не побудувала нового суспільства, дійшов висновку та революції, породжені стихією бідності і прагненням неможливих до рівності і перерозподілу багатства, призводять суспільство до хаосу і анархії. Щоб уникнути подібних потрясінь у майбутньому, будучи раціоналістом у дусі ХІХ ст., поставив перед собою мету створити й утілити в життя наукову соціальну систему, що дозволить звести «кризи, які народи повинні випробувати на собі і яких не може запобігти жодна сила у світі, до простих змін у їхніх урядах і фінансах». Єдиний шлях до досягнення цієї мети Сен-Симон бачив у тому, що люди повинні мати суспільство, найбільш вигідне для найбільшої маси і яке здатне поліпшити становище численного бідного класу. Це змусило Сен-Симона звернутися до проблем історичного розвитку в цілому. Поділяючи погляди французьких матеріалістів і виступаючи проти деїзму, дійшов висновку, що закони «соціальної фізики» і, в першу чергу, універсальний характер ньютонівського закону всесвітнього тяжіння, поширюються і на суспільні явища. Два положення – ідея закономірності, об'єктивності розвитку природи і суспільства та ідея поступального, прогресивного розвитку людства – становлять сутність філософських поглядів Сен-Симона. Головний критерій прогресу – розвиток наукових знань, моралі, релігії, похідним від якого є й інший показник – добробут і щастя більшості суспільства. Відповідно історія, за Сен-Симоном, пройшла у своєму русі від нижчих суспільних форм до вищих три стадії розвитку: 1) «теологічну» (від первісного ідолопоклонства до політеїзму, на якому ґрунтувалося рабство); 2) «метафізичну», засновану на монотеїзмі християнства, що призвів до феодального

ладу; 3) «позитивну» – майбутній суспільний лад, коли єдиного Бога змінить єдиний закон тяжіння і виникне науковий світогляд з його носіями – світськими вченими і «промисловцями». Суспільство майбутнього, за Сен-Симоном, – це суспільний ідеал, втілений у «промислову систему», перехід до якої є універсальною історичною неминучістю: «Усі народи на землі прагнуть до однієї мети, вона полягає в тому, щоб перейти від урядового, феодального, військового режиму до адміністративного, промислового і мирного... «Основним принципом «промислової системи» згідно зі Сен-Симоном є викорінення «всякого паразитизму» і всебічний розвиток продуктивних сил суспільства, яке дозволило досягти величезного зросту багатства в інтересах класу «промисловців», що охоплює всіх тих, хто безпосередньо зайнятий у системі виробництва: землероби, фабриканти, інженери, робітники, торговці та ін. Майбутнє суспільство у Сен-Симона засноване на: науково- та планово-організованих виробництвах із збереженням приватної власності і класів; введення обов'язкової для всіх продуктивної праці, коли кожен має право працювати і отримувати винагороду «за здібностями»; управління не людьми, а розпорядження речами і керівництво виробництвом. «Промислова система» була доповнена концепцією «нового християнства», що мала релігійну форму викладу, оскільки Сен-Симон вважав, що «простий народ» не здатен прийняти позитивну філософію в чистому вигляді, йому потрібна віра, і тому необхідно новій філософській системі надати сили релігійного почуття, узгодженого з «прогресом наук». Релігійна форма вчення, його гасла пріоритету загального блага над особистим («Усі люди – брати») повинні були доповнитися моральними матеріальними стимулами «промислової системи». Історичні погляди Сен-Симона стали значним кроком уперед у розумінні сенсу і рушійних сил суспільного розвитку. Сен-Симон розглядав історію як зміну творчих і руйнівних періодів, як потім стало прийнято говорити у сенсимоністів, епох «органічних» і «критичних». Першим побачив і зрозумів основу суспільства в промисловому виробництві (індустрії), відвів найважливішу роль в економічній діяльності формам власності, а також класам, які перебувають у певному відношенні до цих форм. У Сен-Симона були висловлені ідеї про неминучість об'єднавчої тенденції в розвитку людства (в першу чергу, Європи) через утвердження всесвітньої асоціації народів і стирання національних кордонів. Деякі думки Сен-Симона поклали початок ряду конкретних соціологічних теорій. Наприклад, теорія бюрократії має теоретичні витоки у Сен-Симона, який першим звернув увагу на роль організації та управління в розвитку суспільства; ідея особливого призначення

людей, що володіють знаннями та здібностями, необхідними для досягнення суспільних цілей, заклала основи для теорії технократії. Сен-Симон, поряд з французькими енциклопедистами, вперше розділив на теоретичному рівні поняття «громадянське суспільство» і «держава», ввів терміни «індустріалізація», «індустріальне (промислове) суспільство». Ідеї Сен-Симона справили великий вплив на розвиток соціальних вчень у Франції, Німеччині, Італії та Росії. Ідеї Сен-Симона про роль носіїв знання у історичному процесі отримали розвиток у сучасних концепціях техно- і експерткратії».

Список використаних джерел

1. Прилепко Е. М. СЕН-СИМОН (Sen-Simon) Клод-Анри де Рувруа (1760–1825). Библиотека Гумер – философия / Новейший философский словарь. – С. 897 [Электронный ресурс]. – Режим доступа : http://www.gumer.info/bogoslov_Buks/Philos/fil_dict/701.php.

ОГЮСТ КОНТ (1798–1857 рр.)

«Ісідор Огюст Марія Франсуа Ксав'є Конт – французький філософ, соціолог, методолог і популяризатор науки, викладач Паризького політехнікуму, засновник школи позитивізму, соціальний реформатор, який залишив велику літературну спадщину, у т. ч. шеститомний «Курс позитивної філософії» народився у 1830 році в Монпельє. Його батько був збирачем податків. Огюст був надзвичайно розумною і здібною до навчання дитиною. Своїх товаришів та викладачів він

приємно дивував високим розумовим розвитком. Він мав свою думку, яку активно відстоював. Так, у 1816 році студенти висловили протест проти одного з репетиторів і запропонували йому піти у відставку. Як результат, Огюста Конта відправили на батьківщину до батьків, а школа була тимчасово закрита. Через рік, проти волі батьків, Огюст повернувся до Парижа. Основним його засобом заробітку було репетиторство з математики. Знайти більш пристойну роботу йому не вдавалося в силу свого складного характеру. Але йому пощастило – він познайомився з Сен-Симоном і на декілька років став його учнем і секретарем. Тривалий період вони співпрацювали і були одностайними з цілого ряду питань. Але через певний період часу між ними виникла напруга. Причиною була думка Сен-Симона, що Конт залишався виключно на науковій точці зору, залишаючи в стороні «сентиментальну» і релігійну частину системи. А Конт, у свою чергу, заявляв, що його філософські переконання знаходяться в безперервному протиріччі з новими релігійними тенденціями Сен-Симона.

Особисте життя Конта у період його молодості було безладним. У 1818 році він зійшовся з жінкою, яка була набагато доросліша за нього і яка народила йому доньку. А вже через три роки він познайомився в одному з університетських закладів з молодою дівчиною «легкої» поведінки Кароліною Массен, з якою з 1825 року мав цивільний шлюб. Це була жінка надзвичайно розумна, але мала складний характер. На думку самого Конта, їй не вистачало жіночності, сердечності і морального почуття.

Розійшовшись з Сен-Симоном і сенсімоністами, Конт вирішив зміцнити своє становище в наукових колах. Тому він у квітні 1826 року у себе на квартирі проводив читання свого курсу позитивної філософії перед слухачами, в числі яких були Олександр Гумбольдт, Блевільль, Пуанео, Бруссе. Але вже після третьої лекції Огюст Конт захворів на психічні розлади і у стані помутніння розуму втік з Парижа до Монморансі. Головна причина хвороби – значне моральне, емоційне та психологічне перенавантаження, а також неприємності з дружиною. Після тривалого лікування він повернувся додому і за бажанням своєї матері взяв шлюб з Кароліною. Але припадки продовжувалися. Під час одного з них він кинувся у річку Сену і ледве не потонув, але його врятувала дружина. У серпні 1828 року він повністю одужав, а у 1829 році відновив роботу над курсом позитивної філософії і у тому ж році закінчив його. У 1830 році Огюст Конт за відмову вступити до національної гвардії був декілька разів заарештований. Він прагнув не до війська, а до науки. Основну мету він вбачав у поширенні знань серед народу. У 1832 і 1833 роках він декілька разів звертався

письмово до міністра народної освіти Франції з проханням затвердити для нього кафедру загальної історії математичних та природничих наук. Але йому відмовили.

Тоді він з іншими вченими у 1830 році створив політехнічну асоціацію, яка повинна була поширювати знання серед народу. Конт викладав курс астрономії. Водночас він продовжував працювати над «Курсом позитивної філософії». Цікаво, що під час написання цього твору Конт відмовився від читання книжок, газет і журналів, які стосувалися теми його дослідження. Таке «утримання» він назвав «мозковою гігієною». У цей час він отримав місце репетитора, а згодом екзаменатора в політехнічній школі і мав достатньо засобів для існування. Конфлікти з друзями, колегами, втрата робочого місця, розлучення з дружиною у подальшому негативно вплинули на його долю. Про нього говорили як про конфліктну та нестриману особистість. Йому було відмовлено у фінансовій субсидії від Дж. Ст. Мілля.

У квітні 1845 року Конт познайомився з тридцятирічною Клотільдою де-Во і мав з нею платонічний зв'язок. Вона була гарною, розумною і мала рівний та спокійний характер. Кохання до цієї жінки позитивно вплинули на Огюста Конта і після її смерті він її обожнив до містичного культу.

Незважаючи на активне особисте життя, його проблеми, Конт продовжував наукову діяльність. З-під його пера виходить знаменита праця «Курс позитивної філософії», яка зробила його відомим та знаменитим.

На думку Конта, позитивізм є середньою ланкою між емпіризмом (матеріалізмом) і містицизмом (ідеалізмом); у цьому контексті ні філософія, ні наука не мають права на постановку питання про причину явищ або про сутність речей. Міркувати можна лише на тему, як те чи інше явище відбувається. Визначаючи суть «позитивного», Конт зазначав, що воно виступає як реальне на протигагу химерному, присвячує «себе дослідженням, істинно доступним нашому розуму. Згідно з ученням Конта, людський дух у своєму розвитку проходить три стадії: теологічну (фіктивну), метафізичну (абстрактну) і наукову (позитивну). На першій стадії, для якої характерним є панування духовенства і військових властей, людина пояснює явища природи як породження особливої волі речей або надприродних сутностей (фетишизм, політеїзм, монотеїзм). На другій стадії – при пануванні філософів і юристів – явища природи пояснюються абстрактними причинами, «ідеями» і «силами», гіпостазування абстракціями. На третій, позитивній стадії, для якої характерним є поєднання теорії і практики, людина задовольняється тим, що завдяки спостереженню та

експерименту виділяє зв'язки явищ, і на основі тих зв'язків, які виявляються постійними, формує закони. Основний же характер позитивної філософії, за Контом, висловлюється «у визнанні всіх явищ підлеглими незмінним природним законам, відкриття і зведення числа яких до мінімуму і становить мету всіх наших зусиль». З точки зору Конта, «... тепер, коли людський розум створив небесну фізику і фізику земну, механічну і хімічну, а також і фізику органічну, рослинну і тваринну, йому залишається для завершення системи наук спостереження заснувати соціальну фізику». Створивши нову суспільну дисципліну, Конт проголосив створення науки «соціології». Конт поставив її в один ряд з фундаментальними науками, створив еволюційну теорію соціального розвитку, оригінальну концепцію соціальної статистики, соціальної динаміки, систему законів і принципів соціології. Еволюційна теорія Конта зняла протиріччя між «соціальним прогресом» і «соціальним порядком»: відмова Конта від революційної теорії, постановка на її місце еволюційного принципу в соціальному розвитку дала можливість не знищувати, а реформувати, еволюційно змінювати існуючий в суспільстві порядок. Еволюційна теорія Конта спиралася на його чотири основні соціологічні принципи:

1. Принцип умов існування (Milieu), який вимагав віддавати перевагу соціальному середовищу, виділяти зовнішнє і внутрішнє (духовне) середовище, враховувати взаємодію між організмом і середовищем (причина і наслідок, між людиною і суспільством) виділяти проблему впливу свідомості на середовище;

2. Принцип однаковості людської природи, що вимагав обліку відповідності інтересів і почуттів, врахування їхньої однаковості на біологічній основі в обхід психології;

3. Принцип консенсусу, що зобов'язував враховувати цільну сукупність частин, їхню взаємоузгодженість при взаємодії як частин, так і цілого з частинами;

4. Принцип еволюції, що спирається на визнання соціального прогресу, руху до певної мети на основі інтелектуального розвитку, моральної досконалості. Соціологія, за Контом, повинна спиратися на такі найважливіші принципи: емпіризм, позитивізм і фізикалізм. За Контом, емпіризм означає, що єдиним джерелом справжньої науки про світ є досвід. Позитивізм – що предметом його є лише факти, а не трансцендентальне буття чи уявна сутність речі, фізикалізм – що найдосконалішими поняттями є ті, які створила фізика, і що до них можна і потрібно зводити все наукове значення. Як предмет соціології, Конт визначав закони спостережуваних явищ, рішуче виступав проти пошуків трансцендентних причин. Ставив завдання показувати

достовірність соціологічних висновків на фактах та їхні зв'язки, а не на філософських інтерпретаціях сенсу історії. Приділив особливу увагу розробці законів розвитку сім'ї: оскільки соціальні зв'язки випливають і концентруються насамперед у ній, Конт вважав, що саме сім'я, а не індивідум утворює ту найпростішу цілісність, сума яких утворює суспільство. За Контом, саме через сім'ю особистість пов'язується з виробництвом, соціальними групами, організаціями. Вивчення всіх цих зв'язків дає можливість пізнати сутність суспільства, його структуру і функції. Соціологія Конта складалася з двох розділів: соціальної статистики і соціальної динаміки. Під соціальною статикою Конт розумів дослідження обмеженого в часі ряду соціальних явищ (сім'ї, касты, класів, соціальних груп, організацій, держави, нації) в їхньому взаємозв'язку, обумовленості. Він підходив до всіх соціальних явищ з точки зору загального поняття «суспільства», в якому бачив функціональну систему, засновану на поділі праці. У структурі суспільства він виділяв насамперед сімейну асоціацію і політичне суспільство. У першому випадку стійкі системи зв'язків спираються передусім на почуття солідарності і злагоди, у другому – на класові інтереси, ідеологічні догми, правові норми, юридичні закони, що домінують у цьому суспільстві. Соціальна динаміка, за Контом, повинна вивчати, що є рушійною силою у розвитку суспільства. Він вважав, що такими силами є економічні умови, географічне середовище, природні умови, клімат. Головною ж силою розвитку суспільства є погляди, ідеї, мислення, свідомість людей. Одним словом, соціальна динаміка вивчає закони послідовності, а соціальна статика – закони існування. Перша повинна доставити практичній політиці теорію прогресу, а друга – теорію порядку. Для класифікації наук він використовував критерій догматизму (одна наука впливає з іншої) та історизму (перехід від одного етапу розвитку до іншого). Тому соціологія виявилася останньою в цьому ряду: «математика, астрономія, фізика, хімія, біологія, соціологія».

Починаючи з 1842 року, Огюст Конт зосередив значну увагу на питаннях релігійно-політичного спрямування, що призвело його до створення «позитивної релігії». На його думку, політичне і соціальне перетворення народів ставиться у залежність від нової релігії людства, першосвященником якої оголосив себе Конт. Присвятивши своє життя розробці системи соціологічних знань, Конт до кінця життя переконався, що найдосконаліший виклад «системи наук» не здатний нічого змінити в реальному житті, бо народ не складається з одних вчених, та й самі вчені не можуть дійти єдності. За Контом, став необхідний «другий теологічний синтез» як духовна опора нового

суспільства. Конт створює «іншу соціологію», виклавши її в книзі «Система позитивної політики, або Трактат про соціологію, яка встановлює релігію людства» (1851–1854 рр.), де визнавалася значна організовувальна і виховна роль релігії в сучасному суспільстві. Прагнення переробити суспільство на основі соціальних законів отримало у Конта релігійні форми, любов до Бога він намагався замінити любов'ю до людства. Людство Конт іменує «Великим Буттям», простір – «Великою Сферою», землю – «Великим фетишем». Догматами нової віри мали виступити позитивна філософія та наукові закони. Арон назвав «Велике Буття» Конта» найкращим з усього, зробленого людьми. Ідеї Конта, згідно з якими людський розум за своєю природою контекстуальний і здатний трансформувати соціальну реальність (відповідно до правил соціологічної науки), зіграли важливу роль у становленні філософського модернізму. З пропозиціями щодо поширення нової релігії він звертається до російського імператора Миколи I, великого візиря Решид-паші, намагається повернути на свою сторону орден єзуїтів. Але відповіді так і не отримав.

Усе це відбувалося за рік до смерті великого філософа Огюста Конта. У 1857 році він тяжко захворів і помер. Його дружина пані Літре Конт виявила велику неповагу до пам'яті покійного чоловіка: заволоділа його житлом, вигнала відданих йому людей, викинула всі його реліквії і згодом оскаржила у суді його заповіт, доводячи, що Огюст Конт останні дванадцять років був божевільним. Але суд відхилив її доводи і залишив заповіт у незмінному вигляді».

Список використаних джерел

1. Давидюк Г. П. КОНТ (Comte) Огюст (1798–1857). Библиотека Гумер – философия. Новейший философский словарь. – С. 500 [Электронный ресурс]. – Режим доступа : http://www.gumer.info/bogoslov_Buks/Philos/fil_dict.
2. Философский словарь Владимира Соловьёва. Ростов н/Д : Изд-во «Феникс», 1997. – С. 202–236.

ДЛЯ НОТАТОК

ДЛЯ НОТАТОК

ДЛЯ НОТАТОК

НАВЧАЛЬНЕ ВИДАННЯ

Мінц Микола Олександрович

**ІСТОРІЯ СОЦІАЛЬНОЇ ДУМКИ:
ПРОТОСОЦІОЛОГІЯ В ОСОБИСТОСТЯХ**

Навчальний посібник

Редактор *Я. Котенко*.

Технічний редактор, комп'ютерна верстка *Н. Хасянова*.

Дизайн обкладинки *Н. Хасянова*.

Друк *С. Волинець*. Фальшовально-палітурні роботи *О. Кутова*.

Підп. до друку 22.11.2018.

Формат 60x84¹/₈. Папір офсет.

Гарнітура «Times New Roman». Друк ризограф.

Ум. друк. арк. 9,07. Обл.-вид. арк. 7,97.

Тираж 9 пр. Зам. № 5528.

Видавець та виготівник: ЧНУ ім. Петра Могили

54003, м. Миколаїв, вул. 68 Десанників, 10.

Тел.: 8 (0512) 50-03-32, 8 (0512) 76-55-81, e-mail: rector@chmnu.edu.ua.

Свідоцтво суб'єкта видавничої справи ДК № 6124 від 05.04.2018.